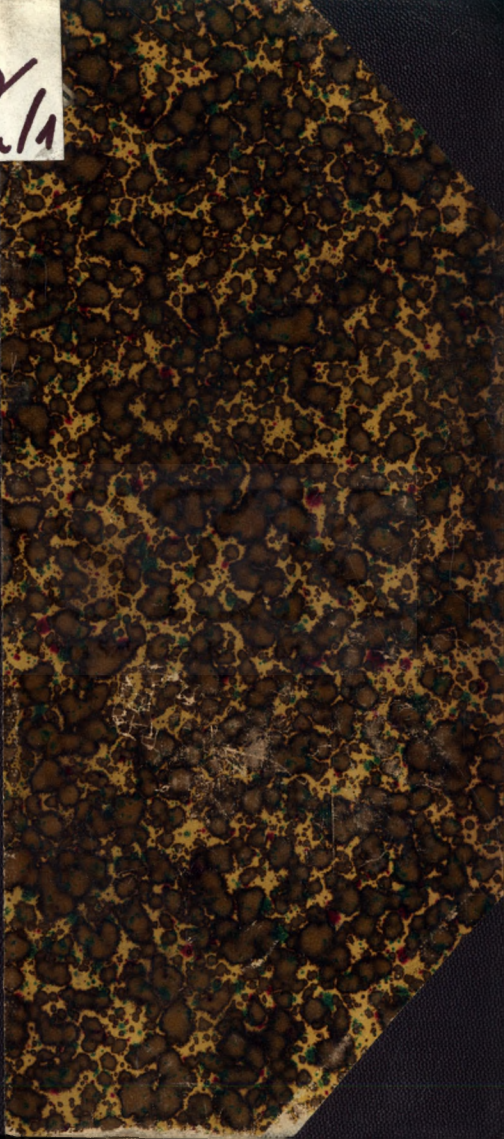

14.893/
8a/1

Athenaeum
olyasótum

BALZAC

A

harmincz

éves

asszony

K

I.

VIII. 1

N. M.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A HARMINCZ ÉVES ASSZONY

REGÉNY

IRTA

HONORÉ DE BALZAC

FORDITOTTA

SZALAY EMIL

ELSŐ KÖTET

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IROD. ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

14993/8a/1

~~25.497~~

1904 év 595 sz.

I.

Első hibák.

Az 1813-dik év áprilisának kezdetén volt egy vasárnap, melynek reggele azzal biztatott, hogy végre beköszöntött az első nap az esztendőben, melyen a párisi végre-valahára tisztának látja a járdát, felhőtlennek az eget.

Közvetlenül dél előtt egy elegáns, könnyed fogat fordult ki a Castiglione-utczából a Rivoli-utba. A két fürge ló vonta hintó megállott a fogatok mögött, melyek a nemrég megnyilt rácsozat előtt, a Feuillants kis terén állottak.

Ezt a könnyed fogatot egy beteges külsejű férfi hajtotta. Szürkülő haja, mely csak részben fődte el sárga koponyáját, vénebbnek mutatta, mint a milyen valósággal volt.

Odavetette a gyepelőt az inasnak, a ki mögötte ült. Aztán kiszállt s karjaiba emelt egy fiatal leányt, a ki bájos szépségével tüstént magára vonta az arra sétálók figyelmét. A leányka, mikor a hintóban fölállt, odaadón engedte, hogy a férfi a dereka köré fonja karjait, sőt átfogta

a kísézője nyakát, mikor ez leemelte a járdára. Olyan óvatosan és vigyázva végezte ezt a férfi, hogy meg se gyürődött a leányka zöld ripszruhája. Egy szerelmes ifju se bánt volna el vele ennyi gonddal és figyelemmel.

Az ismeretlen férfi nyilván édes atyja ennek a gyermeknek, a ki köszönő-szót sem ejtvén, bizalmasan karonfogta a férfit és gyorsan vont maga után a kertbe. Az öreges ur e közben észrevette, hogy néhány fiatal ember csodálkozó-bámuló tekintettel nézi a leányt és erre arczáról eltűnt egy pillanatra a komor kifejezés.

Ámbátor már rég elérte azt a kort, a melyben a férfiaknak nincs a hiúságnál egyéb gyönyörüségük, — és ez is csalékony egy gyönyörüség! — most mégis elmosolyodott.

— Azt hiszik, hogy a feleségem vagy! — sugta a leányka fülébe és kiegyenesedvén, megindult, de olyan lassu léptekkel haladt, hogy a leányka szinte kétségbeesett.

Az öreg ur, ugy látszik, olyan büszke a leányára, hogy szinte kaczérkodik érte. Bizonyára jobban is örült, mint a kicsike, azoknak a pillantásoknak, melyeket a kíváncsiak a leánykának barna posztóczipőcskébe bujtatott lábacskáira, a ruha szabásától még jobban kialakult derekára s üde nyakára vetettek, melyet nem takart el teljesen a himzett fodros-szegély.

Menésközben egy-egy pillanatra fölvetődött

a leányka szoknyája s ekkor a czipőcskék fölött az áttört kötésü selyemharisnya likacsain át kitetszett finom vonalu lábainak tömött, teli formája.

Sokan utána mentek a párnak, hogy megcsodálják és újra meg újra lássák a leányka üde arczát, a mely körül néhány kedves hajfürt enyelgett. A hamvas arcz színességét még jobban kiemelte a rózsaszín szatin, melylyel a leányka elegáns kalapjának pereme alul be volt vonva; de kipirosította ezt az arczot a türelmetlenség s a vágyakozás is, mely csak ugy sugárzott ki a leányka minden vonásából.

Valami édes pajkosság csillogott ki tiszta nedvességben uszó mandulaalaku, fekete szemeiből, melyek fölött iv-alaku szemöldök huzódott s melyre hosszú pillák borultak. Az élet és az ifjuság rápazarolta minden kincsét erre a bájos arczra és erre a termetre, mely kecses és formás, bár a kebel alatt öv fogja át.

A leányka nem törődik a hódoló-bámuló tekintetekkel, hanem szinte félve néz a Tuileriák kastélya felé. Bizonyára oda törekszik.

Háromnegyed tizenkettőre járt. Még ilyen korán van; de a Tuileriák kastélyából már jönnek vissza asszonyok, a kik mind pompázni akartak ott öltözékükkel. Boszusan fordítgatják hátra a fejüket, mintha sajnálnák, hogy már későn jöttek s nem láthatják azt, a mit ugy szerettek

volna látni. Ezek a várakozásukban csalódott, szép asszonyok rossz kedvükben egy-egy boszuszót hangosabban ejtenek ki s a leányka hallja ezeket a röptükben véletlenül hozzáért szavakat, mire izgatott nyugtalanság fogja el.

Az öreg ur inkább kíváncsi, mint gúnyos szemmel kémleli a kicsikének bájos arczán a türelmetlenségnek és félelemnek jeleit; sokkal több gonddal figyeli meg a gyermeket, semhogy ne fejeződnek ki az ő arczán is az atya aggodalma.

A tizenharmadik vasárnap ez az 1813-dik esztendőben. Két nap mulva indul utnak Napoleon arra a végzetes háboruba, melyben egymásután vesztí el Bessiérest és Durocot; megnyeri a lutzeni és a bautzeni emlékezetes csatákat; az osztrákok, a szászok, a bajorok elárulják, nemkülönben Bernadotte is és megvívja a borzalmas lipcsei csatát. A mai fényes csapatszemle, melyet maga a császár vezényel, utolsója lett légyen azoknak a katonai parádéknak, melyek oly hosszú időközön át bámulatot keltettek a párisiakban és az idegenekben egyaránt. A régi gárda utoljára hajtottá végre a kitünően betanult disztingált, mely fényével és tökéletességével gyakran még ezt az óriást is bámulatba ejtette, a ki most készül párviadalra szállni Európával.

Valami sajátos szomorú hangulat fényes és nagy kíváncsi tömeget vonzott a Tuillériákba.

Mintha mindenki kitalálta volna a jövőt és mintha ki-ki talán meg is sejtette volna, hogy majd a képzelet nem egyszer fogja visszaidézni ezt a csodaszép képet, mikor Franciaország-nak e mai hősie napjai már csak regék világa lesz.

— Siessünk jobban, papa, — mondta a leány pajkosan-enyelgő hangon és húzta maga után az öreg urat. — Hallom már a dobszót!

— A Tuileriákba bevonuló csapatok verik! — felelte az öreg ur.

— Vagy a már kivonuló csapatok . . . Mert mindenki visszajön már! — viszonzá a leány olyan gyermekesen keserves hangon, hogy az öreg ur elmosolyodott.

— A parádé csak félegykor kezdődik, — szólt az atya s iparkodott követni sietve lépkedő leányát.

Látva, hogy mint emelgeti a leányka a jobb karját, azt hinnéd, hogy futni akarna. Keztyübe vont piczi keze türelmetlenül szorongat egy zseb-kendőt és olyan, mint az evező, mikor a csolnak szeli a habokat.

Az öreg ur elmosolyodik egy pillanatra; de időnkint futólag valami aggodalmas kifejezés borul kiszáradt, beesett arczára. Az a végtelen szeretet, melylyel ezen a bájos kis teremtesen csüggött, csodálta a gyermek jelenét, de egyuttal félt a jövője miatt. Mintha egyre azt mon-

daná magának: »Oh, ma boldog a kicsike, de vajjon az lesz-e mindig?«

Mert az öregek hajlandók a maguk fájdalmait és szenvedéseit benne látni a fiatalok jövőjében is.

Mikor atya és leány az oszlopsorhoz értek, melynek ormán a háromszinü zászló lengett és melyen át a Tulleriák kertjéből a Carrouselbe juthatni, az őrszemek parancsoló hangon reájuk kiáltottak:

— Már tilos az átjárás!

A kicsike fölpipiskedett a lábujjhegyére és láthatott egy nagy sereg diszesen kiöltözött asszonyt, kik mindkét oldalról megtöltötték a márványoszlopos folyosókat, melyeken a császárnak át kell haladnia.

— Látod, papa, későn indultunk el hazulról.

S a leányka fájdalmas arczkifejezéséből ki lehetett olvasni, milyen nagyon megkivánta a kicsike, hogy jelen lehessen a csapatszemlén.

— Ugyan, Julie, hát akkor forduljunk vissza; ugy sem szeretsz tolongásban lenni.

— Maradjunk, papa. Innen is láthatom valahogy a császárt. Hátha elesik a háboruban, akkor nem is látom soha.

Az atya kissé megremegett, mikor ez önző szókat hallotta. A leányka hangja rezgett. Az atya ránézett gyermekére s úgy látta, hogy a lecsüggesztett pillák alatt könyök csillognak. És

e könyeket nem a boszankodás, hanem azoknak az első lelki fájdalmaknak egyike fakasztotta ki, melyeknek titkát egy öreg édes atya könnyen kitalálja.

Julie egyszerre elpirul és felsikolt. Se az öreg ur, se az őrszemek nem értik, hogy miért.

E sikoltásra egy tiszt, a ki az udvarból a lépcsőzet felé sietett, hirtelen hátrafordul, előre jön az oszlopsorig és fölismeri a leányt, a kit egy pillanatra eltakart a granátosok magas medvebőr-süvege.

A leányka és az öreg ur érdekében tüstént visszavonja a parancsot, melyet maga adott, azután nem törődve az oszlopfolyosót ostromolva körülálló elegáns tömeg zúgásával, gyöngéden bevonja magához az ujjongó gyermeket.

— Most már nem csodálom, hogy Julie úgy boszankodott és úgy sietett. Tudta, hogy te vagy szolgálatban! — mondta az öreg ur a tiszt-hez komoly, de egyuttal kissé gúnyos izü hangon.

— Ha jó helyet akar, herczeg ur, — felelte a fiatal tiszt, — ne vesztegessük az időt csevegéssel. A császár nem szeret várni s a tábor-nagy engem küldött, hogy megtegyem neki a jelentést.

Miközben így beszélt, bizalmas kedvességgel karonfogta Juliet és vitte magával a Carousel felé.

Julie ámulva látta itt, hogy milyen óriási tömeg szorong azon a kis helyen, mely a kas-

tély szürke falai és a Tuillériák udvara közepének porondja körül vont vaslánczok közt terül el. Annak a sorfal katonának, melyet azért állítottak föl, hogy a császár és a vezérkar akadály nélkül jöhessen s távozhasson, ugyancsak meleg munkájába került, hogy el ne sodorja a tolongó tömeg, mely úgy zúgott-zsibongott, mint a méhkas.

— Ugy-e, nagyon szép lesz? — kérdezte Julie mosolyogva.

— Vigyázzon! — kiáltotta a tiszt és derékon ragadván a leányt, erős karjaival hirtelen fölemelte és egy oszlop mellé állította.

A hirtelen átemelés nélkül a kíváncsi leányt bizonyára fellökte volna az a fehér paripa, a melyet aranynyal kivert, zöld selyemnyereggel, kantárszáron vezetett Napoleon mamelukja, közvetlenül az oszlopsor mellett. Tíz lépéssel a császár paripája mögött vezették a többi lovakat a főtisztek, a császár kísérete számára.

A fiatal ember az öreg urat és leányát a tömeg elé állította, az oszlopsor jobb sarokköve mellé és a feje intésével figyelmébe ajánlotta őket a két granátosnak, kik közé épp kerültek.

Mikor a tiszt visszatért a kastélyba, öröm és boldogság váltotta fel arcán azt az ijedtséget, melyet a császár lovának hirtelen előretörésétől fejeződött ki rajta.

Julie titokzatosan megszorította volt a kezét,

lehet, hogy hálából, a miért fáradozott, vagy lehet, hogy ezt fejezze ki: — Végre, csakhogy láthatom magát!

És Julie szívélyesen meg is bólintotta a fejét, válaszképen arra az udvarias köszönésre, melyet a tiszt, mielőtt eltűnt, könnyedén feléje és az atyja felé vetett.

Az öreg ur, a ki úgy látszik szántszándékkal hagyta volt együtt a két fiatal teremtest, leánya mögött maradt. Komoly arczkifejezéssel állott ott. Hadd higye Julie, hogy nem látja.

Csak titkon figyelt gyermekére. Nem zavarta. Sőt úgy tette, mintha teljesen elmerült volna a ragyogó látványban, melyet a Carousel most nyújtott.

Mikor Julie szemeit ismét atyjára emelte, olyan volt a tekintete, mint az iskolás-gyermeké, a ki fél a tanítójától. Az édes atya biztató, derült mosolylyal felelt e tekintetre, de vizsga szemei követték a tisztet a folyosó végéig és látta minden részletét, mozzanatát ennek a hamarosan lefolyt jelenetnek.

— Milyen szép! — szólt Julie halkán és megszorította az atyja kezét.

Az a színes, ragyogó látvány, mely e pillanatban a Carouselben a szemek elé tárult, ugyanezt a felkiáltást fakasztotta ki az ezernyi néző ajkain. Az arczok szinte kihuzódtak a bámulástól.

Épp oly szorongó, tarka tömeg, mint a melyben az öreg ur és a leány állottak, foglalt helyet a kastélylyal szemben azon a szük, kövezetlen helyen, mely a Carousel rácsa mellett huzódik. Ez a tömeg, a női ruhák tarkaságával, még jobban kiemelte azt a hatalmas négyszögü teret, melyet a Tuileriák épületei és ez az ujon fölállított rácsozat zártak be.

A régi gárda fölvonult ezredei töltötték meg ezt a rengeteg térséget, tiz hatalmas kékszinü arcsvonalat képezvén a kastélylyal szemben. Az övezeten belül, ugyan csak a Carouselben párhuzamos harczvonalakban gyalog- és lovasezredek állottak, hogy majd felvonuljanak a rácsozat közepét ékesítő diadal-iv alatt, melynek ormán ez időtájt a velencei Szent Márk-templom remek érczlovai állottak.

Az ezredek zenekarait, melyek a Louvre boltivei alatt állítottak fel, eltakarták a szolgálatban álló lengyel lándzsások.

A négyszögü porondnak egy nagy része üres volt. Itt fogják végrehajtani a diszelgési mozdulatokat ezek a néma csapattestek, melyeknek katonai művészettel szabályosan csoportosított tömegeiben tizezer szurony verte vissza a letűző nap sugarait.

A levegő hullámszerűen lengette a katonák tollbokrétáit s ezek ugy hajladoztak ettől, mint az erdő fái az erős szélben. A néma, ragyogó

csapatok ezer meg ezer színben pompáztak az egyenruháknak, hajtókáknak, fegyverzeteknek és vállrojtoknak tarka változataitól.

Az óriási képet, mely miniatürképe egy csatatérnek, a milyen az ütközet előtt, bizarr részleteivel együtt poétikus keretbe foglalták a hatalmas épületek, melyeknek rendületlen mozdulatlanságát mintaképen utánozták a katonák és a parancsnokok. A néző önkéntelenül összehasonlította ezeket az emberfalakat ezekkel a kőfalakkal.

A tavaszi nap, mely pazarul szórta sugarait a nemrég épült fehér épületekre és a százados sűrű falakra, fénynyel árasztotta el ezt a számtalan napbarnította arcot; valamennyi kiállott veszedelmekről beszélt és komoly méltósággal várta a még eljövő veszedelmeket. Az ezredesek — kiki a saját ezrede előtt — egyedül jártak föl s alá a hős katonák alkotta harczvonalak előtt. Ez aranyban, ezüstben, kékben, biborban ragyogó csapatok mögött a kíváncsi nézők láthatták a háromszínű zászlócskákat, melyek hat fáradhatlan lengyel-lovas lándzsáin libegtek. Ez a hat lovas, mint a pásztorkutyák a mezőn áthaladó nyáj körül, úgy kergetődztek folytonosan föl s alá a csapatok és a nézők közt, hogy vissza szorítsák a kíváncsiakat arra a kis térségre, mely a császári rácsozat mellett a nézők számára volt fentartva.

Ha a lovasoknak ez a mozgása nem lett

volna, az ember a Csipkerózsika elvarázsolt palotájában, az alvó erdő közepén képzelhette volna magát.

A tavaszi szellő, mely el-elröppent a granátosok magas, medvebőr-süvege fölött, bizonyította legjobban, hogy milyen mozdulatlanul állanak a katonák, épp úgy, mint a tompa moraj vallott legjobban arra, hogy milyen hallgatag a tömeg. Csak közbe-közbe hangzott fel egy-egy zörrenés, vagy egy-egy véletlenül esett ütés vert hangot a nagy dobon és ez a dobbanás visszaverődvén a császári palota falain, úgy hangzott, mint a viharhirdető égzengés.

Leirhatatlan lelkesedés fejeződött ki a tömegnek e némaságában. Franciaország bucsuzni akart Napoleontól, előestéjén annak a háborúnak, melynek veszedelmeit a legegyszerűbb polgár is előre látta. A francia császárság forog most kockán! Lenni vagy nem lenni! Ez a gondolat töltötte el a polgárságot és a katonaságot egyaránt s mind a kettő szótlanul szorult össze abban a kis körben, mely fölött Napoleon sasa és Napoleon szelleme lebegett.

Ezeket a katonákat, a kik Franciaország utolsó reménységei, Franciaország utolsó vércseppjei voltak, ugyanaz a nyugtalan kíváncsiság hatotta át, mint a nézőket. A nézők és a katonák legtöbbször talán örökre bucsuzik most egymástól; de minden sziv, még a császár leg-

nagyobb ellenségeinek szive is, forró imával fordul az éghez, a haza dicsőségeért esdvén.

Még azok is, a kik teljesen kimerültek abban a küzdelemben, mely Európa és Franciaország között támadt, még azok is kivetettek a lelkükből minden gyűlölséget, mikor áthaladtak a diadal-ív alatt; mert felfogták, hogy a Napoleon veszedelmének napja egész Franciaország veszedelme.

E pillanatban egyszerre elül a tömeg zsi-bongó moraja. Olyan mélységes csend lett, hogy egy kis gyermek szava is meghallatszott volna benne.

Az öreg ur és leánya, a kiknek csak a szemükből látszott, hogy élnek, most sarkantyupengést, kardcsörgetést hallanak.

A csörgést-pengést visszhangozzák a kastély boltozatos oszlopfolyosói.

Egy kövéres kis ember jelenik meg egyszerre zöld egyenruhában, fehér nadrágban, lovaglósizmában. A fején háromszögű kalapot hord, mely épp oly eredeti, mint ez a kis ember maga. A becsületrend széles, vörös szalagja vonul alá a mellén; az oldalán rövid kard lóg. Minden szem, a tér minden pontjáról egyszerre észreveszi ezt az embert. A dobok megperdülnek, s két zenekar belevág a harcias ütemekbe, melyeket az édesszavu fuvolától a nagy dobig minden egyes hangszer átvesz.

E harczias riadóra megremegnek a szivek, meghajolnak a zászlók, a katonák egy fogással, egy csapásra tisztelegnek, minden fegyver, a Carousel első sorától az utolsóig, egyszerre mozdul meg. A vezényszók visszhangként arcvonalról-arcvonalra adódnak. A lelkesedő tömegből kitör a kiáltás:

— Éljen a császár!

Az egész tér mozog, forrong, zajlik.

Napoleon fölszáll a lovára.

A császárnak ez a mozdulata életet varázsol a néma tömegbe, hangot ad a hangszerekbe, meglengeti a sasokat és a zászlókat és piros izgalmat ver ki az arcokra. Mintha a vén kastély magas falai is kiáltanak:

— Éljen a császár!

Nem volt az emberi, nem! Bűbájos varázslat volt ez, mása az isteni hatalomnak, vagy inkább muló-tünő képe ennek a hamar letűnt uralomnak.

Az az ember, a kit annyi szeretet, annyi lelkesedés, annyi hódolat és annyi imádat környékez, a kiért a nap ma reggelre elüzte az égről a fellegeket, most ott ült lován, három lépéssel aranyban ragyogó kísérete előtt, jobbján a tábornagygyal, balján a szolgálattelvő szárnysegéddel.

— Oh istenem, igen, Wagramnál a csata-tűzben, a Moszkva mellett a holttetemek közt,

. . . . ez az ember mindig nyugodt, mint a Keresztelő!

Ezt a választ számtalan kérdezgetésre adta a granátos, a ki a fiatal leány mellett állott. Julie egy pillanatra elmerült a nézésébe ennek az arcznak, melynek nyugalmaiban kifejeződött a katona erejének öntudata.

A császár észrevette Chatillonos kisasszonyt és odahajlott Durochoz. Néhány szót mondott a tábornagnak, ki erre elmosolyodott.

A gyakorlatok elkezdődtek.

Ha a leányka eddig megosztotta figyelmét Napoleon közönyös arcza és a csapatok kék, zöld és piros vonalai közt, most, mialatt a vén katonák csapatai gyors és szabályos mozdulataikat végezték, a leányka szinte egyedül azzal a fiatal tiszttel foglalkozott, a ki föl s alá vágta-tott a mozgó csapatok közt és fáradhatatlan buzgalommal újra meg újra visszatért ahhoz a csoporthoz, melynek élén az egyszerű Napoleon ragyogott.

Ez a fiatal tiszt remek fekete lovon ült és a császár szolgálattevő tisztjeinek égszinkék egyenruhájával kivált e tarka-barka tömegeből.

Egyenruhájának himzései olyan vakítóan csillogtak a nap sugaraiban, magas és keskeny csákójának kócsagja olyan tűző fényben libegett, hogy a nézők valami lidérczfénynek, vagy valami megjelenült szellemnek hihették, a kit a császár

küldött ki, hogy lelkesitse és vezesse a csapatokat, melyeknek fegyverei szikrákat szórtak, a mint szemének intésére szétváltak, meg egyesültek, majd meg forogtak, mint az örvény habjai; aztán pedig elhúzódtak előtte, mint azok a hosszú, egyenes, emelkedett hullámok, melyeket a haragos Ocean vet a partjai felé.

Mikor a gyakorlatok befejeződtek, a szolgálattevő segédtsízt megeresztett kantárszárral vágatásnak eredt s megállt a császár előtt, hogy várja a további parancsokat.

E pillanatban alig husz lépésnyire volt Julietől, szemben a császári csoporttal, olyasfajta állásban, mint a milyenben Gérard festette Rapp tábornokot az austerlitzi csatát ábrázoló képén.

Most a leány megcsodálhatta szerelmesét teljes katonai pompájában.

Victor d'Aiglemont ezredes — még alig harmincz éves — magas, megtermett, karcsu fiatal ember; szép természetnek arányossága akkor érvényesült legszebben, mikor erejét arra alkalmazta, hogy megzabolázzon egy lovat, melynek elegáns, simulékony dereka szinte hajladozott alatta.

Férfias, barna arczában meg volt az a kifejezhetetlen varázs, melyet a vonások tökéletes szabályossága ad a fiatal arcoknak. Homloka széles és magas. Sűrű szemöldökkel árnyékolt

szemei, melyekre hosszú pillák borultak, úgy festettek, mint két fehér galambtojás két fekete vonal közt. Az orra könnyedén hajlott, mint a sasnak a csőre. Ajkainak bibor pirját még jobban kiemelték az elmaradhatatlan fekete bajusznak hajlott vonalai. Színes, széles orczáin a barnás-sárga szín ritka erélyre vallott. Erre az arczra a bátorság rányomta bélyegét, abból a fajtából való, a melyet manapság keresve keresnek a művészek, mikor császárságkorabeli Franciaország valamely hőst akarják bemutatni.

A mint az átizzadt paripa fejét izgatottan lóbálva, előremeresztett s egyenesre feszített lábakkal ott állott, egyre csóválta hosszú, sűrű farkát; alázatos megadása hű mása volt annak a hódolatnak, a melylyel gazdája a császár iránt viseltetett.

Mikor Julie látta, hogy mint iparkodik szerelmese elfogni és lekötni Napoleon császár minden tekintetét, egy pillanatra féltékenység lopódzott a lelkébe, mert arra gondolt, hogy szerelmese rá még nem is nézett.

Egyszerre csak a Felség parancs-szót ejt ki. Victor sarkantyuba kapja lovát és elugrat. De egy oszlopkőnek a homlokporondra vetett árnyékától a ló megijed, hirtelen megáll, visszahőköl s fölágaskodik, még pedig olyan vadul, hogy a lovas igazán veszedelembé forog.

Julie fölsikolt és elsápad. Mindenki ránéz,

de Julie nem lát senkit. Szemei a tüzes lóra szegeződnek, melyet a tiszt futtában megfékez, aztán, tovább vágat, kiadni Napoleon parancsát.

Ezek a csodás képek annyira lekötötték a leány lelkét, hogy tudtán kívül belefogódzott atyja karjába, a ki a leány ujjainak erősebb vagy gyengébb szorításaiból kitalálhatta gyermeke gondolatait. Mikor a ló Victort majd hogy le nem vetette, Julie olyan erősen oda szorult az édes atyjához, mintha maga készülne leesni.

Az öreg ur borus, fájdalmas nyugtalansággal nézte leányának kikelt ábrázatát és szánakozás, féltékenység, sőt lelkiismereti furdalás is fejeződött ki homloka összehuzódott redőin. És mikor Julie szemeinek szokatlan ragyogásából, meg a leány ajkain kiszökkent sikoltásból és ujjainak görcsös mozdulataiból fölismerte gyermeke szívének titkos szerelmét: ekkor bizonyára elszomorodva gondolt az öreg ur a jövőre, mert az arcza szinte baljóslatu kifejezést öltött.

E pillanatban Julie lelke mintha átolvadt volna a tisztnek a lelkébe. S az eddigi ijesztő gondolatoknál még kegyetlenebb, még keserűbb gondolat torzította el az öreg ur fájdalmas arczát, mikor látta, hogy Victor d'Aiglemont, a mint elvágat mellettük, bizalmas tekintetet vált Julievel, kinek nedves szemei és kipirult arcza szokatlan izgatottságra vallottak.

Sietve elvezette leányát a Tuillériák kertjébe.

— De papa, — mondta a leány, — még vannak a Carousel-téren ezredek, a melyek még nem vonultak fel.

— Nem, gyermekem, valamennyi csapat elvonult már.

— Azt hiszem, papa, hogy csalódik. D'Aiglemont ur vitte nekik a parancsot, hogy vonuljanak előbbre.

— De nem jól vagyok, leányom. Szenvedek. Nem akarok tovább maradni.

Julie könnyen hihetett az atyja szavainak; csak rá kellett nézni erre az arczra, melyet olyan levertté s fájdalmassá tettek az atyai aggodalmak.

— Nagyon szenved, papa?

Ezt egészen közönyös hangon kérdezte, annyira szórakozott volt.

— Hát nem csak kegyelem és ajándék nekem minden napom? — felelte az öreg ur.

— Már megint meg akar szomorítani, papa, hogy újra a halálról beszél? Pedig olyan vig voltam. Kergesse el azokat a csúf, sötét gondolatokat.

— Ah, — sóhajtott fel az atya, — te elkényeztetett gyermek! A legjobb szivek néha a legkegyetlenebbek. Nektek szánjuk az életünket, csak reátok gondolunk, előkészítjük a boldogságokat, feláldozzuk hajlamainkat a szeszélyeiteknek, imádunk benneteket, vérünket adjuk nek-

tek: mindez semmi? Hajh, igen, mindezt elfogadjátok gondtalanul, mintha tartoznánk mindezzel nektek! Ha azt akarnók, hogy mindig mosolyogjatok reánk és gögös szeretetetek soha el ne forduljon tőlünk: akkor isten hatalmával kellene rendelkezniünk. A végén aztán jön egy másik: egy szerető, egy férj s elragadja tőlünk a sziveteket.

Julie ámulva nézett atyjára, a ki lassan haladt mellette, közbe-közbe fénytelen tekinteteket vetve rá.

— Titkolódtok előttünk, — kezdte el újra az öreg ur, — és talán saját magatok előtt is.

— Mit mond, papa?

— Azt hiszem, Julie, hogy valamit titkolsz előttem. Te szeretsz, — folytatta hamar az öreg ur, észrevevén, hogy leánya elpirult. — Ah, azt reméltem, hogy hű lesz szegény öreg atyádhoz haláláig! Azt reméltem, hogy megtarthatlak magam mellett boldognak, ragyogónak és csodálhatlak, mint eddig. A mig nem tudtam, hogy mi lesz a sorsod, hihettem, hogy nyugodt és biztos lesz a jövőd, de most már lehetetlen remélnem, hogy életed boldog lesz; mert jobban szeretted Victorban az ezredest, mint az unokatestvért. Ebben már nem is kételkedem.

— De hát miért ne szerethessem? — kiáltott fel a leány élénk kíváncsisággal.

— Ah, édes Juliem, nem, ugy sem értenél meg engem! — felelte az atya sóhajtva.

— Csak beszéljen, papa! — viszonzá a leány, durczás mozdulatot ejtve.

— Jól van, gyermekem, hát hallgass reám. A fiatal leányok gyakran nemes, elragadó, ideális képeket alkotnak maguknak a lelkükben, képtelen, ábrándos eszméket faragnak maguknak a férfiakról, az érzelmekről, a világról. Azután össze-vissza álmodnak mindenféle tökéletességet, ezekkel, ártatlanságukban, feldiszitenek egy férfit s vakon biznak benne. És a kiválasztott férfiuban képzeletüknek ezt az ideálját szeretik. De később, mikor már késő s a boldogtalanságból már nem lehet többé szabadulni, akkor a csalóka külső, melyet azzal a sok széppel és jóval felczifráztak, vagy más szóval: az a magasztos ideál gyűlölt, utált csontvázzá változik. Oh Julie, jobb szeretném látni s tudni, hogy egy aggastyánba szerettél, mint hogy az ezredet szereted. Oh, ha bele tudnád magadat képzelni az életedbe, mely mától tiz esztendőre lesz: igazaknak mondanád te is az én tapasztalataimat. Ismerem Victort. Az ő vidámsága szellemtelen; olyas kaszárnyai vidámság; nincs semmi tehetsége és pazar ember. Az olyan emberek közül való, a kiket az ég azért teremtett, hogy nap nap után elfogyaszszanak és megemészszenek négy lakomát, aludjanak, szeressék azt, a ki elébük akad és verekedjenek. A jó szive... mert jó szive van... talán rá viszi arra, hogy

oda adja az erszényét valami szerencsétlen embernek, vagy valami jó pajtásának, de különben gondtalan, nemtörődöm ember és nincs megáldva a szive azzal a gyöngédséggel, a mely a férfit rabszolgává teszi, csakhogy boldogítson egy asszonyt. És aztán Victor tudatlan és önző. És még sok, sok minden egyéb.

— De, papa, hiszen csak kell, hogy legyen esze, tehetsége és tudása, ha fölvihete az ezredességig.

— Édesem, Victor örök életében ezredes marad. Még eddig nem láttam senkit, a ki méltó volna reád, — folytatta az öreg atya lelkesedve.

Hirtelen elhallgatott, szemébe nézett a leánynak és hozzáfűzte szavaihoz:

— Szegény Juliem, te még nagyon fiatal vagy, nagyon gyöngé és nagyon érzékeny; nem bírnád te még el a házas élet gondjait, szenvedéseit. Victort elkényeztették a szülei épp úgy, mint az anyád és én elkényeztettünk téged. Miként reméljem hát, hogy megértitek egymást, mikor különböző az akaratok s kinek-kinek az akarata engesztelhetetlen zsarnok? Vagy áldozat lennél, vagy zsarnok. Akár az egyik, akár a másik, egyformán sok-sok szenvedést és fájdalmat okoz egy asszony életében. De mivel te finom és szerény vagy, előbb hajolsz meg, előbb adod meg magadat. Végül pedig — mondta az öreg ur izgatott hangon — gyöngédségedben engedé-

keny vagy és mindent megbocsátasz s ezt félre-
 értenék, aztán . . .

Nem fejezte be, a könnyei nem engedték.

Kis szünet mulva újra elkezdte:

— Victor meg fogja sérteni fiatal lelked
 ártatlan, gyöngéd tulajdonságait. Ismerem a
 katonákat, Julie. Én is szolgáltam a hadsereg-
 ben. Ritkaság, hogy ezeknek az embereknek a
 szive diadalmaskodni tudna azokon a tulajdon-
 ságokon, melyekre életüknek szerencsétlen körül-
 ményei, vagy kalandos életmódjuk szoktatták őket.

— Ugy-e, papa, — felelte Julie félig ko-
 moly, félig tréfás hangon, — e szerint hát til-
 takozik az érzelmeim ellen és nem a magam
 kedvéért, hanem a saját kedvéért akar férjhez
 adni.

— Férjhez adni téged a magam kedvéért?
 — kiáltott föl az atya meglepetést kifejező moz-
 dulattal. — A magam kedvéért leányom, a kitől
 nemsokára már nem fogod többé hallani barát-
 ságosan, jóságosan zsörtölődő-feddő hangomat?
 Mindig azt láttam, hogy a gyermekek az áldozato-
 kat, melyeket a szülők értük hoznak, valami szemé-
 lyes érzelemnek tulajdonítják! Légy Victor fele-
 sége, Julie. Egy napon majd keservesen meg-
 fogod siratni az ő jelentéktelenségét, az ő ren-
 detlenségét, az ő önzését, az ő gyöngédtelensé-
 gét, az ő szerelmének együgyü voltát és azt az
 ezerféle más hibát, a melyeket akkor majd látni

fogsz benne. Akkor emlékezzél majd vissza, hogy szegény öreg atyád prófétai szavait szélnek eresztették a füleid e fák alatt.

Az öreg ur elhallgatott; észrevette, hogy leánya daczosan megrázta a fejét. Mindketten szótlanul haladtak néhány lépést a rácsozat felé, a mely előtt a fogatjuk állott. Ezalatt a leány lopva az édes atyja arczát nézegette és lassan-lassan elvonult vonásairól a duzzogó, durczás kifejezés. Az a mélységes fájdalom, mely az öreg ur föld felé hajtott homlokára borult, nagyon meghatotta Juliet.

— Igérem, papa, — szólt izgatottságtól remegő, gyöngéd hangon, — hogy nem beszélek magának többé Victorról, a mig maga is be nem látja, hogy rosszul ítélte meg az ezredest.

Az öreg ur bámulva nézett gyermekére. Két könyecsepp eredt ki a pillái alól és lepergett beesett orczáin. Nem ölelhette meg Juliet ilyen sok nép előtt, de megszorította a kezeit, gyöngéden, forrón.

Mikor a kocsiba szállt, akkorra már elosztak homlokáról a borus, aggodalmas gondolatok. Leányának kissé levert és bánatos viselkedése dehogy is nyugtalanította annyira, mint az a gyermek, ártatlan öröm, melynek titkát a csapatszeme alatt árulta el a bájos Julie.

Az 1814-dik év márcziusának első napjai-

ban, majdnem egy évvel a császár csapatszemléje után, egy hintó haladt az országuton Amboise-ból Tours felé. Elhagyván a zöld diófa-lugast, mely alatt Frilliére posta-állomása rejtőzött, ugy nekiiramodott a hintó az utnak, hogy egy percz alatt elérte a Cise hidját, melyet ott építettek e folyó fölé, a hol a Loireba torkollik.

Itt megállt a hintó.

Attól a vad gyorsaságtól, a melyre a fiatal kocsis a gazdája parancsára hajtotta a négy izmos postalovat, elszakadt egy istráng. Így azután annak a két személynek, a kik a kocsiban ültek, mikor a kocsi megálltára álmukból felriadtak, a véletlen jó alkalmat adott, gyönyörködni a Loire vonzó pontjának egyik legszebb részletében.

Jobbról az utas egy pillantással valamennyi kanyarulatait áttekintheti a Cisenek, mely ugy huzódik, kanyarog, mint egy ezüst kigyó a fű között a réten, melynek a kikelet első sarjadzásai smaragdszint adnak.

Balkéz felől a Loire tűnik elő teljes pompájában.

A hűvös reggeli szél néhány örvényt támasztott a folyón s ezek az örvények a folyó színére számtalan apró simitványt vetettek, melyek csillogva verik vissza a nap sugarait a széles vizeztükrön. Itt is, ott is zöld szigetek emelkednek ki a folyó síkjából, akár egy nyakék smaragd

szemei. A folyó tulsó partján, a meddig a szem ellát, a Touraine legszebb mezői tárják elő zöldellő kincseiket. A távolban szemhatárt nem zárja el egyéb, mint Cher dombjai, melyeknek ormai most fényes vonalakat rajzolnak az ég átlátszó azurjába.

A szigetek ritkás lombozatán át a háttérben Tours látszik kiemelkedni a víz öléből, épp úgy, mint Velence. Ódon székesegyházának harangtornyai felnyulnak a levegőbe, hol belevesznek néhány fehéren fénylő felleg fantasztikus alakulataiba. Tul a hidon, melyen a hintó megállott, az utas a Loire hosszában egészen Toursig sziklalánczot lát, melyet a természet szeszélye nyilván azért hordott oda, hogy megzabolázza a folyót, melynek habjai szünetlenül vájják az aknát a kő alatt. Ez a látvány szépségével valóságos meglepetés az utasnak.

E sziklák szögbe hajlanak a Cis hidja előtt; szakadékaik és bevágásaik közé egy egész falu, Vouvray, fészkelte be magát. Vouvraytól Toursig e szakadozott domboldalak félelmes tekervényei közt szőlőmivelő népség lakik. Nem egy helyütt háromemeletes házak látszanak, mindegyik emelet a sziklából van kicsákányolva s az emeleteket veszedelmes lépcsőzetek kötik össze, melyek ugyancsak a sziklából vannak kihasítva. Az egyik ház tetejéről piros-szoknyás fiatal leány fut le a kertbe. Egy kémény füstje száll fel egy

szőlőtő indái és venyigéi között. Vinczellérek munkálkodnak a szinte függőleges földeken. Egy leszakadt szikla tetején egy öreg asszony nyugodtan hajtja rokkája kerekét és mosolyogva néz le a lábai alatt elhaladó utasokra, a kik ijedt szemekkel néznek föl hozzá. Nem aggasztják se a földrepedések, se egy ódon falazatnak mindig leomlással fenyegető omladékai, melyeket csak egy repkénynek tekervényes, kusza szövedéke tart össze. Kádárok kalapácsütései hangzanak vissza a tágas pinczék boltozataiból. Szóval, a föld itt köröskörül megmivelt, köröskörül termékeny, még ott is, hol a természet megtagadta a földtől, hogy részt vegyen az emberi munkában. Az egész Loire mentén nincs látvány, melyet össze lehetne hasonlítani ezzel a gazdag panorámával, melyet a Touraine tár az utas szeméi elé. Ez a hármaskép, mely inkább csak körvonalakban van jelezve, örökre belevésődik a néző emlékezetébe; s ha költő gyönyörködhetett ebben a látványban, képzeletének álmai gyakran teremtik újjá lelkében e mesészerű látvány romantikus hatásait.

Abban a perczen, mikor a hintó a Cise hidjára ért, néhány fehér vitorla tünt fel a Loire szigetei között és ez újabb harmoniát varázsolt a harmonikus tájba.

A folyópartot szegélyező fűzfák erős illata belevegyült a nedves szellő párázatába; a madarak dalversenyre keltek; egy kecskepásztor

egyhangu éneke búbanatos hangulatot vitt bele a csicsergésbe; a hajósok kiáltozásai pedig azt jelezték, hogy élénk, eleven élet van a távolban.

A könnyed párázat, mely szeszélyesen uszkált az elszórtan álldogáló fák közt, még bájosabbá, vonzóbbá tette ezt a tágra nyílt szemhatárt.

Touraine volt ez teljes pompájában, a tavasz teljes ragyogásában.

Franciaországnak ez a része az egyetlen országrész, melyet nem dultak majdan fel az idegen haderők; most e pillanatban is egyetlen nyugodt része az országnak; az ember szinte azt mondaná róla, hogy daczosan néz szembe az ellenség támadásának.

Mikor a hintó megállott, egy katonasipkás fej nézett ki belőle. Csakhamar egy türelmetlen katona maga nyitja ki a hintó ajtaját és kiugrik az utra, hogy összeszidja a kocsist. Ez a tourainei legény azonban olyan ügyesen szedi rendbe az elszakadt istrángot, hogy d'Aiglemont gróf mihamar lecsillapodik és visszamegy a hintóajtóhoz, utközben nyújtóztatva karjait, mintha fel akarná éleszteni pihenéstől elzsibbadt izmait. Ásitott, megnézte a vidéket és rátette kezét egy fiatal asszony karjára, a ki gondosan be volt burkolódzva egy prémes köpenybe.

— Ej, Julie, — mondta d'Aiglemont gróf ekedt hangon, — ugyan ébredj föl és nézd a vidéket. Remek!

Julie előrehajolt és kitolta a fejét a hintó ablakán. Nyestprémmel bélelt sapka fedte a fejét s a prémmel bélelt köpenyeg úgy betakarta egész alakját, hogy csak az arcza látszott ki. Julie d'Aiglemont nem hasonlított már arra a fiatal leányra, a ki egykor olyan ujjongva, olyan boldogan sietett a csapatszemlére a Tuileriákba. Arczáról, mely még mindig finom, hiányzott a rózsás szín, mely olyan dús ragyogást varázsolt vonásaira. Az éjszakai hűvös nedvesség megkuszált a homlokán néhány fekete hajfürtöt s ettől még jobban kiemelkedett bágyadt fehérsége a homlokának, melyen az egykori élénkség mintha megdermedt volna. Viszont szemei szinte természetellenes tűzben ragyogtak; és a pillák alatt violaszinü, sötét vonások vannak fáradt arczára festve.

Közönyös tekintettel nézte Cher mezőit, a Loiret és a szigeteket, Tours és Vouvray hosszan elnyúló szikláit; azután tekintetet se vetvén a Cise elragadó völgyébe, hamar visszahúzódott a hintó mélyébe és olyan hangon, mely így, a szabad ég alatt rendkívül gyengének tetszett, így szólt:

— Igen, gyönyörű szép!

A mint láthatni, szerencsétlenségére, diadal-maskodott öreg édes atyja fölött.

— Nem szeretnél ezen a vidéken lakni, Julie? — kérdezte az ezredes.

— Oh, itt vagy másutt, mindegy! — felelte Julie odavetve.

— Valami bajod van? — kérdezte d'Aiglemont ezredes.

— Dehogy! — viszonzá az asszony, egy pillanatra föllobbant élénkséggel.

És mosolyogva nézván föl a férjére, még hozzáfűzte a szavaihoz:

— Csak aludni szeretnék!

Sebes lódobogás hallatszott egyszerre.

Victor d'Aiglemont elbocsátotta a felesége karját és a közeli utkanyarulat felé fordította fejét. Abban a pillanatban, hogy az ezredes nem nézett többé Juliere, eltűnt ennek arczáról az a derült kifejezés, melyet az asszony maga erőltetett sápadt arczára; mintha valami fényesség, mely rásütött Julie arczára, egyszerre elhunyt volna. Nem érzett vágyat újra megtekinteni a tájat, nem bántotta a kíváncsiság, megnézni, hogy kinek a lova vágdat olyan sebesen; csak hátradólt a hintó sarkába és szemei a hintóba fogott lovak hátára szegeződtek s nem volt bennük semmiféle érzelem. Az arcza most olyan kifejezéstelen, szinte együgyü volt, mint egy bretagnei paraszté, mikor a plébánosa prédikációját hallgatja.

E perczen a nyárfák és virágzó galagonyák közül egy fiatal ember törtetett elő gyönyörű paripán.

— Ez egy angol! — mondja az ezredes.

— Bizony az! — feleli a kocsis. — Abból a nemzetségből való, a melyik, a mint mondják, meg akarja enni Franciaországot.

Ez az ismeretlen ama utasok közé tartozott, a kik épp a kontinensen voltak, mikor Napoleon, megboszulandó a nemzetközi jognak azt a sérelmét, melyet a Saint-James-kabinet az amiensi szerződés megszegésével elkövetett, minden angolt, a ki csak az ország területén volt, letartóztatott. Ezek a foglyok megadták ugyan magukat a császári szeszélynek, de nem maradtak meg abban a helységben, a hol elfogták őket, se abban, a melyet eleinte választhattak maguknak. Legtöbbjét azoknak, a kik most a Touraineben laktak, az ország különböző részeiről helyezték át ide, mert régi tartózkodási helyükön nyilván veszélyeztették a kontinentális politikai érdekeit.

Az a fiatal fogoly, a ki reggeli unalmát épp ezzel a lovaglósétával akarja elüzni, szintén a hivatalos hatalom áldozata. Két esztendő előtt a külügyek miniszteriumának egy rendelete kiragadta Montpellier éghajlata alól; a békeszerződés megszegése ugyanis épp Montpellierben érte, a hova tüdőbajára enyhülést keresni jött.

Mihelyt a fiatal ember fölismerte d'Aiglemont grófban a katonát, hamar elfordította fejét a Cise rétjei felé, hogy kikerülje az ezredes tekintetét.

— Olyan gorombák ezek az angolok, mintha az övék volna a föld kereke! — mormolta az ezredes. — Szerencsére, Soult meg fogja őket paskolni!

Mikor a fogoly elhaladt a hintó mellett, bepillantott az ablakon át. Csak rövid, pillanatnyi tekintetet vetett a hintóba, de azért megcsodálhatta azt a bánatos kifejezést, melybe a grófné elmerült s mely arczát olyan kimondhatatlan vonzóvá tette. Vannak férfiak, a kik mélyen megindulnak, ha látják, hogy egy nő szenved; ezek a férfiak azt hiszik, a fájdalom állhatatos hűséget vagy szerelmet ígér.

Julie teljesen elmerült a hintó párnázatának nézésébe s nem vetett ügyet se a lóra, se a lovasra.

Az istráng hamar és alaposan rendbejutott. A gróf ismét beszállt a hintóba. A kocsis minden áron vissza akarta nyerni az elvesztett időt és sebesen röpitette a két utast az országutnak azon a részén, melyet az alá függő sziklák szegélyeznek. E sziklák közt, a melyeken Vouvray híres szőlői érlelődnek, sok takaros házacska emelkedik; ezek mögött látszanak a távolban a híres marmontiersi apátság romjai, a melyben egykor Szent Márton lelt menedéket.

— Mit akar tőlünk ez a vékony mylord? — kiáltott föl az ezredes, a mikor hátrafordítván

fejét, látta, hogy az a lovas, a ki a Cise hidjától kezdve követi a hintójukat, a fiatal angol.

Mint hogy az ismeretlen nem sértette meg az udvariasságnak semmiféle szabályát azzal, hogy az ut mentén, a hintó közelében üggett, az ezredes hátradőlt a hintó sarkába, néhány fenyegető-haragos tekintetet vetvén az angolra.

Ellenséges indulata daczára is önkéntelenül észrevette, hogy a ló gyönyörű s a lovas csinos és vonzó. A fiatal embernek valódi angol arcza volt; arczvonásai olyan finomak, arczbőre olyan lágy és finom, hogy az embert szinte az a gondolat kíséri, hogy ez valami fiatal leánynak az arcza.

A fiatal angol szőke, nyulánk és magas volt. Öltözködésén az a finomság és takarékoság válik ki, mely jellemző a rátarti Anglia előkelőinél.

Az ember azt hitte volna, hogy inkább szemérmesség, mint a gyönyörködés verte ki a pirt a fiatal angol arczára. Julie csak egyetlen egyszer vetette föl szemeit az idegenre; de erre is szinte kényszerítette a férje, a ki azt akarta, hogy az asszony is csodálja meg a telivér ló pompás lábait.

Julie szemei ekkor találkoztak az angol félős tekintetével.

E perctől kezdve a fiatal angol nem lép-

tette többé lovát a hintó mellett, hanem kis távolban követte a hintót.

A grófné nem igen vetett tovább ügyet az ismeretlenre. Nem látta se a fiatal emberen, se a lován azokat a tökéletességeket, melyeket az ezredes emlegetett és hátradólt a hintó mélyébe, könnyedén meglibbentvén pilláit, mintha azt akarta volna jelezni, hogy: jó, igen, ugy van, a hogy a férje mondja.

Az ezredes ujra elaludt és a házastársak megérkeztek Tourba, nem szólván utközben egymáshoz csak egy szót is. Az elragadó tájnak váltakozó szépségei, melyek között áthaladtak, azok sem kötötték le egyetlen egyszer se Julie figyelmét.

Mialatt az ezredes aludt, d'Aiglemont asszony többször is ránézett. Legutóbb, mikor ránézett, a kocsi épp zökkent s a zökkenéstől elszakadt a fiatal asszony nyakán egy fekete selyemszál és egy medaillon esett Julie ölébe. S a fiatal asszony most meglátta a medaillonban az édes atyja képét. Erre előtörték Julie szeméből a könnyek, melyeket eddig visszafojtott.

A fiatal angol talán észre is vette a nedvesen csillogó nyomokat, melyeket ezek a levegőn hamarosan fölszáradt könnyek hagytak a grófné sápadt orczáin.

D'Aiglemont ezredest a császár megbizta, hogy vigye el parancsait Soult tábornagynak, a

kinek meg kellett védenie Franciaországot az angoloknak Béarn ellen intézett betörésétől. És az ezredes ezt a küldetést arra használta fel, hogy elvonja feleségét a veszedelmek elől, melyek ekkor Párist is fenyegették; elvitte tehát az asszonyt Toursba, egy öreg rokonához.

A hintó nemsokára Tours kövezetén gördült tova, át a hidon, be a fő-utczába és megállt egy palota előtt, melyben Listomére-Landon asszony — azelőtt márkiné — lakott.

Listomére-Landon márkiné ama halványarczu, szép öreg nők közé tartozott, a kik finoman tudnak mosolyogni, széleskávás szoknyát hordanak és a hajukat ismeretlen divatu főkötővel takarják. A XV. Lajos-korabeli hetvenéves asszonyok képei majdnem mindig kedvesek, mintha ezek az asszonyok még mindig szeretnének; nem annyira jámborak, mint inkább ájtatosak s nem is annyira ájtatosak, mint a mennyire a látszat vall. Rizsport árasztanak maguk körül; jól tudnak elbeszélni, még jobban csevegni és többet nevetnek egy-egy kedves emléken, mint egy tréfán. A jelen nincs inyükre.

Mikor egy öreg komorna jelenti a márkinénak, — mert újra fölvette a czimét, — hogy egy unokaöcscse jött látogatóba, a kit a márkiné a spanyol háboru kezdete óta nem látott: a márkiné élénk mozdulattal levette szemüvegét, elzárta kedves könyvét, *A régi udvar világá-t*;

aztán friss fürgeséggel sietett az előcsarnokba s épp abban a pillanatban ért oda, mikor a házas-társak jöttek föl a lépcsőn. A márkiné és Julie gyors tekintetet vetettek egymásra.

— Jó napot, kedves nagynéni, — kiáltotta az ezredes és átkarolván a márkinét, hamarosan megcsókolta. — Egy fiatal asszonyt hoztam, hogy vigyázzon rá. Magára bizom kincsemet. Julie nem kaczer, se nem féltékeny; olyan szelid és édes, mint egy angyal. De remélem, nem kényeztetik el itt!

— Gonosz csont! — feleli a márkiné gúnyos-tréfás pillantással.

És szeretetreméltó finomsággal önyujtja előbb oda ajkait, hogy megcsókolja Juliet, ki elmerülten állott sinkább zavartnak látszott, mint kíváncsinak.

— Meg fogunk egymással ismerkedni, ugy-e szivem, — szól a márkiné. — Ne féljen olyan nagyon tőlem. Én iparkodni szoktam, hogy a fiatalokkal szemben sohase legyek öreg.

Mielőtt beértek a szalonba, a márkiné — mint ez már vidéken szokás — reggelit rendelt két vendége számára. De a gróf elakasztotta a nagynénje beszédességét, komoly hangon közölvén vele, hogy csak annyi időt szánhat neki, míg a posta-állomáson lovakat váltanak.

Hamar bementek a szalónba. Az ezredesnek alig volt annyi ideje, hogy elbeszélje nagynénjének a legujabb politikai és katonai esemé-

nyeket, melyek arra kényszerítik, hogy fiatal felesége számára menedéket kérjen a márkinétől. Mialatt az ezredes ezeket elmondta, a nagynéni majd az unokaöccsét nézte, ki megszakítás nélkül beszélt, majd pedig uj unokahugát, kinek sápadtságát és szomorúságát annak tulajdonította, hogy el kell szakadnia a férjétől.

Az öreg márkiné arcza mintha ezt fejezte volna ki:

— Ej, ej, mennyire szeretik egymást ezek a fiatalok!

E perczben ostorcsattogás hangzott fel a csendes, ódon udvarból, melynek kövezetének rései közt kinőtt a fű.

Victor még egyszer megcsókolta a márkinét és kiment a szobából.

— Isten veled, édesem, — mondta, megcsókolván a feleségét, a ki a kocsiiig követte.

— Oh, Victor, engedd, hogy még tovább is elkísérjelek, — szólt Julie gyöngéd hangon.

— Nem akarnálak elhagyni.

— Hová gondolsz?

— Jó! — felelte az asszony. — Isten veled, ha te ugy akarod!

A kocsi eltűnt.

— Ugy-e, nagyon szereti az én Victoromat? — kérdezte a márkiné az unokahugától, olyan mélyreható, vizsga tekintettel, a milyent az éltes nők szoktak vetni a fiatalokra.

— Oh, asszonyom, — viszonzá Julie, — hát nem kell, hogy szeressünk egy férfit, ha férjhez megyünk hozzá?

Ez utolsó szavakat olyan naiv hangon mondta Julie, hogy tiszta szivre, vagy pedig mély titkokra egyaránt következtetni lehetett belőlük. De egy asszony, a ki barátnője volt Duclosnak és Richelieu tábornagynak, nehezen állhatta volna meg, hogy nyitját ne keresse e fiatal házaspár titkának.

A márkiné és Julie épp a kapuszin küszöbén voltak és a távolban robogó hintó után néztek.

A grófné szemei nem fejeztek ki olyan szerelmet, a milyet a márkiné gondolt. A jó asszony a Provenceből származott és annak idején szenvedélyei igen élénkek voltak.

— Hát elbolondítottatta magát az én semmirekellő unokaöcsémtől? — kérdezte a márkiné Julietól.

A grófné önkéntelenül megremegett.

Ennek a kaczer, vén asszonynak a hangjából azt olvasta ki Julie, hogy ez az asszony sokkal mélyebben ismeri Victor jellemét és természetét, mint jómaga. D'Aiglemont asszony nyugtalanságában abba az ügyetlen színlelésbe burkolódzott, mely a naiv, szenvedő sziveknek első menedéke.

Listomére asszony beérte Julie feleleteivel;

de ujjongva gondolt arra, hogy magányát néhány szerelmi titok fogja felderíteni, mert kinézte az unokahugából, hogy egy s más mulatságos bonyodalomra van kilátás.

D'Aiglemont asszony szomorusága nem engedhetett fel, mikor ott volt a nagy szalonban, melynek falait aranykeretü kárpit borította, s üldögélt a kandalló lobogó tűzénél, kinasztilü falernyővel megvédve az ablakszélek résein át behatoló hidegtől. Nem is igen fakadhatott vidámság az ódon-faragványos padmaly alatt, ez évszázados butorok között. De azért a fiatal párisi asszony lelt valami gyönyörűséget a vidéki élet mélységes magányában és elhagyatott csendjében.

Miután néhány szót váltott a nagynénivel, a kivel eddig csak annyiban érintkezett, hogy új házas korában egy levelet irt neki, Julie hallgatott, mintha valami operazenére figyelne. Csak minekutána két óra hosszat úgy hallgatott, hogy egy trappista barátnak is becsületére vált volna, csak akkor vette észre, hogy udvariatlan volt a nagynéni iránt és eszébe jutott, hogy bizony csak hideg szavakkal felelt a márkiné kérdéseire.

Az öreg hölgy azzal a bájos-okos érzéssel, a mely a régi idők embereit jellemzi, megértette és elnézte az unokahuga szeszélyességét. E percben a fehérhaju márkiné épen kötött. Időközben

néhányszor kiment volt a szalonból, hogy egy ujonnan berendezett szobával foglalatoskodjék, melyet a grófné hálósobájának szánt s a hová a cselédség a podgyászokat elhelyezte volt. De azután elfoglalta helyét egy nagy karos széken és lopva rá-ránézett a fiatal asszonyra.

Julie megrestellette, hogy úgy elmerült gondolataiba s most tréfás szavakkal próbált mentesgetődni.

— Oh, édes kicsikém, ismerjük az özvegyek fájdalmát, — felelte a nagynéni.

Julienek legalább negyven esztendősnak kellett volna lennie, hogy megértse azt a gúnyt, melyet az öreg hölgynek ajkai e szavakban kifejeztek.

Másnap a grófné sokkal jobban viselkedett. Már csevegett is. Listomére asszony most már nem esett kétségbe; bizott benne, hogy magához fogja szoktatni ezt a fiatal asszonyt, a kit eleinte mogorva és ostoba teremtésnek hitt. Fecsegett neki mindenféle vidéki tréfákról, bálokról s azokról a házakról, a melyekhez majd eljárhatnak. E napon a márkiné minden kérdése egy-egy kelepce volt; a régi udvari szokásokhoz hiven, nem állhatta meg ugyanis az öreg asszony, hogy a kelepce-hálót ki ne vesse unokahugára. Így akarta megismerni a fiatal asszony jellemét.

Julie ellenállott a zaklatásoknak, melyek néhány napon át tartottak s melyek arra biztatták, hogy társaságban keressen szórakozást.

Ámbár az öreg asszony mindenképen szeretne volna büszkélkedve körülvezetni csinos unokahugát, végül mégis lemondott arról a vágyáról, hogy bevezesse a grófnét a társaságba. A grófné jó ürügyet lelt a visszavonultságra és a szomorkodásra: édes atyja halt meg nemrégiben; azért viseli gyászruháit is.

A nyolczadik nap leteltével a márkiné már bámulta Julie angyali szendességét, szerény bájoságát, elnéző okosságát és ettől fogva felette érdekelte az a titokzatos bánat, mely ezt a fiatal szívet emészti. Pedig a grófné mintha azon asszonyok közül való volna, a kik arra születtek, hogy szeretetreméltók legyenek és a kik mintha magukkal hoznák a boldogságot. És Julie társasága olyan kellemes és olyan kedves lett Listomére asszonynak, hogy szinte belebolondult az unokahugába és azt kívánta, hogy sose kelljen megválni ettől az édes teremtestől. Elegendő volt egy hónap, hogy örök barátság szilárduljon meg e két lélek között.

Az öreg asszony meglepetve látta, hogy mennyire megváltozott d'Aiglemont asszony arcza. Az élénk színek, melyek ott égtek volt Julie arczán, fokról-fokra, észrevétlenül letompultak és az egész arcz bágyadt-halvány színezetet öltött. És miközben a fiatal asszony elvesztette gyermek ragyogását, szomorúsága oszladozni kezdett. Az öreg asszony egyszer-másszor derült hangulatra,

vagy bohó kaczagásra fakasztotta fiatal rokonát, de valami kellemetlen gondolat hamar elriasztotta Julie vidámságát. Kitudta a márkiné, hogy se az atya emléke, se Victor távolléte nem oka annak a mélységes bánatnak, mely fátyolt borít unokahuga életére; aztán annyi csúf gyanuja támadt, hogy nehezebb esett megállania a baj igazi okánál; mert a valóra talán csak véletlenül szoktunk ráakadni.

Egy napon aztán az elámult nagynéni azt látta, hogy Julie egészen megfélekezett házas asszony voltáról s olyan kisleányosan meggondolatlan, olyan őszinte lelkű, olyan gyermeteg; szóval, hogy lelkében meg van az a gyöngéd finomság és mélység, a mely Franciaországban a fiatal leányokat jellemzi. Listomére asszony elhatározta tehát, hogy kikutatja e lélek titkait, melynek sajátos természetét kifürkészhetetlen, ügyes tettetésnek vélte.

Esteledett. A két asszony egy ablak előtt ült, mely az utczára nyílt. Julie arcza ismét elmélyedt kifejezést öltött.

Egy lovas haladt el az ablak alatt.

— Ez is egyik áldozata magácskának! — mondta a márkiné.

D'Aiglemont asszony a nagynénire nézett; tekintete csodálkozást és nyugtalanságot fejezett ki.

— Ez egy fiatal angol nemes; a derék Arthur Ormnod, legidősebb fia Grenville lord-

nak. A története érdekes. Az 1802-dik esztendőben jött Montpellierbe; az orvosok küldték oda; azt remélte, hogy annak a vidéknek a levegője kigyógyítja tüdőbajából, a mely halállal fenyegette. Mint valamennyi honfitársát, őt is visszatartja Bonaparte, mióta a háboru kitört; mert ez a szörnyeteg nem tud el lenni háboruszkodás nélkül. Szórakozásból ez a fiatal angol tanulmányozni kezdte betegségét, melyet halálosnak tartottak. Így aztán lassankint megkedvelte a boncztant s az egész orvosi tudományt és szenvedélyesen foglalkozott az e fajta tárgyakkal, a mi ritkaság az előkelő embereknél; ámbár a kormányzó is a vegytannal bibelődik. Szóval, Arthur ur csodálatosan haladt a tudományokban; még a tanárok is csodálkoztak ott Montpellierben ezen a nagy haladáson. A tudomány megvigasztalta fogságában és egyszersmind teljesen ki is gyógyította betegségéből. Azt mondják, hogy két esztendeig egy szót se beszélt ez a fiatal angol, kevesett lélegzett, állandóan istállóban hált, Svájczból hozatott egy tehenet, annak a tejét itta és kerti zsázsából élt. A mióta Toursban van, senkit sem látogatott meg; büszke, mint egy páva. De magácska bizonyára meghódította, mert talán csak nem én miattam megy el napjában kétszer az ablakunk alatt, a mióta magácska itt van. Igen, bizonyos: szereti magácskát.

Ez utolsó szavak úgy hatottak a grófnéra, mint valami bűvölet. S olyan mozdulatot ejtett s olyan mosoly jelent meg ajkain, hogy a márkiné meglepődött. A helyett, hogy azt az ösztön-szerű önelégültséget tanusította volna, melyet még a legszigorubb asszony is érez, mikor megtudja, hogy valakit szerencsétlenné tett, Julie tekintete fénytelené és hideggé lett. Az arcza olyan ellenszenvre vallott, mely közel jár az irtózathoz. Ez az elutasítás nem volt az az indulat, a melylyel egy szerető asszony eltávoztatja magától az egész világot annak az egyetlen teremtésnek a kedvéért, a kit szeret, s aztán tud nevetni és tréfálni; nem, Julie egész valója e pillanatban arra sem vallott, hogy egy nem rég átélt veszedelem emléke érezteti benné újra a kiállott lelki szenvedéseket.

A nagynéni, a ki pedig meg volt győződve, hogy Julie nem szereti Victort, most megdöb-bent, mikor fölfedezte, hogy ez az asszony nem szeret senkit. Remegett, hogy Julieben egy ki-ábrándult szivre lelt, egy fiatal asszonyra, a kinek elég volt egy napnak, vagy tán egy éjszaka-nak tapasztalata, hogy teljesen fölismerje Victor törpe jelentéktelenségét.

— Ha Julie ismeri Victort, ezzel meg van mondva minden, — gondolta a márkiné. — Az unokaöcsém mihamar ki fogja tapasztalni a házaseslet kellemetlenségeit.

Ezután elhatározta, hogy megtéríti Juliet XV. Lajos százada monarchikus eszméinek. De néhány órával később felfogta, vagy inkább kitalálta, hogy mi az általános hangulat abban a világban, a mely oka a grófné melankóliájának. Julie hirtelen gondolatokba mélyedt és a szokottnál korábban vonult vissza szobájába.

Mikor a komornája levetkőztette és rendbehozván mindent, hogy a grófné lefekhessen, kiement, Julie ott maradt a tüznél, egy sárgabársonnyal bevont heverő-széken; ez az ódon butor épp úgy illett a szomorúságos, mint a boldog hangulathoz. És Julie sirt, és sóhajtott és elgondolkodott; azután maga elé vett egy kis asztalt, papírt keresett és íráshoz fogott. Az órák gyorsan teltek; az a bizalom, melyet Julie ennek a papirnak szánt, úgy látszik, hogy nagyon nehezeére esik a lelkének; minden mondat leírása után hosszan elálmadozott. S egyszerre csak zokogva fakadt és abbahagyta az írást. A toronyórák épp ekkor verték el a kettőt. Julie feje, mely nehéz volt, mint egy haldoklóé, lehanyatlott a mellére és mikor Julie fölemelte fejét, látta, hogy egyszerre csak előtte terem a nagynéni, mintha a falból kelt volna ki hirtelen.

— Mi baja van, kicsikém? — mondta a nagynéni. — Miért virraszt ilyen soká és főképp miért sir... így egyedül, magában... a maga korában...

Nem fejezte be a mondatot, hanem minden czeremónia nélkül, egyszerüen leült az unokahuga mellé s mohó szemekkel nézte a megkezdett levelet.

— A férjének irt?

— Hát tudom, hogy hol van a férjem? — felelte a grófné.

A nagynéni fogta a levelet és olvasni kezdte. Magával hozta a szemüveget; sejtette, hogy tán szüksége lehet rá. És az ártatlan teremtés hagyta, hogy a márkiné elolvassa a levelet; nem tett ellenvetést. Nem a méltóságérzetnek hiánya, sem valami titkos vétkességnek tudata volt az, a mi így megfosztotta minden erélyétől; nem, a nagynéni unokahugát egy olyan válságos perczen lelte, midőn a lélekben nincs semmi rugalmasság, mikor minden közönyös, a jó épp úgy, mint a rossz, a hallgatás épp úgy, mint a bizalmasság. Mint egy fiatal leány, a ki megvetéssel sujtja azt, a kit szeret, de aztán este olyan szomorúnak, olyan elhagyatottnak érzi magát, hogy vágyódik a kedvese után és egy sziv után sóvárog, mely előtt feltárhatja szenvedéseit: Julie is szó nélkül engedte, hogy megsértsék a pecsétet, melyet a finom érzék és tapintat nyom a nyílt levelekre s elmélyedt és szótlán maradt, mialatt a márkiné olvasta:

»*Édes Louise!*

»Miért követeled annyiszor, hogy tartsuk be azt az oktalan ígéretet, melyet két tudatlan fiatal leány fogadott egymásnak? Gyakran kérded magadtól, irod, miért nem feleltem hat hónap óta kérdéseidre? Ha nem értetted meg hallgatásomat, ma talán meg fogod sejteni az okát, a mikor értesülsz azokról a titkokról, melyeket most feltárok neked. Örökre eltemettem volna e titkokat a szívem mélyébe, ha nem közölted volna velem, hogy nemsokára meglesz az esküvőd. Tehát férjhez mégy, Louise. Ez a gondolat megremegtet engem. Szegény kicsikém, csak menj férjhez, azután mihamar... néhány hónap múlva, majd keserves megbánás fog majd el, ha eszedbe jut, hogy mik voltunk mi egykor, a mikor egy este Écouenban ketten följutottunk a hegység legnagyobb tölgyeihez. Néztük a szép völgyet, mely elterült lábaink előtt és bámultuk a lenyugvó nap sugarait, melyeknek visszaverődött ragyogása, fénye bennünket fénybe vont. Leültünk egy sziklára és lelkünket elragadtatás fogta el, melyet aztán édes, méla bánat váltott fel. Neked jutott eszedbe legelőbb, hogy ez a távolban fénylő nap a jövőre emlékeztet bennünket. — Nagyon kíváncsiak és nagyon bolondosak voltunk akkor! Emlékszel még furcsa bolondságainkra!«

»Megcsókoltuk, megöleltük egymást, mint valami szerelmes pár. És esküvel fogadtuk egymásnak, hogy a ki közülünk előbb meg férjhez, a másiknak hűségesen elmondja a házaselet titkait, azokat az örömeket, melyeket gyermeteg lelkünk olyan elragadóknak, olyan édeseknek festett ki magának. Ez az emlékezetes este okozza majd kétségbeesésedet. Akkor fiatal, szép és gondtalan voltál, talán boldog is; egy férj néhány nap mulva azzá fog tenni, a milyen én vagyok: rúttá, szenvedővé, öreggé. Bolondság volna elmondanom neked, hogy milyen büszke, milyen hiu és milyen boldog voltam, hogy feleségül mehettem Victor d'Agilemont ezredeshez. S mikép mondjam el most neked: hogy nem is emlékszem már arra, milyen voltam. Gyermekkorom, fiatalságom rövid idő alatt álmok világa lett. Viselkedésem éppen nem volt kifogástalan azon az ünnepélyes napon, mely olyan köteléket szentelt meg, melynek mivolta még akkor titok volt a lelkemnek. Édes atyám nem egyszer megkisértette türtőztetni vidámságomat, mert olyan nagy örömet tanusítottam, hogy illetlennek tarthatták és szavaim pajkos rosszaságot árultak el, éppen azért, mert nem volt bennük semmi rosszaság. Ezerféle gyermekességet követtem el mátka-fátyolommal, menyasszonyi ruhámmal s virágaimmal. És mikor este egyedül

maradtam abban a szobában, a hová nagy pompával vezettek, valami csintalanságon törttem a fejemet, a melylyel Victort megtréfáljam. S miközben vártam, hogy jön, úgy dobogott a szivem, mint egykor azokon a Szilveszterestéken, mikor észrevétlenül belopódtam a szalónba, melyben az ujévi ajándékok voltak kirakva. Mikor férjem bejött engem keresni, elfojtott, vidám kaczagást hallattam a takaró alól, mely alá pajkosságból bujtam; ez volt utolsó megnyilatkozása annak az édes vidámságnak, a mely gyermek-korunk játékait áthattotta . . . «

Mikor a márkiné elolvasta a levelet, mely így kezdődött és bizonyára igen szomorú dolgokat tartalmazott, lassan, nesztelenül letette szemüvegét az asztalra; a levelet is visszatette és unokahugára tüzte eleven szemeit, melyeknek tüzét még nem tompította el az agg kor.

— Kicsikém, — mondotta, — házas asszony nem irhat így egy fiatal leányhoz; mert megsértené az illendőséget.

— Ezt gondoltam én is, — felelte Julie közbeszólva. — Szégyeltem is magamat, mialatt ön a levelet olvasta.

— Ha az asztalnál nem tetszik nekünk valamely étel, azért nem kell tőle elriasztani senkinek a gusztusát, gyermekem, — kezdte el

ujra az öreg asszony kedélyes hangon. — Kivált-kép mikor Évától a mai napig a nők a házasságot olyan kitünő dolognak tartották . . . Ugy-e, magácskának már nincs édes anyja? — kérdezte a márkiné.

A grófné megremegett; aztán nyájasan föl-emelte a fejét és így szólt:

— Egy esztendő óta gyakran bánkódtam az anyám után; de rosszul tettem, hogy nem hallgattam az atyám ellenkezésére, a ki nem akarta, hogy Victor a vejévé legyen.

Ránézett a nagynénjére és mindjárt felszáradtak könnyei, úgy megrezzentette az öröm, mikor látta, hogy milyen édes jószág sűgázik ez öreg asszony arczáról. Kis kezét a márkiné felé nyujtotta, a ki, úgy látszott, hogy együtt érez vele. És mikor ujjaik egymáshoz értek, ez a két asszony teljesen megértette egymást.

— Szegény kis árva! — mondta a nagynéni.

Ez a szó egy utolsó fénysugár volt Julie-nek. Azt hitte, hogy még az atyja prófétai hangját hallja.

— A kezei úgy égnek! Mindig ilyenek? — kérdezte az öreg asszony.

— Hét-nyolcz nap óta folyton lázam van, — felelte Julie.

— Láza van és eltitkolta előlem!

— Egy esztendeje van már! — viszonzá a grófné szemérmes félénkséggel.

— E szerint, édes kis angyalom, — mondta a nagynéni, — a házasság magácskának idáig nem volt egyéb, mint hosszú szenvedés.

A fiatal asszony nem mert felelni, de igenlő mozdulatot tett, mely elárulta minden szenvedéseit.

— Ugy-e boldogtalan?

— Oh nem, néni! Victor szeret... bálványoz és én is imádom! Victor olyan jó.

— Igen, szereti Victort, de mégis kerüli, menekül előle, nemde?

— Igen... Néha... Victor nagyon is keres...

— Mikor úgy egyedül van, nem zavarja-izgatja magácskát gyakran a félelem, hogy Victor bejöhet és meglepheti?

— Fájdalom, néni, igen. De én nagyon szeretem Victort, higgye el.

— Sose vádolja titokban önönmagát, hogy nem tudja megérteni Victor élveteg gyönyöreit, vagy hogy nem tudja kivenni belőlük a maga részét. Nem jut úgy egyszer-másszor az eszébe, hogy a törvényes szerelmet sokkal nehezebb elviselni, mint egy bűnös szenvedélyt?

— Oh, igen! Épp ez az! — válaszolta Julie sirva. — Ön mindent kitalál, márkiné, a mi nekem csupa talány. Az érzékeim meg vannak zsibbadva, nem tudok gondolkodni, nehezemre esik az élet. A lelkemet valami kifejezhetetlen félelem szorongatja, mely folytonosan kábulatban

tart. Nincs hangom, hogy panaszkodni tudjak és nem lelek szavakat, hogy kifejezhessem gyötrelmeimet. Szenvedek és szégyenlem, hogy szenvedek, mert látom, hogy Victort boldoggá teszi az, a mi engem megöl.

— Ej, gyerekség, ej, bolondság mindez! — kiáltott fel a márkiné, kinek száraz arcját most egyszerre valami vidám mosoly, ifjúkorának visszfénye, deritette fel.

— És ön is... ön is kinevet! — szólt a fiatal asszony kétségbeesetten.

— Én is ilyen voltam, — feleli rögtön a márkiné. — De, ugy-e bár, most, hogy Victor egyedül hagyta, magácskából újra, nyugodt, fiatal leány lett: nincsenek örömei, se gyönyörúségei, de nincsenek fájdalmai se?

Julie nagyra nyitotta szemeit, szinte elképedt.

— De ugy-e, angyalom, azért szereti Victort? De jobban tudná szeretni, ugy-e bár, ha nem a felesége, hanem a huga volna. És ugy-e, a házasság sehogy se sikerült a kedvére?

— Igen, néni, így van. De miért mosolyog ezen?

— Igaza van, szegény gyermekem. Nincs ebben semmi mulatságos, semmi nevetni való. A magácska jövője nem egy szerencsétlenséget hordana a méhében, ha nem venném magácskát a pártfogásom alá és ha az én jó, régi tapasztalatom nem tudná ezeknek az ártatlan szenved-

déseknek az okát kitalálni. Az unokaöcsém nem érdemli meg a boldogságát, az ostoba. A mi szeretett XV. Lajosunk uralkodása alatt egy fiatal asszony, a ki olyan helyzetben volt, mint magácska most, hamar megbüntette volna a férjét, a miért úgy viselkedik, mint egy otromba katona! Az az önző! Ennek a császári zsarnoknak a katonái valamennyien tudatlan parasztok. Azt hiszik, hogy a bárdolatlanságuk udvariasság, nem ismerik többé az asszonyokat, a kiket nem szerethetnek; azt hiszik, hogy a miért holnap neki mennek a halálnak, ma nem kell többé irántunk előzékenységgel és figyelemmel lenniök. Azelőtt tudtak szeretni; de azért, a mikor kellett, tudtak meghalni is. Majd én rendbeszedem, hugom, ezt az embert! Véget vetek ennek a szomorú lelki összekülönbözésnek, mely ugyan elég természetes és érthető, de a mely odáig vihet benneteket, hogy meggyülvölitek egymást és hogy válni kívántok egymástól, ha ugyan magácskát nem öli meg előbb a kétségbeesés!

Julie ámulva és megilletődve figyelt a nagynénire; meglepetten hallotta a szavakat, melyeknek bölcs és okos voltát inkább csak sejtette, mint felfogta és megijedt, hogy egy sokat tapasztalt rokon, ha enyhébb formában is, de ugyanugy ítél Victorról, mint egykor szegény édes atyja. Most úgy látszik élénk képben eléje tárult jövője és bizonyára érezte súlyát a szenvedéseknek, melyek

lelkére fognak nehezedni; mert egyszerre csak sirva fakadt és az öreg asszony karjaiba vetette magát, mondván:

— Legyen anyám!

A nagynéni nem sirt; mert a forradalom a régi monarchia asszonyainak szemeiben kevés könnyet hagyott meg. Előbb a szerelem, majd később a rettegés napjai annyira megbarátkoztatták őket a legkínosabb események váltakozásaival, hogy az élet veszedelmei közepette is megőrzik a hideg méltóságot s az őszinte és nem tulhajtott önérzetet, mely megengedi nekik, hogy mindig hivek maradjanak az etikethez és nemes magatartásukhoz, melyet, nagyon helytelen, hogy a mai szokások visszautasítanak.

A márkiné karjaiba fogta a fiatal asszonyt és homlokon csókolta azzal a gyöngédséggel és kedvességgel, mely ezeknél az asszonyoknál gyakran inkább megszokásból és modorból ered, mint a szivükből; dédelgette az unokahugát édes szavakkal, boldog jövővel kecsegtette és szerelmes reményekkel ringatta el, miután ágyba segítette, mintha Julie a leánya volna, szeretett, édes gyermeke, a kinek reményei és fájdalmai a saját reményei és a saját fájdalmai. Az unokahugában saját magát látta fiatalon, tapasztalatlanul, csinosan. S a grófné elaludt, boldogan, hogy lelt egy barátnőt, egy anyát, a kinek ezentul mindent elmondhat.

Másnap reggel, abban a pillanatban, mikor azzal az őszinte szivességgel és egyetértő lélekkel, mely az érzelmek teljes összhangjára és két lélek szoros vonzalmára vall, a nagynéni és unokahuga megcsókolták egymást, lódobogást hallottak. Egyszerre hátrafordították a fejüket és a fiatal angolt látták, a ki, mint rendesen, lassan haladt el az ablak alatt. Ugy látszik, hogy a fiatal ember kitanulmányozta, mint él ez a két magános asszony és sohase maradt el; jött vagy reggel felé, vagy ebéd tájt. A lovát már nem is kellett lassabb járásra biztatni, magától meglassította itt a lépteit; az a kis idő alatt, a míg az ebédlő két ablaka közt levő kis utat megtette, Arthur bánatos tekinteteket vetett föl, miket a grófné legtöbbször észre se vett, minthogy ügyet se vetett a fiatal emberre. De a márkiné régóta megszokván azt a kicsinyes kíváncsiságot, mely a vidéki élet élénkítésére a legaprólékosabb dolgokba is belekapaszkodik s melytől az emelkedettebb szellemek is nehezen tudják magukat megóvni: a márkinét mulattatta ez a félénk, komoly szerelem, melyet olyan hallgatagon fejez ki a fiatal angol. Az öreg asszony szinte megszokta már ezeket a meg-megújuló tekinteteket és naponta új tréfákkal fogadta Arthur sétáját. A mint asztalhoz ültek, a két asszony egyszerre ránézett az angolra. Ezuttal Julie és Arthur szemei találkoztak, még pedig határozott érzel-

met fejezve ki, úgy, hogy a fiatal asszony elpi-
rult. Az angol tüstént megrántotta a lova kantár-
szárát és elvágatott.

— De asszonyom, — szólt Julie a nagy-
nénjéhez, — mit tegyek? A kik ezt az angolt
mindig erre elhaladni látják, bizonyára azt hiszik,
hogy én . . .

— Igen! — felelte a nagynéni közbevágva.

— Ne izenjem meg neki, hogy ne sétáljon
erre?

— Ezzel azt a gondolatot keltené benne,
kicsikém, hogy veszedelmesnek tartja! De aztán
megakadályozhatja-e, hogy valaki arrafelé jöjjön-
menjen, a merre neki tetszik? Holnap nem
eszünk többé ebben a teremben. Ha majd nem
lát bennünket többé itt, a fiatal uracska majd
abba hagyja ezt az ablakon át való szerelmes-
kedést. Lássá, édes gyermekem, így viselkedik
egy asszony, a ki ismeri a világot és az embereket.

De Julie boldogtalanságának még be kellett
tetéződnie. Alig kelt föl a két asszony az aszta-
lótól, egyszerre csak beállított Victor komornyikja.
Lóhalálban vágatva, kerülő utakon jött Bour-
gesből s levelet hozott a grófnénak a férjétől.
Victor, a ki elhagyta a császárt, értesítette
feleségét a császári uralom bukásáról, Páris be-
vételéről s arról a lelkesedésről, mely a Bour-
bonokért Franciaország minden részében kitört;
mivel azonban nem tudja, hogy mikép juthatna

el Toursig, kéri a feleségét, hogy jöjjön sürgősen Orleansba; reméli, hogy ott találkoznak s akkorra már lesznek utlevelei is a grófné számára. Ez a komornyik megbízható, régi katoná, ez fogja elkísérni Juliet Toursból Orleansba. Victor abban a hiszemben volt, hogy ez az utvonál még szabad.

— Egy perczet sem szabad vesztegetnie, asszonyom, — mondta a komornyik. — A poroszok, az osztrákok és az angolok egyesülni készülnek Bloisban és Orleansban.

A fiatal asszony néhány óra alatt felkészült és elutazott egy ódon dilizsánszon, melyet a nagynéni kölcsönzött neki.

— Miért nem jön velünk Párisba? — szolt Julie, mikor megölelte a márkinét. — Most, hogy a Bourbonok ujra uralomra jutnak, ott megtalálná . . .

— E váratlan fordulat nélkül is elmentem volna oda, szegény kicsikém, mert nagyon rátok férnek az én tanácsaim, rád is, Victorra is. Meg is teszek minden előkészületet, hogy Párisban fölkeresselek benneteket.

Julie elutazott. A komornája és a vén katona kísérték. Ez utóbbi lovon ügetett a cséza mellett, őrizve urasszonya biztonságát.

Éjszaka Blois előtt egy postaállomásra érve, Julie kihajolt a kocsiblakon, megnézni, hogy kik az utitársai; már eddig is türelmetlenkedett,

mert hallotta, hogy egy kocsi jön a hátuk mögött s Amboise óta folyton nyomukban van. Holdfényes este lévén, láthatta, hogy az, a ki három lépésnyire áll tőle és szemeit a csézára irányítja: Arthur, a fiatal angol. Tekintetük találkozott. A grófné menten visszahuzódott a kocsija mélyébe, de valami félelemérzet úgy megdobogtatta a szivét. Mint a legtöbb tapasztalatlan s valóságban ártatlan fiatal asszony, vétket látott abban, hogy bár önkéntelenül szerelmet fakasztott egy férfi szivében. Ösztönszerű rémület fogta el, melyet talán az oltott a lelkébe, hogy érezte, milyen gyenge jómaga az ilyen vakmerő támadással szemben. A férfiaknak egyik legerősebb fegyverük ez a rettenetes hatalom, melylyel kényszerítenek egy asszonyt, hogy velük foglalkozzék, egy asszonyt, a ki természettől fogva ingerlékeny képzeletű lévén, mindjárt megijed és megsértődik s üldözést lát.

A grófnénak eszébe jutott a nagynéni tanácsa és elhatározta, hogy az egész uton a kocsijában marad és nem száll ki egyszer sem. De minden előfogatváltó-állomáson hallotta, a mint az angol a két kocsi körül járkál; utközben pedig szünetlenül visszhangzott Julie füleibe az angol kocsijának kellemetlen zörgése. A fiatal asszony már arra gondolt, hogy a mint találkozik férjével, Victor majd meg tudja védeni ettől a különös üldözéstől.

— De hátha egyáltalában nem is szeret ez a fiatal ember?

Ez legeslegutoljára jutott Juliének eszébe, akkor, a mikor már ezerféle más mindent összevissza gondolt.

Orleánsba érve, a posta-csészát poroszok tartóztatták fel és bevitték egy fogadó udvarába s katonák őrizetére birták. Ellentállani lehetetlen lett volna.

Az idegen katonák parancsoló jelekkel megértették a három utassal, hogy szigorú utasítást kaptak, hogy senkit se engedjenek kiszállani a kocsiból. A grófné sirva maradt két óra hosszat fogoly a katonák közt, a kik füstöltek, röhögtek és közbe-közbe arcátlan kíváncsisággal pillantgattak a grófnéira. De aztán látta Julie, hogy a katonák bizonyos tisztelettel huzódnak félre a kocsitól, ugyanekkor több ló dobogását hallotta. Nem sokára egy csapat idegen főtiszt, élükön egy osztrák tábornokkal, vette körül a posta-csészát.

— Asszonyom, — szólt a tábornok a grófnéhoz, — bocsánatot kérünk. Tévedés történt; bizvást, félelem nélkül folytathatja utját. Ime, itt egy utlevél, a mely ezentúl megóvjá minden kellemetlenségtől.

A grófné reszkető kézzel vette át az utlevelet és néhány bizonytalan szót hebegett. A tábornok mellett Arthurt látta, még pedig angol

tiszti ruhában; kétségkívül neki köszönhette gyors szabadulását. A fiatal angol, a ki örült, de egyszersmind bánatos is volt, elfordította fejét s csak loppal mert Juliere nézni.

Hála az utlevélnek, d'Aiglemont asszony minden kellemetlen kaland nélkül jutott el Párisba. Ott megtalálta a férjét, a ki föloldatván a császárnak tett hűségesküje alól, a leg-hizelgőbb fogadtatásra lelt d'Artois grófnál, kit bátyja, XVIII. Lajos a királyság fő kormányzó-jává nevezett ki. Victor kimagasló méltóságot kapott a testőrségben, mi által tábornoki rangra emelkedett.

De az ünnepek közepett, melyek a Bourbonok visszatértét jelezték, megrendítő szerencsétlenség érte Juliet, mely hatással volt egész életére: elvesztette Listomère-Landon márkinét. A jó, öreg asszonyt, mikor Angoulême herceget Toursban viszontlátta, örömeben szivszélhűdés érte. Így hát az, a kinek évei jogot adtak, hogy fölvilágosítsa Victort, az egyetlen teremtés, a ki ügyes tanácsaival helyreállította volna a teljes egyetértést férj és feleség közt, halott volt és Julie átérezte e veszteségnek egész nagyságát. Egyedül állott tehát ezentul férjével szemben. De fiatal és félős lévén, eleinte inkább szenvedett, mint sem hogy panaszkodnék. Jellemének tökéletessége tiltakozott volna az ellen, hogy kivonni próbálja magát kötelelességei alól, vagy

hogy megkísértse szenvedéseinek okát kutatni; mert nagyon kényes dolog lett volna egyszerűen véget vetni e szenvedéseknek; de Julie attól félt, hogy megsértené leányos szeméremérzetét.

Egy szót arról, hogy mi lett d'Aiglemont ur sorsa a királyság visszaállítása alatt.

Nincs-e sok ember a világon, a kikről a világ nem tudja, hogy nem érnek semmit? Magas rang, előkelő születés, nagy hivatalok, bizonyos finom külszin, fölötte tartózkodó magaviselet, vagy a vagyonuknak nagy fénye megőrzik ez embereket attól, hogy a bíráló szemek igazi belső valójukig hatolhassanak. Az ilyen emberek a királyokra hasonlitanak, a kiknek igazi természetét, jellemét és szokásait soha sem lehet se alaposan megismerni, se helyesen méltatni, mert vagy nagyon távolról, vagy nagyon közelről látja a világ. Ez érdemetlenül fölbecsült emberek a helyett, hogy beszélnének, mindig csak kérdezni szoktak s értenek ahhoz, hogy másokat szerepeltessenek, csak hogy maguknak elő ne kelljen lépniök; szerencsés ügyességgel kit-kit a maga szenvedélyeinek vagy érdekeinek zsinégén tudnak huzogatni és így játékot tudnak üzni olyan emberekkel, a kik valóságban fölöttük állanak; bábót csinálnak belőlük és kicsiknek hiszik őket, minthogy le tudták őket alacsonyítani törpe-magukhoz. Aztán a maguk korlátolt gondolatai állandók lévén, diadalmaskodnak ezekkel a nagy

gondolatok fölött, mert ezek változnak, mozognak, támadnak-letűnnek. A megfigyelő, a ki ez üres fejeket meg akarja bírálni és nemleges értéküket meg akarja becsülni, mindig inkább ravasz legyen, mint fölényes eszü, nagyobb legyen a türelme, mint a látóköre, több finomság és tapintat legyen benne, mint előkelőség és eszmei emelkedettség.

Azonban bármennyi ügyességet fejtenek is ki e bitorlók gyöngéiknek elleplezésére, a feleségüket, a szüleiket, a gyermekeiket, vagy a jóbarátaikat nehezen tudják elámitani; de mind-ezek meg szokták őrizni a titkot, mivel valamennyiüknek közös érdekük, hogy az ki ne derüljön; sőt gyakran még segédkeznek is ez üresfejű embereknek a világot megtéveszteni. Hála ez apró házi összeesküvéseknek, a világ sok ostoba frátert nagy embernek tart; de se baj, mert ezek legalább kiegyenlítik azoknak az okos embereknek a számát, a kiket viszont a világ ostobáknak tart. Így aztán a társadalomban mindig azonos mennyiségben mutatkozik a tehetség.

Képzeljék most el, milyen szerepet kell játszania egy szellemes és értelmes asszonynak egy ilyenfajta férjjel szemben; s nemde, látnak fájdalommal és önmegtágadással tele teremtések, a kiknek szerelemben és gyöngédségben gazdag szivét ide lenn a földön semmi sem tudja kárpótolni. Ha erős lelkü asszony kerül ilyen irtóz-

tató helyzetbe, bűn árán szabadulhat belőle, a mint tette II. Katalin, a kit ennek ellenére is *nagynak* neveznek. De minthogy nem ül minden asszony trónon, a legtöbben feláldozzák magukat a házi szenvedéseknek, melyek ámbátor rejtve vannak a világ elől, rettenetesek és irtóztatók. Azok az asszonyok, a kik ide lenn közvetlen vigasztalást keresnek szenvedésükre, ha kötelességeikhez hivek akarnak maradni, gyakran nem tesznek egyebet, mint hogy gyötrelmeiket más gyötrelmekkel váltják fel, vétket követnek el, vagy pedig gyönyöreik kedvéért megsértik a törvényeket.

Mindezen elmékedéseket alkalmazni lehet Julie titkos történetére.

Mig Napoleon uralkodott, d'Aiglemont csak olyan ezredes volt, mint annyi más: jó parancsörtszt, kitünően használható veszedelmes küldetésekre, de képtelen valamely fontosabb parancsnoki feladatra; nem keltett tehát a gróf senkiben sem irigységet; bátor katonának tartották, a kit a császár kegyel; szóval olyan tiszt volt, a kit ugy közönségesen *jó fiunak* neveznek.

A trónváltozáskor, mely megszerezte neki a márkiczimet, nem volt hálátlan: követte a Bourbonokat Gentba. Ez az okos és hűséges cselekedet meghazudtolta azt a jóslatot, melyben az apósa azt jövendölte, hogy vőura örökké ezredes marad. A Bourbonok újabb visszatértekor altábornagygyá nevezték ki s ujból márkivá

tették. Most már az volt d'Aiglemont ur törekvése, hogy a pairek közé jusson; elfogadta a *Conservateur* nézeteit és politikáját, alakoskodásba burkolódzott, mely alatt azonban nem rejlett semmi; komolykodni kezdett, keveset beszélt, sokat kérdezett s a világ mély gondolkodásu embernek tartotta.

Állandóan elsánczolván magát az udvarias külsőségekkel, betanulta a közkeletü formaságokat, pazarul dobálódzott azokkal a mesterkélrt frázisokkal, melyeket azért szoktak kieszelni Párisban, hogy aprópénzre váltva, beadhassák az ostobáknak a nagy eszméket és a nagy tetteket: nem csoda hát, hogy a grófot olyan embernek tartották, a kinek izlése és tudása van. Mint-hogy csökönyösen kitartott arisztokratikus nézetei mellett, a szép jellemüek között emlegették. Ha véletlenül egyszer félrevetette a világ gondjait és nekivadult, mint egykor régen, a fecsegése értelmetlenségében és együgyüségében az emberek diplomatikus hátteret sejdítettek.

— Oh, nem mondja azt, a mit akar mondani! — gondolták a jó emberek.

A jótulajdonságai és hibái egyaránt jó szolgálatot tettek neki.

Bátor lévén, kitünő katona hirében állott és ezt a hirt semmi sem czáfolta meg, mivel még sohasem teljesített önálló parancsnoki feladatot. Férfias, előkelő arcza mély gondolkodóra

vallott és vonásaiban csak a felesége látott kép-mutató ámitást. És d'Aiglemont márki, látván, hogy a világ áltehetségeit fölbecsüli, a végén maga is elhitte, hogy jómaga egyik legkiválóbb férfi az udvarnál, ahol, hála szép külsejének, tudott tetszeni s ahol egyéniségének éppen nem kétségtelen értékét ellentmondás nélkül elfogadták.

Odahaza azonban d'Aiglemont ur szerény volt. Ösztönszerűleg érezte, hogy a felesége, ha még olyan fiatal is, jóval fölötte áll. És ebből az önkénytelen tiszteletből titokzatos hatalom támadt, melyet a márkiné kénytelen volt elfogadni, bármennyire iparkodott is lerázni magáról e hatalom terhét. Mindenben tanácsadója lévén a férjének, a márkiné intézte a ház ügyeit és a vagyon kezelését.

A márkiné úgy érezte, hogy e természetellenes befolyása megalázza önmagát és ez az érzet sok fájdalom forrása lett; de a márkiné szívébe zárta fájdalmait. Finom, nőies érzéke eleinte azt sugalta a lelkének, hogy sokkal szebb dolog engedelmeskedni egy tehetséges férfinak, mint vezetni egy ostoba embert s ha egy fiatal asszonynak úgy kell gondolkodnia és cselekednie, mint egy férfinak, akkor ez az asszony se nem nő, se nem férfi, lemond nemének bájairól és még sem szerzi meg azokat a kiváltságokat, melyeket törvényeink az erősebb nemnek adtak.

Ugy érezte, hogy egész életében valami keserü gúny rejlik.

Hisz kénytelen hamis bálványt imádni, védeni a védőjét, ezt a szegény teremtetést, aki fizetéképpen a feleség állandó odaadásáért, odaveti neki férji hűségét s nem lát a feleségében mást, csak asszonyt és elköveti azt az épp ily nagy igazságtalanságot, hogy nem tud, vagy átall érdeklődni a felesége lelki sorsa iránt és az iránt, hogy miért is szomorkodik és miért sápad egyre a felesége.

Mint a legtöbb férj, aki érzi egy fölényesebb lélek igáját, a márki is azzal mentette meg önző hiúságát, hogy Julie testi gyöngeségéből erkölcsi gyöngeségére következtetett és panaszkodni szeretett, számon kérvén a sorstól, hogy miért adott neki feleségül beteges fiatal leányt. szóval, megtette magát áldozatnak, pedig maga volt a hóhér.

És a márkinénak, akire e szomorú életnek minden szenvedései nehezedtek, még mosolyognia is kellett ostoba urára, gyászos házát virágokkal kellett ékesítenie és lelke titkos gyötrelmeitől halavány arczán boldogságot kellett hirdetnie. Ez a becsületbeli felelősség, ez a hatalmas önmehtagadás önkéntelenül is női méltóságérzetet, erényes öntudatot adott a márkinénak, melyek megvédhették a világi élet veszedelmeiben. És hogy mélyére lássunk ennek a szivnek:

lehet, hogy az a titkolt lelki fájdalom, mely első, naiv leányszerelmének végzete lett, lehet, hogy lelkének az a titkolt balsorsa töltötte irtó-zattal el a szenvedélyek iránt; lehet, hogy fel se fogta e szenvedélyek elragadó hatalmát, se azokat a tiltott gyönyöröket, melyek némely asszonyokkal elfeledtetik az okosságnak azokat a törvényeit, melyeken a társadalom nyugszik. Lemondván, mint valami álomról, az örömeiről és a gyöngéd összhangról, amelylyel Listomére-Landon asszony régi tapasztalata biztatta, megadással várta gyötrelmeinek végét és azt remélte, hogy fiatalon fog meghalni. A mióta visszatért a Touraineból, egészsége napról-napra gyengült; úgy vélte, hogy az élet csak szenvedés; még pedig neki elegáns szenvedés, szinte élvezetes betegség, mely a felületes emberek szemében nem egyéb, mint egy finnyás úriasszony kényeskedése.

Az orvosok arra ítélték, hogy maradjon fekve egy divánon; ott aztán tengett a virágok között, melyek körülvették és hervadt, mint a virágok. A gyöngesége eltiltotta a járástól és a friss levegőtől; nem mehetett ki a házból, csak zárt kocsiban. Aki látja így, környezve a divatos fényűzés és az ipar csodaműveitől, inkább közönyös királynőnek tartaná, mint egyszerü, beteg asszonynak. Néhány jóbarátja, akik talán őszintén sajnálkoztak boldogtalanságán és gyöngeségén, bizonyosak lévén, hogy mindig otthon talál-

ják s kétségkívül abban bizakodván, hogy előbb-utóbb csak visszatér az egészsége, meghozták neki a híreket, elmondtak neki ezer meg ezer apró eseményt, melyek Párisban olyan változatosá teszik az életet. Melankóliája bármily komoly és mély volt is, mégis csak a gazdagság melankóliája volt.

D'Aiglemont márkiné olyan volt, mint egy szép virág, melynek gyökerén fekete féreg rág. Egyszer-másszor eljárt társaságba, nem kedvtelésből, hanem csak azért, hogy megfeleljen annak az állásnak, melyre a férje törtetett. A hangjával és kitünő énekével megszerezte azokat a tapsokat, melyek hizelgően szoktak hatni egy fiatal asszonyra. De mire voltak jók ezek neki, hogyha se érzelmeinek, se a reményeinek nem felelnek meg? A férje nem szerette a zenét. Szóval, Julie majdnem mindig kényelmetlenül érezte magát a szalonokban, melyekben pedig a szépségének sok hódolója akadt. A helyzete olyasféle kinos szánakozást és szomoru kíváncsiságot keltett. Lelkét az a nem ritka halálos láng emésztette, melyet az asszonyok fülbesugva szoktak egymásnak megvallani és melynek megjelölésére nyelvujításunk még nem lelt szót.

Ámbár élete teljes csendben telt, a szenvedéseinek oka nem volt senki előtt sem titok. Bár átszenvedte már a házasi élet minden baját-

bosszúságát, még mindig olyan fiatal, mint egy leány s a legcsekélyebb tekintettől is szemérmes szégyenkezés fogja el. Csak azért volt mindig vidám és derült, hogy pirulnia ne kelljen; vidámságot tettetett, mindig azt mondta, hogy jól érzi magát, vagy pedig szemérmes hazugságokkal előzte meg az egészségére vonatkozó kérdezősködéseket.

De az 1817-dik esztendőben egy esemény sokat hatott arra, hogy Julie eddigi szánandó állapotában változás álljon be. Kis leánya született s maga akarta táplálni-dajkálni gyermekét. Két éven át azok az élénk szórakozások és nyugtalan örömek, melyeket az anyai gondok adnak, kissé enyhítettek boldogtalanságán.

Kénytelenségből távol tartotta magát férjétől. Az orvosok jobb egészséget jósoltak neki, de a márkiné nem bizott e föltételes jóvendölésekben. Mint a legtöbben, a kik nem lelnek az életben semmi örömet, talán Julie is szerencsés megoldást látott a halálban.

Az 1819-dik év kezdetén a márkiné élete gyötrelmesebbé lett, mint valaha. Abban a perczen, mikor már örülni tudott annak a nemleges boldogságnak, a melyet kiküzdött magának, irtóztató örvény előtt látta magát: a férje lassankint elszokott tőle. A férje amugy is langyos és mindenképen önző szerelmének ez elhidegülése sok újabb szenvedést okozhatott, melyeket Julie finom érzékével s okosságával előre látott. Ámbár

meg volt győződve, hogy megtarthatja Victor fölött eddigi nagy hatalmát és hogy örökre megszerezte magának férje becsülését: mégis félt, hogy erre a jelentéktelen emberre a szenvedélyek nagy befolyással lesznek.

Julie barátai gyakran azon lepték meg, hogy hosszú elmélkedésekbe merült el; a kevésbé élesszeműek tréfálódzva kérdezgették meg a lelkének titka felől, mintha egy fiatal asszony nem gondolhatna egyébre, mint léhaságokra; mintha egy anyának gondolataiban nem volna mindig valami mély értelem.

Aztán meg a boldogtalanság épp úgy, mint az igazi boldogság, álmódzásra viszi a lelkünket. Gyakran, a mint a kis Helénnel játszadozott, Julie elkomorult tekintettel nézett gyermekére és elfelejtett felelni azokra a gyermeteg kérdésekre, melyek olyan édes gyönyörűség az anyának. És szemei könnybe borultak, a mikor valami a Tuileriákban tartott csapatszemle emléket ébresztette fel a lelkében. Az atyja előrelátó jós-szavai újra meg újra visszhangzottak a fülében és lelkiismerete szemére vetette, hogy nem látta akkor, mennyire bölcsek és igazak az atyja szavai. Balga engedetlenségéből eredt minden szenvedése, melyek között nem tudta, melyiket legnehezebb elviselni. Nem csak hogy lelkének drága kincsei maradtak észrevétlenül, ismeretlenül, de sohasem tudott annyira jutni, hogy

megértesse magát férjével akár csak az élet legközönségesebb, legegyszerűbb dolgaiban is. Akkor, mikor erősebben és hatásosabban fejlődött ki Julieben a képesség, hogy szeretni tudjon, a megengedett szerelem, a hitvesi szerelem elmúlt, eltűnt a nagy testi és lelki szenvedések közepette. Majd csak azt a megvetéssel rokon szánalmat érezte férje iránt, a mely idővel kiöl minden érzelmet.

Ha némely barátaival való csevegései, ha a jól ismert példák, vagy ha az előkelő társaság bizonyos kalandjai nem tanították volna meg arra, hogy a szerelem mérhetetlen boldogságot ad: akkor szívének sebei ébresztettek volna sejtelmet a lelkében azokról a mélységes és tiszta örömökről, a melyek a rokonlelkeket egyesítik. Abban a képben, melyet emlékezése lelkében a multról festett, Arthur jóságos, őszinte arcza napról-napra tisztábban és szebben emelkedett ki, de csak futólag, mert Julie nem mert hosszabban időzni ez emléknél. A fiatal angolnak szótalán és félénk szerelme volt férjhezmenetele óta az egyetlen esemény, mely édes nyomokat hagyott ebben a komor, elhagyatott szivben.

A képzeletnek egy természetes játéka folytán mindazok a csalódott remények, mindazok a be nem telt vágyak, melyek lassankint, fokozatosan elkomorították Julie lelkét, talán ehhez az emberhez fűződtek, kinek érzelmvilága és jelleme

oly sokban rokon a Julie lelkének világával. De ez a gondolat mindig úgy tünt fel Juliének, mint valami szeszély vagy álom. És e képtelen álom után, melyet mindig sohajokkal zárt be, Julie még boldogtalanabbul ébredt föl és még jobban érezte azokat a titkolt fájdalemeket, melyeket egy képzelt boldogság szárnyai alatt elaltatott volt.

Gyötrődései időnkint vakmerő, hóbortos jeleget öltöttek: gyönyörködni, élvezni akart bármi áron; de még gyakrabban valami kifejezhetetlen tompa lelki zsibbadtság ejtette áldozatául: hallgatta, a mit mondanak, de nem értette meg, vagy pedig olyan határozatlan, szétfolyó gondolatokat szövögetett, hogy nem lelt szavakat, a melyekkel kifejezhesse e gondolatait. Bár kegyetlenül megsértették legbensőbb vágyait és szétzúzták ábrándjait, melyeket mint fiatal leány egykor álmodott, mégis vissza kellett fojtani könyeit. Kinek panaszolja el szenvedéseit? Ki hallgatná meg és ki értené meg? Meg volt benne az a rendkívül nőies gyöngédség, az érzelemnek az az elragadó szemérmessége, mely abban rejlik, hogy elhallgatja a hiába való panaszt és nem aknázza ki a fölényt, mikor a diadal megalázza a győzött és legyőzöttet egyaránt. Julie iparkodott a maga képességeit és erényeit beoltani d'Aiglemont urba és a világ előtt azzal dicsekedett, hogy az boldog, bár nem volt az.

Merőben hasztalanul vesztegette minden

nőies finomságát arra, hogy kimélje ezt az embert, a ki nem érti meg e gyöngéd kiméletet és a kinek zsarnokságát e gyöngédség még állandósítja is. Egy-egy perczre szinte megrészegítette a boldogtalanság; nem tudott gondolkodni, fékteleenné lett; de szerencsére, a lelkének igaz jámborsága visszavezette egy végső reményhez: jövendő életében keresett menedéket s ez ihlette meg azzal a csodás hittel, mely erőt adott neki, hogy újra elvállalhassa fájdalmas feladatát. Ez irtóztató harcok, a lelkének kegyetlen megszakgatásai, nem hoztak diadalt; hosszantartó elkomorulásait nem tudta senki és nem volt teremtés, a ki felfogta volna fájdalmas-fénytelen tekinteteit s a keserü könyeket, melyeket magányába rejtőzve ontott.

Annak a válságos helyzetnek a veszedelmei, melyekbe a márkinét a körülmények észrevétlenül sodorták, egész komolyságukban tárultak fel előtte egy este, az 1820-dik év januárjában. Ha két hitvestárs teljesen ismeri egymást és hosszú idő óta összeszoktak; mikor az asszony megérti a férjnek legcsekélyebb mozdulatait is és bele tud hatolni azokba az érzelmekbe és dolgokba, melyeket a férje eltitkol előle: akkor, gyakran esetleg előzetes megfontolások, megfigyelések után, melyekkel vagy a véletlenül, vagy mi különösre sem gondolva foglalkozik az asszony, néha hirtelen világosság támad az asszony lelkében. Így a

márkiné is boldognak érezvén magát, hogy néhány nap óta egyedül van, kitalálta elhagyatottságának titkát.

Állhatatlan volt Victor, vagy fáradt, nagylelkű volt a felesége iránt, vagy megesett rajta a szive: de Julie tudta, hogy a férje többé nem az övé. E perczben nem gondolt többé önmagára, sem szenvedélyeire, sem önfeláldozására.

Csak anya volt, csak leányának sorsa, leányának jövője, leányának boldogsága lebegett szemei előtt; a kis Heléne volt egyedüli kincse, mely az élethez kötötte. Julie most élni akart, hogy megóvja gyermekét attól az irtóztató igától, a mely alatt egy mostoha-anya elfojthatná ennek a drága teremtésnek az életét. Ilyen balsorsu jövőt látván, előre abba a lázas, égető lelki-világba merült el Julie, a melyben élve, az ember észre sem veszi, hogy évek szállnak el. Maga és a férje közt ezentul a gondolatoknak egész világa fog élni, a melynek terhe egyedül az ő lelkére fog nehezedni. Eddig, meg lévén győződve, hogy Victor szereti, már a hogy Victor szeretni tud, Julie feláldozta magát egy boldogságért, melyben magának nem volt része; de most, mikor nem lehet többé elégtétele abban a tudatban, hogy könnyei örömet okoznak a férjének, most, mikor egyedül áll a világban, most már nem választhat egyebet, mint a türést, szenvedést. Annak a csüggedésnek közepette, mely

az éjszaka nyugalomban és csendjében kimerítette Julienek minden erejét, abban a pillanatban, mikor Julie fölkelvén a divánról a kandalló parázsló tüze mellől odament a bölcshöz s a lámpa bágyadt fényénél, kiszáradt, könytelen szemekkel nézte... nézte leánykáját, d'Aiglemont ur nagyvigan bejött.

Julie magához intette, hogy Victor is nézzen csodálva, milyen szépen alszik a kis Heléne. De Victor csak valami elcsépett szólással felelt Julie lelkesedésére.

— Ebben a korban — mondta — minden gyermek kedves.

És közönyösen megcsókolván a kis gyermek homlokát, Viktor lebecsátotta a bölcshő függönyét. Aztán ránézett Juliere, kéznél fogta az asszonyt, leültette maga mellé a divánon, a melyen már annyi végzetes gondolat támadt Julie lelkében.

— Ejnye de szép ma, d'Aiglemont asszony! — kiáltott fel Victor azzal az elviselhetetlen vidámsággal, melyet a márkiné már jól ismert.

— Hol töltötte az estét? — kérdezte Julie teljes közönyt tettetve.

— Sérizy asszonynál.

Levett a kandalló párkányáról egy melegfógo ernyőt s nézegette annak átlátszó képeit és nem vette észre a felesége könyeinek a nyomait.

Julie megborzongott. A nyelvnek nincs elég

szava kifejezni a gondolatoknak azt az árját, mely most Julie szivéből fakadt, de melyet vissza kellett fojtania a szivébe.

— Sérizy asszony legközelebb hangversenyt ad és eped a vágytól, hogy te is eljőjj. Tudja, hogy régóta nem jelentél meg társaságban és ezért kíván olyan igen szalonjában látni. Jó asszony és téged nagyon szeret. Meg fogod nekem tenni azt a szivességet, hogy eljössz? Feleltem érte, hogy eljössz.

— El fogok menni! — viszonzá Julie.

A márkiné tekintetében, hangjának csengésében volt olyan feltűnő, olyan sajátságos valami, hogy Victor nemtörődömsége daczára is ámulva nézett a feleségére. Ez volt az egész: Julie kitalálta, hogy Sérizy asszony az, a ki elrabolta tőle a férje szivét.

Kétségbeesett álmodozás zsibbasztotta el lelkét és hosszan belemeresztette szemeit a kandalló tűzébe. Viktor ujjai közt forgatta a melegfogót s olyan unott volt az ábrázata, mint a ki másutt valahol boldognak érezte magát és haza csak az átélvezett boldogság okozta kimerültséget hozta. Ásitott néhányszor, aztán az egyik kezébe gyertyatartót fogott, a másik kezével unott bágyadtsággal a felesége nyaka felé nyult, hogy csókot nyomjon rá; de Julie lehajolt, homlokát tartotta előre és fogadta az esti csókot, ezt a gépies, szerelem nélkül való csókot, mely

nem is csók, hanem holmi arczfintorítás és a melyet Julie most úgy gyűlölt.

Mikor Victor behuzta maga mögött az ajtót, a márkiné egy székbe hanyatlott; lábai reszketve inogtak; zokogásban tört ki. Csak aki átélte egy ehhez hasonló jelenet gyötrelmeit, csak az tudja felfogni, hogy mennyi fájdalmat rejt ez magában, csak az tudja kitalálni, hogy mily hosszú és rettenetes drámáknak nyit utat az ilyen jelenet. Ezek az egyszerű, szinte együgyű szavak, ez a hallgatás a hitvestársak között, a mozdulatok, a tekintetek s az a mód, a hogy a márki a kandallónál ül s a magatartása, mikor meg akarta csókolni a felesége nyakát: mindez csak arra való volt, hogy ez az óra tragikus megoldása legyen Julie elhagyatott és gyötrelmes életének.

Lázás örültségében térdre borult a diván előtt, ráhajtotta az arczát, hogy ne lásson semmit és imádkozott az éghez, olyan bensőséges értelmet adván az ima közönséges szavainak, hogy megrepedt volna a férjének szive, ha e zokogó szavakat hallotta volna.

A márkiné, jövőjéről tanakodván, egy hétig zsákmánya volt szenvedéseinek; balsorsát úgy mérlegelte, tanulmányozta, hogy meglelje a módot, melylyel a saját szívének nem kell semmit sem hazudnia, melylyel visszanyerheti a márki fölött való uralmat és melylyel hosszú életet biztosít-

hat magának, hogy örködhessék gyermeke boldogsága fölött.

Elszánta hát magát, hogy harcolni fog a vetélytársával, hogy újra megjelenik a nagyvilágban és tündökölni fog, hogy szerelmet fog színelni a férjével szemben, ha nem érez is és hogy férjét újra magához csábitja; majd ha mesterkedéseivel újra hatalma alá hajtja a férjét, akkor majd maga is kaczer lesz vele szemben, mint azok a szeszélyes szeretők, akiknek gyönyörűségük telik benne, ha megkínozzhatják imádóikat. Ez a gyűlöletes magatartás volt bajára az egyetlen képzelhető orvosság. Ily módon uralkodni tud a szenvedésein, kénye-kedve szerint parancsolhat nekik, rendelkezhet velük és ritkábbakká teszi a szenvedéseket, ha leigazza férjét és kegyetlen zsarnoksággal megfélekez.

Nem érez majd egy csepp lelkiismereti furdalást sem, ha kellemetlenné teszi a férje életét.

És Julie egy csapással belevetette magát a közöny hideg számításaiba, hogy megmentse leányát; egyszerre kitalálta a szeretet nélküli teremtések alattomos árulásait, hazugságait, a kaczeriség csalfaságait és azokat a durva cselszövényeket, melyek miatt a férfiak úgy meg tudnak gyűlölni egy asszonyt s amelyekből a férfiak eredendő romlottságra következhetnek. Julie tudtán kívül, asszonyi hiusága, érdeke, bosszura való határozatlan vágya egyesültek anyai szere-

tetével, hogy rávigyék arra az utra, melyen új szenvedések vártak reá.

De sokkal nemesebb volt a lelke, sokkal finomabb volt a szelleme és főként sokkal több nyíltság lakozott benne, semhogy soká folytathatta volna az ilyen csalárdságokat. Természete és szokása lévén, hogy olvasson a saját lelkében, a mint megtette az első lépést a bűn útján — mert bűn volt az, mit cselekedni készült — a lelkiismeret szava elnyomta e szenvedélyeknek és az önzésnek hangját. Csakugyan, egy fiatal asszonyban, akinek szive még tiszta s akiben a szerelem szüzi maradt, még az anyai érzet is alá van vetve a szemérem hangjának. Mert hisz a szemérem az asszony lényege! De Julie nem akart észrevenni új életében semmiféle veszedelmet, semmiféle vétket.

Elment Sérizy asszonyhoz.

A vetélytárs azt hitte, hogy a márkiné sápadt, bágyadt asszony; Julie hát pirositót használt és ragyogó ékszerekkel jelent meg, melyek még jobban emelték a szépségét.

Sérizy grófné azok az asszonyok közül való, akik Párisban jogot követelnek maguknak arra, hogy uralkodjanak a divat és a társaság fölött; nézeteket hangoztatott és ítéleteket diktált s mert abban a körben, melyben uralkodott, azokat feltétlenül elfogadták, azt hitte, hogy azoknak mindenki megadja magát; ő akarta kiadni a jelszókat és ítélkezett élők és holtak fölött. Iro-

dalmat, művészetet, férfiakat, nőket, mindent alávetett birálatának, pedig Sérizy asszony, úgy látszik, kihivta mindenkinek a birálatát. A háza minden tekintetben mintaképe volt a jó izlésnek. És ez elegáns és szép nőkkel teli szalonokban Julie diadalmaskodott a grófné fölött. Szellemes, élénk és derült lévén, maga köré vonzotta az estélyen a legelőkelőbb férfiakat. A többi asszonyok késégbeesésére Julie öltözéke kifogástalan volt; mindenki irigyelte vagy a ruhájának szabását, vagy a derekának formáját, szóval: Julie megjelenésének nagy hatását mindenki valami ismeretlen szabónő zsenijének akarta betudni; mert az asszonyok inkább hisznek a ruha szabójának tudományában, mint abban, hogy valakit isten olyan bájosnak és tökéletesnek teremtett, hogy bármiféle ruhát gyönyörűen tud viselni.

Mikor Julie fölkel, hogy a zongorához menjen, elénekelné Desdemona románczát, a férfiak valamennyi tereméből besiettek, hallgatni azt a hires hangot, mely oly sokáig néma volt. Mély csend lett. A márkinét élénk izgalom fogta el, látva, hogy mint szoronganak egymás mellett a fejek az ajtóknál és hogy minden tekintet ráirányul. A férjét kereste szemeivel s kaczer tekintetet vetett rá és gyönyörűséggel látta, hogy ez az egész jelenet felette hizelgett a férje hiúságának. Ez a diadal olyan boldoggá tette, hogy szebben énekelt, mint valaha.

Mikor a dal ismétlésébe fogott, a csoportokra pillantott és észrevette Arthurt, kinek szeme szünetlenül és kitartóan rászégeződött a márkinéra. Julie egész valójában megremegett és a hangja egyszerre elakadt.

Sérizy asszony hamar fölkelt és a márkinéhoz sietett.

— Mi baja van, édesem? Oh, szegény kicsike, olyan gyöngé! Reszkettem, mikor láttam, hogy ilyen nagy dologra vállalkozik, mely meghaladja az erejét.

A románcz félbenmaradt. Juliének bosszúságában nem volt bátorsága folytatni az éneket s megadta magát a vetélytárs hazudott részvétének. Az asszonyok összesugtak. És miközben tanakodtak-fecsegték az esetről, kitalálták, hogy küzdelem kezdődött a márkiné és Sérizy asszony közt, kit persze nem kimélték szapulásaik közben. Azok a bizarr sejtelmek, melyek olyan gyakran keltettek izgalmat Julie lelkében, egyszerre valósággá lettek. Arthurral foglalkozván, örömet lelt abban a hitében, hogy egy ilyen nyájas, ilyen gyöngéd, ilyen finom férfi bizonyára hű marad első szerelméhez. Ez egyszer jóleső tudat volt a lelkének, hogy jómagáért dobog ez a szép szenvedély, tiszta és igaz szenvedélye ennek a fiatal embernek, kinek minden gondolata szerelmesét illeti, ki minden perczét imádoztjának — jómagának — áldozza, ki egyszerü

és nyiltszivü, kit elpirit az, ami pírt kerget a nők arczára, aki ugy gondolkodik, mint egy nő, aki nem állit vetélytársat imádottjával szembe és nem törődve becsvágygyal, hirrel, dicsőséggel, vagyonnal, imádottjának — jómagának — adja oda magát egészen. Mindezt álmodta Arthurról, balgaságból, szórakozásból és most egyszerre azt hitte, hogy álma teljesült. A fiatal angolnak szinte nőies arczáról ugyanazokat a mélységes gondolatokat, ugyanazt az édes búbánatot, ugyanazt a fájdalmas lemondást olvastale, melyeknek maga is az áldozata. Önmagát ismerte fel e fiatal emberben. A balsors és a bánat a legékesszólóbb tolmácsai a szerelemnek és általuk a szenvedő lelkek hihetetlen gyorsasággal kapcsolódnak össze. A lélekbefogadás és a dolgoknak vagy eszméknek lélekbefogadása náluk tökéletes és teljes.

És annak a megrázkódtatásnak ereje, a mely érte, szintén feltárta a márkiné előtt a jövője veszedelmeit. Örült, hogy rendes beteges állapotában ürügyet lelt zavartságára és ezért készséggel engedte, hogy Sérizy asszony részvéte kifejezése képpen elméskedő vigasztalással halmozza el.

A románcz félbeszakításáról különféleképpen fecsegték a társaságban. Némelyek sajnálták Julie sorsát és panaszkodtak, hogy ez a kiváló asszony elveszett a világ számára; mások tudni

szerették volna, hogy mi a márkiné szenvedéseinek és elhagyatottságának oka.

— Nos, Ronquerolles barátom, — mondta Sérizy asszony bátyjához a márki, — ugye irigyelted a boldogságomat, mikor megláttad d'Aiglemont asszonyt és a szememre vetted, hogy hűtlen vagyok hozzá? No, tudom, nem tartanád kívánatosnak sorsomat, ha ugy, a mint nekem, egy szép asszonynyal egy vagy két esztendeig ugy kellene együtt élned, hogy még a kezét sem mered csókolni, mert félned kell, hogy eltöröd. Ne habarodjál bele sohase ezekbe a kényes csebecsébcsékbe, a melyek csak arra valók, hogy üveg alá tegyék őket; olyan törékenyek és olyan drágák, hogy folyton vigyáznunk kell reájuk. Kilovagolsz-e gyakran azon a szép lovadon, a melyiket félted záportól-hótól? Látod, ez az én históriám. Igaz, hogy meg vagyok győződve a feleségem hűséges erényességéről; de a házasságom inkább olyas fényüzésféle és ha azt hiszed, hogy házas vagyok, nagyon csalódom. A hűtlenségemnek van valami jogos jellege. Szeretném tudni, mint cselekednétek a helyemben, nevető uraim? A legtöbb férfi kevesebb kimélettel bánna a feleségemmel, mint én. Meg vagyok győződve, — füzte szavaihoz halk hangon, — hogy d'Aiglemont asszony nem kételkedik bennem egy cseppet sem. És bizony helytelen volna tőlem, ha panaszkodnám; nagyon jól érzem magamat. De

higyjétek el, semmi sem olyan unalmas egy érzelmesszívű férjnek, mint szenvedni látni egy szegény teremtet, a kihez az ember hozzá van kötve.

— Hát te olyan érzelmesszívű vagy? — felelte Ronquerolles ur. — Mert ritkán vagy odahaza.

Ez a barátias gúny megkaczagtatta a hallgatókat. De Arthur hideg és nyugodt maradt, gavallér lévén, a kinek jellemének a komolyság az alapja. A férjnek furcsa szavai kétségkívül keltettek némi reményt a fiatal angolban, aki türelmetlenül leste a perczet, melyben egyedül lehet d'Aiglemont urral. És az alkalom nem-sokára kínálkozott is.

— Uram, — mondta Arthur a márkihoz, — végtelen fájdalommal látom a márkiné állapotát és ha ön tudná, hogy a szegény márkinének különös kiméletes gondozás hiján nyomorultul el kell vesznie, akkor, azt hiszem, nem mulatna ön a márkiné szenvedésein. Hogy így beszélek ön-höz, erre némileg feljogosít az a határozott meggyőződésem, hogy én meg tudnám menteni d'Aiglemont asszonyt és visszaadhatom az életnek és a boldogságnak. Nem igen szokásos, hogy a magamrangjabeli ember orvos volna. De a véletlen úgy akarta, hogy én az orvosi tudományokkal foglalkozzam. Azonban eleget unatkozom — folytatta, hideg önzést tettetve, melylyel szándékait próbálta leplezni — és így közönyös nekem, hogy időmet s utazásaimat valami ostoba szeszély

helyett egy szenvedő teremtés javára pazarlom. Az olyan betegségek, mint a milyenek d'Aiglemont asszonyé, ritkán gyógyulnak; vagyonra van hozzá szükség, meg utazgatni kell, pontosan követni a rendeléseket, melyek napról-napra változnak, de azért egyáltalán nincs semmi kellemtelen hatásuk. Mind a ketten gavallérok vagyunk — mondta az angol gentleman-szó értelmét adva e szónak — és így meg tudjuk érteni egymást. Kijelentem, hogy ha elfogadja ajánlatomat, minden tettem és egész viselkedésem fölött feltétlenül ítélni. Semmire se fogok vállalkozni a nélkül, hogy a tanácsát és a felügyeletét ki ne kérjem s felelek a sikerért, ha ön kijelenti, hogy engedelmeskedik nekem. Igen, ha beleegyezik, hogy hosszabb időn át ne legyen d'Aiglemont asszony férje, — sugta a márki fülébe.

— Az bizonyos, — felelte a márki nevetve, — hogy csak egy angol tehet nekem ilyen furcsa és eredeti ajánlatot. Engedje meg, hogy az ajánlatát se el ne utasítsam, se el ne fogadjam. Majd gondolkodom róla. És mindenek előtt a feleségem elé kell terjesztenem.

E pillanatban Julie újra megjelent a zongoránál. A *Semiramis*-ból énekelt egy áriát: *Son regina, son guerriera*. Egyhangu általános tapsolás, de, hogy úgy mondjam, néma tapsok, a Faubourg Saint-Germain udvarias tapsai tanusították, hogy milyen lelkesedést keltett az ének.

Mikor d'Aiglemont ur vissza vezette a feleségét a palotájukba, Julie nyugtalan gyönyörűséggel vette észre a kísérleteinek gyors sikerét. A férje felbuzdulva azon a szerepen, melyet Julie az imént játszott, hizelgő bókokkal akarta megtisztelni az asszonyt s ezt nem különb izléssel cselekedte, mint amelylyel egy színésznőt dicsért volna. Julie mulatságosnak találta, hogy ő, az erényes, házas, férjes asszony, ily elbánásban részesül; megpróbált játszani a hatalmával és ebben az első ütközetben a jósága miatt elvesztette a csatát, de ez volt a legborzasztóbb lecke, melyet a sors tartogatott számára. Éjfél után két-három óra felé elborulva, álmatagon ült hitvesi ágyában; egy homályos fényű lámpa gyenge világossággal árasztotta el a szobát; mélységes csend honolt köröskörül; és a márkiné körülbelül egy óra óta, lelkiismereti furdalásoktól mardosva, egyre hullatta könyeit, melyeknek keserüségét csak azok az asszonyok tudják felfogni, a kik már voltak hasonló helyzetben. Csak akiben Julie lelke élne, csak az tudná Julievel együtt átérezni azt az irtózatot, melyet az előre kiszámított kedveskedés kelt a lelkében, csak azt sértené annyira, mint a márkinét, egy hideg, érzéstelen csók. A szívének hitehagyottságát pedig betetézte azzal, hogy fájdalmában megalázta önmagát.

Megvetette önmagát, átkozta a házasságot; lenn szeretett volna már lenni a sír mélyén . . .

És ha a gyermeke véletlenül meg nem szólal, kivetette volna magát az ablakon, le a kövezetre.

D'Aiglemont ur nyugodtan aludt mellette; nem ébresztették fel a forró könyvek, melyeket a felesége reá hullatott.

Másnap Julie tudott derült lenni. Volt ereje, hogy boldognak tettesse magát a világ előtt és ha bánatosságát nem is tudta leplezni, de legyőzhetetlen irtózatát igen.

E naptól fogva nem tekintette magát kifogástalan asszonynak. Nem hazudott-e önmagának is? Hiszen most már tud szinlelni is, később bámulatos mélységet fejthet majd ki a hitvestársi vétkezésben. A házassága volt az oka *a priori* romlottságának, amelyet egyelőre még senkin és semmin sem érvényesített. Pedig gyakran kérdezte magát, miért álljon ellent egy imádónak, akit szeret, mikor a szive és a természet szava ellenére megadja magát egy férjnek, akit nem szeret többé? Minden véteknek és talán a bűnöknek is rossz okoskodás, vagy az önzésnek tulengése az alapja. A társadalom csak azok az egyéni áldozatok által tud fennállani, melyeket a törvények követelnek. Ha elfogadjuk az előnyöket, nem vállaljuk-e el ezzel azt is, hogy megtartjuk a feltételeket, melyeken a társadalom léte alapul? A kenyér nélkül szűkölködő és éhező szerencsétleneket, mikor kényszerítettnek, hogy

tiszteljék a tulajdonjogot, épp úgy sajnálni lehet, mint azokat az asszonyokat, akiknek vágyait és természetadta finom érzékenységüket megsebzik.

Néhány nappal e jelenet után, melynek titkait a hitvesi ágy temette magába, d'Aiglemont ur bemutatta feleségének Grenville lordot. Julie olyan udvarias hidegséggel fogadta Arthurt hogy diszére vált színlelő tehetségének. A tekintetéből látszott, hogy hallgatást parancsolt a szivének, szilárdságot adott a hangjának és így ura maradhatott jövőjének. Majd, miután ez eszközök segítségével, melyek, hogy úgy mondjam, szinte vele születnek minden asszonynyal, felismerte, hogy milyen nagy az a szerelem, melyet Arthur szívében fakasztott, remény mosolygott d'Aiglemont asszonyra, hogy hamar meg fog gyógyulni és nem ellenkezett többé a férje akaratának, ki erőszakkal kényszerítette, hogy fogadja el a fiatal orvos gondozását. Mégis csak akkor akarta rábizni magát Grenville lordra, ha már kitanulmányozta szavait és viselkedését, hogy meggyőződjék, meg van-e benne az a nemeslelkűség, hogy csendben, némán is tud szenvedni. Korlátlan hatalma volt ez ember fölött; már is visszaélt e hatalommal: hiszen asszony volt!

Montcontour ódon kastély, azoknak a sárga szikláknak egyikén, a melyeknek lábai alatt a Loir elfolyik. Nem messze volt ez a kastély attól a hely-

től, a hol Juliet 1814-ben feltartóztatták volt. A Touraine azon kis kastélyai közül való ez is, a melyek fehérek, takarosak, kedélyesek és apró, faragott tornyocskáikkal mint valami belga csipkével szegélyezvék; olyan csinosak ezek a bájos, cziczomás kis kastélyok, a mint eperfalombjaikkal, venyigéikkel, vájt utáikkal, hosszú, nyílt oszlopkorlátaikkal, szikla-üregeikkel, folyondár-diszükkel és meredek falaikkal visszatükröződnek a folyó színén. Montcontour tetői csillognak a nap fényében, minden izzó és sugárzó rajtuk. Spanyolország közelségének ezer meg ezer nyoma teszi elragadóvá ezt a helyet; aranszinü rekettye és harangvirágok illatárral töltik be a szellőt; a levegő enyhe, a mező köröskörül mosolygó.

Édes bűvölet szállja meg itt a lelket, el-lankasztja, szerelmessé, lágygyá teszi és elringatja. Ez a kedves és édes táj elaltatja a fájdalokat és felébreszti a szenvedélyeket. Senki se marad hideg e tiszta ég alatt és e ragyogó vizek mellett. Itt elhal a becsvágy; itt pihenni térsz a nyugodalmasság boldogság ölébe, mint a nap lepihen esténként biborszínü és azur pólyáiba.

Egy gyönyörűségees augusztusi estén, az 1821-dik évben, két utas hágott föl a köves uton, mely átszeli a sziklákot, melyeken a kastély áll. A magaslatok felé haladtak, bizonyára azért, hogy megcsodálhassák a kilátást, mely az ott fenn körültekintő szem elé tárul. Julie és Gren-

ville lord volt e két utas; de mintha ez a Julie egészen új asszony volna. A márkiné orczáit az egészség üde színei borítják. Dús erőtől eleven szemei párás nedvességen át csillognak, mely hasonlított arra a nedvességre, a mely olyan ellenállhatatlan bájt ad a gyermekek szemeinek. Derülten mosolygott, örült az életnek és felfogta, hogy lehet szeretni az életet. Azon a fürgeségen, a melylyel lábacskaikat emelgette, könnyű volt meglátni, hogy nincsenek, mint azelőtt, szenvedései, melyek legapróbb mozdulatait is lankadttá tették, tekintetét és szavait elbágyasztották. A fehér selyem-napernyő alatt, mely védte a nap forró sugarai elől, lefátyolozott arára hasonlított, ártatlan leányra, a ki éppen készül magát megadni a szerelem bűvöletének. Arthur olyan gyöngéd gonddal kísérte, mint valami szerelmes, vezette, mint egy kis gyermeket szokás, kikereste számára a legjobb utat, kikerülte vele a köveket, megmutatta neki a nyílásokat, honnan kilátás nyílt, vagy megállott vele az utjukba akadó virágok előtt.

Beteg és orvosa egyenlő léptekkel haladtak és nem is csodálkoztak ezen a megegyezésen, mely, úgy látszik, fennáll köztük az első nap óta, hogy együtt járnak. Ugyanannak az akaratnak engedelmeskedtek; ugyanazok az érzelmek hatása alatt állottak meg; tekinteteik s szavaik kölcsönös gondolatoknak feleltek meg. Egy szálló-

hegy tetejére érve, mind a ketten ugyanazon az egy kövön akartak letelepedni, egy fehér kövön, a melyet pinczének kivájt sziklákból szoktak kiemelni. De mielőtt leültek volna, Julie megtekintette a tájat.

— Gyönyörű vidék; — sóhajtott fel Julie, — verjünk itt tanyát és éljünk itt. Victor, — kiáltott lefelé, — jöjjön csak, jöjjön!

D'Aiglemont ur tölcserbe fogta kezét s azon át kiáltott vissza alulról, de nem siettette lépteit; azonban időnkint a felesége felé tekintgetett, ha ugyan az ut kanyarulatai nem zárták el a tekintetét. Julie fölvetvén fejét, gyönyörködve szivta magába a levegőt és olyan finom pillantást vetett Arthur felé, a milyennel a szellemes asszonyok ki tudják fejezni minden gondolatukat.

— Ah, — kezdte el újra, — örökké itt szeretnék maradni. Belefáradhat az ember valaha ennek a szép völgynek a nézésébe? Tudja e bájos folyónak a nevét, milord?

— Ez a Cise.

— A Cise! — ismételte Julie. — És odalenn, itt előttünk, mi az?

— Ezek a Cher halmjai.

— És jobboldalt? Ah, ez Tours! De, nézze, milyen pompásan hatnak a távolban a székesegyház harangtoronyai.

Elhallgatott és kezét, melyet a város felé nyújtott ki, Arthur kezére bocsátotta le. Ketten

szótlanul bámulták a tájat és ez összhangzatos természet szépségeit. A patakok mormolása, a légnak és az égnek tisztasága, minden összhangban volt azokkal a gondolatokkal, melyek tömegesen támadtak most szerető, fiatal sziveikben.

— Oh, istenem, mennyire szeretem ezt a vidéket! — ismételte Julie, egyre növekvő, gyermeteg lelkesedéssel. — Soká lakott itt? — füzte kis szünet mulva szavaihoz.

E szókra Grenville lord megremegett.

— Amott... ott, — felelte bánatos, méla hangon s egy utmenti diófa-csoportra mutatott. — Ott láttam meg önt először... Akkor fogoly voltam.

— Igen; de akkor én nagyon szomorú voltam. Akkor vadnak láttam ezt a természetet és most...

Nem folytatta. Grenville lord nem mert ránézni.

És hosszú hallgatás után Julie végre folytatta:

— Igen, és csak önnek köszönhetem most ezt a gyönyörűséget! Hát ne legyen az ember eleven, hogy átérezhesse az élet örömeit? És nem voltam-e idáig mindenki számára halott. Többet adott ön nekem, mint egészséget: megtanított érezni és felfogni az élet becsét...

A nőknek van valami utánozhatatlan tehetségük arra, hogy érzelmeiket ki tudják fejezni a

nélkül, hogy tulságosan élénk kifejezéseket kellene használniok; ékesszólásuk, főként a hang-lejtésükben, a mozdulataikban, a testtartásukban és a tekintetükben rejlik.

Grenville lord kezeibe rejtette arczát, mert könyvek peregtek le orczáin. Ezek voltak ugyanis Julie első köszönő-szavai azóta, hogy eljöttek Párisból. Már egy teljes év óta gondozta a márkinét önfeláldozó odaadással. D'Aiglemont urral együtt elkísérte a márkinét Aix gyógyforrásaihoz, majd a tengerpartra La Rochellebe. Minden perczben lesve-figyelve a változásokra, melyeket okos és egyszerű rendelései a Julie megrongált szervezetében keltettek, ugy ápolta a márkinét, mint a szenvedélyes kertész szokta a ritka virágot. A márkiné ugy tüntette fel, mintha Arthur értelmes gondozását a hódolatokhoz szokott párisi asszonyok ismert önzésével fogadná, vagy pedig egy félvilági hölgy gondatlanságával, aki nem ismeri se a dolgok árát, se az emberek értékét és kinek mennyi hasznát látja, annyira becsüli.

Figyelemre érdemes dolog, hogy mennyire hat a lélekre egy-egy vidék. Ha a komorság teljesen hatalmába kerit bennünket, mikor a tengerparton vagyunk, fogékony természetünk egymás törvénye folytán érzelmeink megtisztulnak, mihelyt hegyvidékre megyünk: a szenvedély itt annyival gazdagodik mélységében, a mennyivel,

látszat szerint, élenkségben megapad. A Loire hatalmas tükrének látása, annak a dombnak emelkedettsége, amelyen a két szerelmes ült: talán ezek keltették azt az édes nyugalmat, melyben most élvezték azt a boldogságot, melyet akkor érez a lélek, mikor látszólag jelentéktelen szavak leple alatt nagy szenvedélyt sejt.

Abban a pillanatban, melyben Julie befejezte azt a mondatot, mely annyira megindította Grenville lordot, enyelgő szellő rezzentette meg a fák koronáját s a viz friss párázatát árasztotta szét a levegőben; a napot néhány felhő takarta el és a könnyed, lágy, árnyas borulatban láthatóvá lett e bájos természetnek minden szépsége. Julie elfordította a fejét, hogy a fiatal lord ne lássa meg könyeit, melyeket vissza tudott tartani és titkon fel tudott száritani; mert Arthur ellágyulása mihamar átszállt a márkinéra. Nem merte Arthurra emelni szemeit, mert félt, hogy Arthur nem sok örömet olvashat a tekintetében. Aszszonyi ösztönével megérezte, hogy e veszedelmes órában szive mélyére kell temetnie szerelmét. Pedig a hallgatás épp oly félelmes lehet.

Julie látván, hogy Grenville lord képtelen csak egy szót is kiejteni, elkezdte újra gyöngéd, édes hangon:

— Önt meghatotta az, amit mondtam, milord. De lehet, hogy ennek az élénk megindulásnak az lesz a hatása, hogy egy olyan nyájas

és jó lélek, mint a milyen az öné, téves ítéletre ragadtatja magát. Bizonyára hálátlannak hitt, mert hideg és tartózkodó voltam, vagy mert gúnyolódó és érzéketlen voltam ez utazás alatt, mely hála istennek, nemsokára véget ér. Nem lettem volna méltó az ön gyöngéd gondozására, ha nem tudtam volna azt kellőleg megbecsülni. Milord, én nem felejtettem el semmit. Fájdalom, nem is fogok semmit elfeledni; se a gondosságot, melylyel úgy örködött fölöttem, mint egy anya örködik gyermeke fölött; se azt a nemes bizalmasságot, mely testvéries társalgásunkat áthatotta; se egész viselkedésének gyöngéd finomságát; se a csábokat, melyekkel szemben fegyvertelenek vagyunk. Milord, nincs módom viszonozni . . .

E szónál Julie hirtelen eltávolodott tőle és Grenville lord nem tett egy mozdulatot se, hogy visszatartsa. A márkiné egy közeli sziklára ment és ott maradt mozdulatlanul. Megindultságuk lelük titka maradt; bizonyára sirtak is csendben, magukban. A madarak éneke, mely naplementekor oly vidám és lágy érzelmekben olyan gazdag, még fokozhatta azt a heves fölindulást, mely kényszerítette őket, hogy eltávolodjanak egymástól. A természet vállalta magára, hogy kifejezze azt a szerelmet, melyet ők nem mertek kimondani.

— És most, milord, — szólalt meg újra

Julie, olyan méltóságos tartásban lépvén előre, hogy bizvást megfoghatta Arthur kezét, — most arra kérem, hogy hagyja tisztának és szentnek azt az életet, melyet visszaadott nekem. Itt el fogunk szakadni egymástól. Tudom . . . — füzte hozzá szavaihoz, látván, hogy Grenville lord elhalványodik, — tudom, hogy odaadásáért most egy még nagyobb áldozatot követelek, melynek nagyságát nekem kellene legjobban belátnom . . . De meg kell lennie . . . Ön nem fog Franciaországban maradni. Mert ha biztatnám, hogy maradjon itt, nem azt jelentené-e ez, hogy jogokat adok önnek, olyan érzelmekkel szemben, a melyeket szenteknek kell tartanom? — fejezte be és dobogó szívére szoritotta a fiatal ember kezét.

— Igaza van, — felelte Arthur fölemelkedve.

És e pillanatban d'Aiglemont urra mutatott, a ki karjaiba hozta leányát s aki éppen kilépett a sziklákba vájt utból, mely a kastély oszlopkorlátja fölött vonult.

— Julie, nem fogok önnek szerelemről beszélni; a lelkeink nagyon is jól megértik egymást. Bármily mélyek, bármily titkosok voltak is szívem örömei, ön osztozott bennük. Ezt érzem, tudom és látom. Most megkaptam sziveink állandó vonzalmának gyönyörűséges bizonyosságát, de én futok, menekülök. Sokkal gyakrabban és sokkal ügyesebben eszeltem ki a módokat, hogy mikép le-

hetne megölni ezt az embert, semhogy végleg ellent tudnék állani a kisértésnek, ha az ön közelében maradok.

— Bennem is ugyane gondolatok támadtak; — felelte a márkiné és zavarodott arcán fájdalmas meglepetés fejeződött ki.

De annyi erény, annyi önérzet s a szerelem fölött titkon aratott annyi diadal fejeződött ki Julie hangjában és mozdulataiban, hogy Grenville lord elámult. A bűnnek még árnya is eloszlott e naiv lelkiismeretben.

A vallásos érzelem, mely e szép homlokon honol, mindig el fogja üzni az önkéntelen rossz gondolatokat, melyeket tökéletlen természetünk szül, de amelyek végzetünk nagyságát és veszedelmeit egyaránt bizonyítják.

— Akkor, — folytatta Julie, lesütvén szemeit, — magamra vontam volna az ön megvetését, de legalább megmenekültem volna. Elveszteni az ön becsülését: ez annyi volna, mint meghalnom.

A két hősie szerelmes egy perczig szótlán maradt; ezalatt iparkodtak fájdalmaikat elfojtani. Akár jók, akár rosszak voltak gondolataik, de hűségesen egyazok voltak és legbensőbb örömeikben épp úgy megértették egymást, mint legrejtettebb fájdalmaikban.

— Nem szabad zúgolódnom; életem balsorsa a magam műve volt, — fűzte Julie a szavaihoz, ég felé emelvén könyekkel teli szemeit.

— Milord, — kiáltotta a tábornok onnan, ahol épp állott és az ujjával előre mutatott, — ott ni, ott találkoztunk először. Ön talán már nem is emlékszik rá. Nézze, ott lenn, a nyárfáknál.

Az angol hirtelen és ridegen hátravetette a fejét: ez volt a felelete.

— Meg fogok halni, — viszonzá Julie, — fiatalon, boldogtalanul. Igen, ne higgye, hogy élni fogok. A fájdalom épp oly halálos lesz, mint az az irtóztató betegség, melyből ön kigyógyított. Nem tartom magamat vétkesnek. Nem, az érzelmek, melyek ön iránt fakadtak bennem, ellenállhatlanok, örökké tartók, de egészen önkéntelenek és én erényes akarok maradni. És egyaránt hü leszek hitvestársi lelkiismeretemhez, anyai kötelességeimhez és szivem vágyaihoz. Hallgasson ide, — mondta izgatott hangon, — nem leszek többé ez emberé soha!

És Julie irtózatot és igazságot ijesztően kifejező mozdulattal a férjére mutatott.

— A világ törvényei, — kezdte el Julie újra, — azt követelik, hogy ez ember életét boldoggá tegyem és én engedelmeskedem. Szolgája leszek neki; önmegadásom határtalan lesz, de mától fogva özvegy vagyok. Nem akarok se a magam, se a világ szemeiben becstelen asszony lenni; ha nem vagyok d'Aiglemont uré, nem leszek soha másé se. Az öné belőlem csak az lesz, a mit bensőmből ragadott ki, a mit a lelkem-

ből tépett ki. Ezt az ítéletet vállalám magamra, — mondta büszkén, Arthurra tekintve. — És ez visszavonhatatlan ítélet, milord. Most pedig, tudja meg, ha ön engedni találna valami bűnös gondolatnak, d'Aiglemont ur özvegye klastromba vonul, Itáliában vagy Spanyolországban. A balsors ugy akarta, hogy szerelmünkről beszéljünk. E vallo mások talán kikerülhetetlenek voltak, de bármint legyen is, utoljára esett meg, hogy szivünk ilyen erősen rezdült meg. Holnap ön azt fogja mondani, hogy levelet kapott, mely Angliába szólitja s mi elszakadunk egymástól, hogy ne lássuk viszont egymást többé soha.

Juliet e nagy lelkiezfeszítés kimerítette, érezte, hogy térdei meginognak, halálos borzongás futotta át és valami igazi asszonyi gondolat folytán, egyszerre csak leült, hogy Arthur karjaiba ne essék.

— Julie! — kiáltotta Grenville lord.

Ez az erős kiáltás ugy visszhangzott, mint valami égzengés. Ez a szivszakgató sikoltás kifejezett mindent, amit az eddig néma szerelmes nem tudott kimondani.

— Nono, mi baja van Juliének? — kérdezte a tábornok.

A márki, mikor a kiáltást hallotta, sietőre fogta lépteit és tüstént a szerelmes pár mellett termett.

— Semmi, — mondta Julie azzal a csodás hidegvérrel, melyet az asszonyoknak természetes

ravaszáguk ád, még az élet legnagyobb válságaiban is. — Ez alatt az árnyas diófa alatt olyan hűvös a levegő, hogy majdnem elaléltam és a doktorom bizonyára megijedt. Ami nem csoda, mert én neki csak amolyan művészi munka vagyok, amelyet még nem fejezett be. Talán azért remegett meg, mert azt hitte, hogy a munkája elpusztult . . .

Vakmerően karonfogta Grenville lordot és rámosolygott a férjére, kipillantott a tájra, mielőtt lelépett a szikla csúcsáról s megfogván az utitársa kezét, vonta maga után.

— Igen, ez a legszebb vidék, amelyet csak láttunk, — mondta. — Nem fogom elfeledni ezt a vidéket soha. Nézze, Victor, milyen messzeségek, milyen tág szemhatár és milyen változatoság. Egészen szerelmes lettem ebbe a vidékbe.

Szinte görcsös nevetéssel, de úgy nevetve, hogy a férjét megtéveszse, vigan beleszökkent a mély utba és eltűnt.

— Ej, ilyen hamar? — mondta, mikor már messze volt d'Aiglemont urtól. — Ah, barátom, egy pillanat és nem lehetünk többé és nem is leszünk többé önmagunk; szóval, nem fogunk többé élni.

— Menjünk lassabban, — felelte Grenville lord. — A kocsik még messzire vannak. Együtt megyünk és ha szabad legalább tekintetünkkel beszélünk egymáshoz, a szivünk még egy perczel tovább fog élni.

Szinte szótlánul haladtak a hegyi uton, majd a víz partján, a nap utolsó sugaraiban, határozatlan kusza szavakat ejtve, melyek édesek voltak, mint a Loire mormolása, de azért megmozgatták a lelket. Az épp aláhanyatló nap mielőtt eltűnt, a szerelmes párt vörös fénybe vonta, végzetes szerelmük bánatos képe gyanánt.

A tábornok nyugtalankodván, hogy nem leli a kocsijukat ott, a hol hagyta, majd a két szerelmes mögött ment, majd elébük került és nem ártotta magát a beszélgetésükbe. Mivelhogy a lord olyan nemesen és finoman viselkedett az egész utazás alatt, a márki gyanuja teljesen eloszlott és egy idő óta szabadra hagyta a feleségét, bizván az orvos-lord puni becsületében.

Arthur és Julie még mindig megtört szivük fájó és bánatos hangulatában haladtak egymás mellett.

Az imént, mikor fölhágtak Montcontour meredélyein, mindkettejük szívében valami bizonytalan reménység, valami nyugtalan boldogság fészkelte, melyről nem mertek önmaguknak se számot adni, de mikor lefelé jöttek a hegy oldalán, fölforgatták a képzeletük alkotta, gyenge, roskatag épületet, a melyet lehelletükkel se mertek illetni, mint a gyermekek, mikor visszafafojtják lélekzetüket, félvén, hogy összeomlik a kártyavár, melyet építettek. Most már nem élt bennük reménység.

Grenville lord még az este elutazott. Az utolsó tekintet, melyet Juliera vetett, boldogtalan bizonyossága volt annak, hogy igaza volt, mikor nem bizott magában attól a pillanattól fogva, melyben a kölcsönös vonzalom feltárta előttük szenvedélyük erejét és nagyságát.

Mikor d'Aiglemont ur és a felesége másnap a hintójuk mélyén ültek, — az utitárs nem volt velük — és sebesen robogtak azon az uton, melyet a márkiné, akkor a szerelmet még nem ismerve és szinte átkozva a szive hűségét, 1814-ben tett meg: ezer meg ezer elfeledett benyomás ébredt föl Julieben. A szív is tud emlékezni és megvannak a maga emlékei. Van asszony, a ki képtelen emlékezetébe idézni a legkomolyabb eseményeket is, de egész életén át emlékezik olyan dolgokra, melyek érzelmeit illetik. Julie is tökéletesen emlékezett még a legjelentéktelenebb részletekre is; boldogan idézte föl első utazásának legapróbb eseményeit s még azokat a gondolatokat is, melyek akkor az ut egyes pontjain a lelkében támadtak volt. Victor, ki ismét szenvedélyesen beleszeretett a feleségébe, a mióta ez visszanyerte ifjúsága üdeségét és teljes szépségét, a szerelmesek módjára hozzásimult Juliehez. Megpróbálta karjaiba venni az asszonyt, ez gyöngéden kibontakozott és talált, isten tudja miféle ürügyet arra, hogy kikerülje ezt az ártatlan bizalmaskodást. Majd irtózat fogta el Victor érintésétől, kinek melegét,

a mint ugy egymás mellé szorulva ültek, érezte, maga is átveszi. A hintó előülésére akart áthelyezkedni, hogy ott egyedül ülhessen, de a férje megtette neki azt a szivességet, hogy otthagytta egyedül a hátsó ülésen. Julie ezt a figyelmességet egy sóhajtással köszönte meg; de a márki félremagyarázta ezt a sóhajtást és a garnizónnak ez a régi, híres csábitója a maga előnyére magyarázta a felesége levertségét és este olyan tolakodó hevességet tanusított a feleségével szemben, hogy ez kénytelen volt parancsoló határozottsággal beszélni:

— Barátom, — mondta a márkiné, — ön már majdnem megölt engem, hisz tudja! Ha tapasztalatlan, fiatal leány volnék, újra elkezdhetném életem feláldozását. De most anya vagyok; egy gyermeket kell fölnevelnem és vagyok legalább annyira a gyermekemé, mint az öné. Viseljük el a bajt, mely mindkettőnket ért. Önnek legkevésbbé van oka és joga panaszkodnia. Ön talált vigasztalást; de ettől engem a kötelességtudatom, közös becsületünk és még inkább a természetem eltiltott. Lássá, — folytatta, — ön meggondolatlanságában egyik fiókjában felejtette Sérizy asszony három levelét; itt vannak, nézze. Hogy eddig hallgattam, ebben bizonyosságát láthatja annak, hogy türelmes felesége van, a ki nem követeli öntől azokat az áldozatokat, a melyekre őt a törvények kényszerítik. De eleget elmélkedtem erről s beláttam, hogy szerepeink nem ugyan-

azok és hogy csak az asszony van boldogtalanságra szánva. Az én erényem határozott és szilárd elveken nyugszik. Tudni fogok kifogástalanul élni; de hagyjon élni.

A márki elképedt az ilyen logikára, a melylyel az asszonyok bele tudnak világítani a szerelmi ügyekbe és egészen leigázta ez a méltóság, mely szinte természetes az asszonyoknál az ilyenfajta válságokban. Az az ösztönszerű ellenszenv, melyet Julie tanusított minden ellen, a mi szerelmét, vagy szive vágyait sértette, az asszonyok legszebb vonásai közé tartozik és talán valami természetes erényből ered, melyet sem a törvények, sem a művelődés nem tudtak elhallgatni. De ki merné gáncsolni az asszonyokat. Mikor az asszonyok hallgatást erőszakolnak arra a kizárólagos érzelmükre, a mely nem engedi meg nekik, hogy két férfié legyenek, nem hasonlítanak-e akkor a papokra, a kikben nincs hit? Ha némely szigorú lelkek rosszalják az olyan egyezséget, melyet Julie a szerelme és a kötelessége között kötött: azok, a kiknek lelkében hév és szenvedély lakozik, egyenest bűnnek mondják ezt az egyezséget. Ez az általános kárhoztatás vagy a balsorsot vádolja, mely a törvények iránt való engedetlenségre késztet, vagy azoknak az intézményeknek szomorú tökéletlenségét panaszolja, a melyeken az európai társadalom nyugszik.

Két év telt el. Ez alatt d'Aiglemont ur és d'Aiglemont asszony úgy éltek, mint az előkelő világban szokás; mindegyikük ment a maga útján; gyakrabban találkoztak a szalónokban, mint otthon; az az elegáns válás volt ez is, a melyben az előkelő világban annyi házasság végződik.

Egy este megesett az a rendkívüli eset, hogy férj és feleség összekerültek otthon a saját szalónjukban. D'Aiglemont asszonynak vendége volt ebédre: egy barátnője.

A tábornok, a ki különben nem szokott otthon ebédelni, ma itthon maradt.

— Nagy öröm vár önre, márkiné, — szólt d'Aiglemont ur, asztalra tevén a csészét, melyből kávéját itta.

A márki félig gúnyos, félig bosszus arcczal nézett Wimphen asszonyra és folytatta:

— Hosszu vadászatra megyek a fővadászmessterrel. Legalább nyolcz napig teljesen özvegy lesz, márkiné: s ez az, a mit olyan nagyon kívánt, ugyebár . . . Guillaume, — szólt az inashoz, ki bejött leszedni az asztalról a csészéket — fogasson be.

Wimphen asszony volt az a Louisa, a kinek d'Aiglemont asszony egykor azt akarta tanácsolni, hogy maradjon leány.

A két asszony összenézett; megértették egymást, ezt fejezte ki a tekintetük, mely bizonyosága volt annak, hogy Julie ez asszonyban bizalmas barátnét lelt, kinek elpana-

szolhatta gyötrelmeit; és pedig drága és szerető barátnőt, mert Wimphen asszony igen boldog volt házasságában. És hogy ilyen ellentétes helyzetben voltak, talán épp ez tette azt, hogy az egyik, a boldog, odaadó és hűséges volt a másik, a boldogtalan iránt.

— Hát most van az ideje a vadászatoknak? — mondta Julie, közönyös tekintetet vetve a férjére.

Márczius vége felé járta.

— A fővadászmester akkor vadászik, a mikor akar, és ott, a hol akar. A királyi erdőkbe megyünk vadkanra vadászni.

— Vigyázzon, hogy valami baj ne érje.

— A bajt sose látja az ember előre! — felelte a márki mosolyogva.

— A kocsi előállt! — jelentette Guillaume.

A tábornok felállt, megcsókolta Wimphen asszony kezét és Julie felé fordult.

— Hátha valami vadkan elpusztitana, asszonyom, — szólt a márki szinte könyörgő ábrázattal.

— Mit jelentsen ez? — kérdezte Wimphen asszony.

— Nos, jöjjön ide! — mondta d'Aiglemont asszony Viktorhoz.

És mosolygott, mintha ezt akarná mondani Louisának: »Mindjárt meglátod.«

Julie előre nyujtotta nyakát, a férje felé közelebb lépett, hogy megcsókolja a márkinét. De

Julie hirtelen lehajolt, úgy hogy a hitvestársi csók a nyaka helyett csak a gallérja fodrát érte.

— Ön lesz a tanum isten előtt, — kezdte el újra a márki, Wimphen asszony felé fordulva, — hogy utilaput kell a talpam alá kötni, hogy feleségemtől ezt a kis kegyet elérhessem. Látja, így fogja fel a feleségem a szerelmet. Idáig jutattott engem, nem tudom miféle ravaszsággal. Jó mulatást!

És kiment.

— De hiszen a te szegény férjed igazán jó fiu! — kiáltott föl Louisa, mikor a két asszony egyedül maradt. — És szeret . . .

— Egy hangot se fűzzél többet az utolsó szóhoz. Irtózom a névtől, melyet viselek.

— De hiszen Viktor teljesen engedelmeskedik neked! — viszonzá Louisa.

— Az ő engedelmessége, — felelte Julie, — részben azon a nagy tiszteleten alapszik, a melyet keltettem benne. A törvények szerint én igen erényes asszony vagyok; kellemessé teszem a házat; behunyom a szemeimet és nem látom meg, hogy a férjemnek kalandjai és viszonyai vannak, nem költök semmit a vagyonából; maga pazarolhatja a jövedelmeit kénye-kedve szerint; én csak arról gondoskodom, hogy a tőke megmaradjon. Ezen az áron aztán békességem van. Nem kutatja, hogy mint élek, vagy nem is akarja kutatni. De ha így vezetem is a férjemet, azért bizony félek,

hogy kitör a természete, a jelleme. Olyan vagyok, mint egy medvetánczoltató, a ki mindig remeg, hogy a fenevad egyszer csak széttépi a szájkosarát. Ha Viktor egyszer azt fogja hinni, hogy joga van engem nem tisztelni, gondolni se merek rá, hogy akkor mi fog történni. Mert Viktor erőszakos ember, tele önzéssel és hiúsággal. És nincs eléggé finom érzéke ahhoz, hogy okosan tudja magát elszánni az olyan kényes helyzetben, melyben az ő rút szenvedélyei kerülnek kockára; gyöngé és határozatlan jellemü; hirtelenségében talán megölne, de holnap már meghalna bánatában. De ettől a szerencsés végzettől nem kell félni . . .

Egy pillanatra csend lett; ez alatt a két barátnő gondolatai e helyzet titokzatos okain jártak.

— Kegyetlen engedelmesség az, a melylyel irántam vannak, — folytatta Julie, olyan tekintet vetve Louisára, mely azt jelezte, hogy lelkeik megértették egymást. — *Neki* nem tiltottam el, hogy irjon. Ah, ő elfelejtett és igaza volt, jól tette. Nagyon gyászos volna, ha az ő lelkét is széttörné a sors. Nem elég, hogy az enyémet széttörte? Hidd el édesem; angol lapokat olvasok, csak azért, mert azt remélem, hogy nyomtatva láthatom bennük az ő nevét. De még nem jelent meg a lordok házában.

— Hát tudsz angolul?

— Nem mondtam még el? Megtanultam.

— Szegény kicsikém! — kiáltott föl Louisa, megfogván Julie kezét. Hát hogy tudsz még élni?

— Ez az én nagy titkom, felelte Julie, naiv, szinte gyermeteg mozdulatot ejtve. — Hallgass ide. Opiumot szedek. *** herczegnő története, mely Londonban esett meg, az adta nekem az eszmét. Tudod, ugy-e, Mathurin regényt irt ebből a történetből. Az én laudanum-cseppjeim igen gyöngék. Alsom tőlük. Csak hét órát vagyok ébren, ezt a hét órát a leányomnak szentelem.

Louisa a tűzbe nézett; nem mert barátnőjére tekinteni, kinek nyomorúságai csak most tárultak föl a szemei előtt.

— Őrizd meg a titkomat, Louisa, — mondta Julie egy percnyi hallgatás után.

Egyszerre csak egy inas levelet hoz be a márkinénak.

— Ah! — kiált fel a márkiné elhalványodva.

— Nem fogom kérdezni, hogy kitől van a levél, — mondja Wimphen asszony.

A márkiné a levelet elolvasta; nem hallott többé semmit. A barátnője a legerősebb érzelmeket, a legveszedelmesebb izgatottságot látta kifejeződni d'Aiglemont asszony arczán, ki váltakozva majd elpirult, majd elsápadt. Végre Julie a levelet a tűzbe dobta.

— Ez a levél vérlázító! Oh, megfojt a szívem!

Fölállt, járt-kelt; a szemei égtek.

— El sem hagyta Párist! — kiáltott fel a márkiné.

Szokatott beszédét, melynek Wimphen asszony nem mert közbevágni, ijesztő szünetek szakították meg. Minden félbeszakításnál egyre mélységesebb kifejezéssel törtek ki szavai. Utolsó szavaiban volt valami rettenetes.

— Folyton látott s figyelemmel kísért, tudtomon kívül. Az tartotta benne a lelket, hogy mindennap elfogta egy-egy tekintetemet. És képzelj csak, Louisa: haldoklik és kér, hogy istenhözátot mondhasson nekem. Tudja, hogy a férjem ma este több napra eltávozott és ő egy percz mulva itt lesz. Oh, elpusztulok! Elvesztem! Kérlek, maradj nálam! Két asszony előtt még sem mer majd! Oh maradj itt, mert én félek.

— De a férjem tudja, hogy nálad ebédeltem — viszonzá Wimphen asszony — és valószínűleg eljön értem.

— Oh, hisz mire te elmegy, rég elküldtem. Hóhérja leszek mindkettőnknek. Oh jaj, azt fogja hinni, hogy nem szeretem többé. És ez a levél! Olyan szavak vannak benne, édesem, melyeket lángbetűkkel látok írva magam előtt.

Hintó gördült be a kapun.

— Ah! — kiáltott föl a márkiné, szinte

örvendve, — nyiltan jön, mindenki szemeláttára, titkolódzás nélkül.

— Grenville lord! — jelentette az inas.

A márkiné állva maradt, mozdulatlanul. Látva, hogy Arthur milyen sápadt, milyen sovány és elvéznult, nem tudott tovább szigorú lenni. Ám- bár nagyon bántotta Grenville lordot, hogy Juliet nem találta egyedül, mégis nyugodtnak és hideg- nek látszott. De ez a két asszony, a kik be vol- tak avatva Arthur szerelmének titkába, a lord magatartásában, a hangja csengésében, a tekin- tete kifejezésében éreztek valamit abból a zsib- bantó hatalomból, melyet a villamos rájának szoktak tulajdonítani. A márkinét és Wimphen asszonyt mintha valami irtóztató fájdalom élénk és közvetlen átáradása kábitotta volna el.

Grenville lord hangja olyan kegyetlenül meg- dobogtatta d'Aiglemont asszony szívét, hogy nem mert felelni az ifjú szavaira, félvén, hogy fel- tárul előtte annak a hatalomnak a nagysága, melyet Arthur reá gyakorol. Grenville lord sem mert Juliere tekinteni s így aztán Wimphen asszony maga tartotta szóval-hanggal az érdek- telen társalgást. Julie megindító hálával teli pillantást vetett barátnéjára, ezzel köszönte meg neki, hogy segítségére jött. Ekkor a szerelmesek elhallgattatták érzelmeiket s így meg tudtak maradni a kötelesség és ildomosság szabta kor- látok között.

De nemsokára Wimphen urat jelentették: Mikor Wimphen urat belépni látták, a két jó barátnő egymásra tekintett; szót se váltván, megértették a helyzet új nehézségeit. Lehetetlen volt Wimphen urat beavatni e dráma titkába és Louisa nem tudott semmiféle elhíhető ürügyet mondani, a melylyel rábirhatná férjét, hogy hagyja még tovább barátnőjénél. Mikor Wimphen asszony felvette a sálját, Julie fölállt, mintha segíteni akarna Louisának a sált fölilleszteni és odasugta Louisának:

— Bátor leszek. Minthogy nyiltan jött hozzám, mitől félek? De ha te nem lettél volna itt, az első pillanatban, mikor láttam, hogy mennyire megváltozott, a lábai elé estem volna.

— Nos, Arthur, hát nem engedelmeskedett nekem, — szólt d'Aiglemont asszony remegő hangon, mikor ismét visszatelepedett a kis pam-lagra, melyre Grenville lord nem mert leülni.

— Nem tudtam tovább ellentállani a vágy-nak, hogy az ön hangját hallhassam s hogy az ön közelében lehessek. Hóbort volt, örület. De nem vagyok többé ura magamnak. Alaposan tanulmányoztam magamat, nagyon gyöngé vagyok. Meg kell halnom. De meghalni a nélkül, hogy önt látnám, a nélkül, hogy hallottam volna a ruhája susogását, a nélkül, hogy felfogtam volna könyeit: milyen halál!

El akart távolodni Julietől, de hirtelen-

heves mozdulatától egy pisztoly esett ki a zsebéből. A márkiné rátekintett e fegyverre; tekintetében ekkor nem fejeződött ki se szenvedély, se gondolat. Grenville lord fölemelte a pisztolyt; látszott rajta, hogy nagyon megzavarta ez a kis baleset, melyet Julie esetleg egy szerelmes ember előre kicsinált cselének tekinthetett volna.

— Arthur? — kérdezte Julie.

— Asszonyom, — felelte Arthur, lesütvén szemeit, — kétségbeeséssel teli lélekkel jöttem ide. Meg akartam . . .

Nem folytatta.

— Meg akarta magát ölni nálam?! — kiáltott föl a márkiné.

— Nemcsak magamat! — felelte Arthur gyöngéd hangon.

— Mit, talán a férjemet is?

— Nem, nem! — kiáltotta Grenville lord fojtott hangon. — De nyugodjék meg, — folytatta, — végzetes tervem eloszlott, lemondtam róla. Mikor beléptem és önt láttam, akkor azt éreztem, hogy van bátorságom hallgatni és egyedül meghalni.

Julie felállt, Arthur karjaiba vetette magát, ki szerelmese zokogásából is kiértett egy szenvedélylyel teli szót.

— Megismerni a boldogságot és meghalni — rebegte Julie. — Nos, igen!

Julie egész története benne volt ebben a

mélységes kitörésben, mely a természetnek és annak a szerelemnek kitörése volt, a mely elbuktatja a hitükvesztett asszonyokat. Arthur megragadta és a kanapéra tette, azzal a vad hévvel, a melyet a nem remélt váratlan boldogság kelt. De egyszerre a márkiné kitepte magát szerelme karjaiból s olyan határozott, szigoru tekintetet vetett rá, a milyen az asszonyok szemében a legnagyobb kétségbeesésben szokott megjelenni; megragadta Arthur kezét, gyertyát fogott, bevezette hálósobájába: és ott az ágyhoz érve, melyben a kis Heléna aludt, gyöngéden, vigyázva föl emelte az ágyacska függönyét, feltakarta gyermekét, egyik kezét a gyertya elé tartván, hogy a fény ne sértse a kis leány alig lecsukott, átlátszó pilláit. Heléne meztelen karocskákkal aludt és mosolygott álmában. Julie egy tekintettel megmutatta gyermekét Grenville lordnak. Ez a tekintet mindent kifejezett.

»A férjet, igen, el tudjuk hagyni, még akkor is, ha szeret bennünket. A férfi erős teremtmény, lel vigasztalást. Meg tudjuk vetni a világ törvényeit. De gyermeket anya nélkül hagyni!«

Mind e gondolat és ezer még gyöngédebb gondolat fejeződött ki e tekintetben.

— Elvihetjük a gyermeket magunkkal, — suttozta az angol. — Én is nagyon szeretem a kicsikét.

— Mama! — szólalt meg Heléne, fölédredvén.

E szóra Julie zokogva fakadt. Grenville lord leült s karjait összefonván, némán, sötéten nézett maga elé.

— Mama!

Ez a kedves, ez a gyermeteg hang annyi nemes érzelmet és annyi ellenállhatatlan szeretetet ébresztett, hogy a szerelmet egy percze megsemmisítette az anyaság hatalmas hangja.

Julie nem volt többé asszony: anya volt. Grenville lord nem állt soká ellen, ő is együtt zokogott Julievel.

E pillanatban egy ajtó heves fölrántása csapott zajt és a két szerelmes szivére villámként csaptak le e szavak:

— D'Aiglemont asszony, hol vagy?

A márki tért vissza.

Még mielőtt Julie visszanyerhette volna lélekjelenlétét, a tábornok már jött a saját szobájából a felesége szobája felé. E két szoba egymásba nyílt. Szerencsére Julie intett Grenville lordnak, a ki hamar besurrant egy kis öltöző-szobába, melynek ajtaját Julie gyorsan bezárta mögötte.

— Nos, feleségem, — szólt Victor, — itt vagyok. A vadászatból nem lett semmi. Megyek, lefekszem.

— Jó éjszakát, — viszonzá Julie, — én is mindjárt lefekszem. Hagyjon hát magamra, hogy levetkőzhessenem.

— Ejnye, de fanyar kedvü ma! Jó, engedelmeskedem, kegyelmes márkiné.

A tábornok visszament a szobájába. Julie elkísérte, hogy bezárja a közajtót és visszasietett, hogy kiszabadítsa Grenville lordot. Most már teljesen visszatért Julie lélekjelenléte és azt gondolta, hogy lehet az egykori orvosának jelenlétét egészen természetesnek is feltüntetni: a lord a szalonban várt, mialatt maga bejött a gyermekét lefektetni. Odament az öltöző-szobácskához, hogy megmondja Arthurnak, hogy menjen vissza nesz-telenül a szalonba. De mikor kinyitotta az öltöző-szobácska ajtaját, hangosan felsikoltott. Grenville lord ujjai beleszorultak volt a zárba és szét-roncsolódtak.

— No, mi bajod van? — szólt át a tábornok a másik szobából.

— Semmi, semmi! — felelte Julie. — Megszurtam egy tüvel az ujjamat.

Hirtelen újra megnyílt a közajtó. A márkiné azt hitte, hogy a márki figyelmes érdeklődésből jön és átkozta ezt a tettetett gondosságot, melyben a szivnek nincs semmi része.

Alig volt annyi ideje, hogy hamarosan bezárja a kis öltöző-szobácska ajtaját; és Grenville lord még nem huzhatta vissza kezét a zárból.

A tábornok csakugyan újra megjelent. De a márkiné tévedett: a tábornokot a saját ügyes-bajos dolga hozta be.

— Nem kölcsönözhetnél nekem egy selyemkendő? Ez az ostoba Charles nem készített ki nekem egyetlen egy kendőt sem. Házasságunk első napjaiban olyan, a kicsinyességig menő gondal avatkoztál dolgaimba, hogy szinte untattál vele. Ah, a mézeshetek nem tartottak soká rám nézve, se a fehérenemüim részére. Most ezeknek a renyhe cselédeknek vagyok kiszolgáltatta, a kik közül egy sem törődik velem.

— Tessék egy kendő. Nem ment be a szalónba?

— Nem.

— Talán még ott találta volna Grenville lordot.

— Párisban van?

— Ugy látszik!

— Oh, ez a jó doktor. Sietek be hozzá.

— De bizonyára már elment.

A márki e pillanatban közepén volt a felesége szobájának és felkötötte fejére a selyemkendőt, miközben tetszelegve a tükörbe nézett.

— Nem tudom, hová lettek ezek a cselédek, — mondta. — Háromszor is csöngettem Charlesra és nem jött. Ön is komorna nélkül van? Csöngetsen rá; szeretném, ha ma éjjelre egy takaróval többet kaphatnék az ágyamba.

— Pauline nincs itthon, — felelte a márkiné száraz hangon.

— Ilyen későn? — mondta a tábornok.

— Megengedtem neki, hogy az operába menjen.

— Különös! — viszonzá a férj, miközben vetkőzni kezdett. — Pedig feljövet mintha látam volna a lépcsőn.

— Akkor valószínűleg már hazajött, — felelte a márkiné, türelmetlenséget tettetve.

D'Aiglemont márkiné, hogy gyanut ne ébreszsen férjében, meghuzta a csengő-zsinórt, de gyöngén.

Nem tudódott ki teljesen, hogy mi történt ez éjszakán. Egyszerű, de irtóztató események folyhattak le a márkinénál, a mint egyszerűek és irtóztatóak voltak azok a közönséges házi ügyek-bajok, a melyek ez eseményeket megelőzték. Másnap d'Aiglemont márkinének le kellett feküdnie és több napig ágyban kellett maradnia.

— Micsoda olyan rendkívüli történt nálad, hogy az egész világ a feleségedről beszél? — kérdezte Ronquerolles ur d'Aiglemont urtól néhány nappal e balvégzetes éjszaka után.

— Fogadd meg a tanácsomat, maradj legényember, — felelte d'Aiglemont. — A tűz belekapott az ágyba, melyben Heléne aludt; a feleségem úgy megrendült az ijedelemtől, hogy tessék, az orvos azt mondja, legalább egy esztendeig beteg lesz belé. Csinos asszonyt veszsz feleségül: megcsunyul. Fiatal leányt veszsz feleségül, a ki csak úgy ragyog az egészségtől: betegessé lesz.

Azt hiszed, hogy szenvedélyes: kitünik, hogy hideg. Vagy pedig hidegnek látszik: valóságban olyan szenvedélyes, hogy elpusztít vagy szégyent hoz a fejedre. A nyájas teremtés szeszélyessé, házsártossá válik; a szeszélyes, házsártos asszony azonban sohasem lesz nyájassá; majd meg a gyermek, a kit együgyűnek és gyöngének tartottál, vasakaratot, ördögi szellemet fejt ki ellened. Megelégettem a házasságot.

— A feleségedet?

— No ez nehéz lett volna! Igaz is, eljősz velem az aquinoi Szent-Tamás-egyházba, megnézni Grenville lord temetését?

— Különös időtöltés! De — kérdezte Ronquerolles — tudják már határozottan, hogy mi volt a halálának az oka?

— A komornyikja azt állítja, hogy egy egész éjjelen át kinn ült egy ablakpárkányon, hogy megmentse a szeretője becsületét. Pedig ördögös hideg volt mostanában.

— Ez az önfeláldozás nagyon tiszteletreméltó dolog volna nálunk, vén rókáknál; de Grenville lord fiatal volt és . . . angol. Ezek az angolok mindig különczködni akarnak.

— Pah, — felelte, d'Aiglemont, — az ilyen hősies felbuzdulások mindig az asszonytól függenek, a ki ilyesmikre lelkesíteni tud. Az bizonyos hát, hogy nem az én feleségem miatt halt meg ez a szegény Arthur!

II.

Ismeretlen szenvedések.

A Loing folyócska és a Szajna közt nagy síkság terül el, melyet a fontainebleau-i erdő, Moret, Nemours és Montereau városok szegélyeznek. Ezen a terméketlen vidéken alig lát a szem halmot; a mezők közepén itt-ott kis erdőfoltok tűnnek fel, melyek a vadak menedékeül szolgálnak; és mindenütt köröskörül kiemelkednek azok a szürke vagy sárgás végtelen vonalak, melyek különös sajátságai Sologne, Beauce és Berri vidékének.

E síkság közepén Moret és Montereau között az utas egy ódon kastélyt lát, — Saint-Lange a neve, — melynek közvetlen környékéből nem hiányzik a nagyszabású és az előkelő, méltóságos vonás. Vannak itt remek szilfa-sorok, árkozatok, hosszú bástya-falak, rengeteg kertek és hatalmas urasági épületek, melyek arra valók, hogy hasznot huzzanak belőlük az uzsorások és a bérlők, ezek a törvényileg szabadalmazott zsarolók, kik manapság a polgári törvénykönyv

védelme és leple alatt elpusztítják a nagy, főuri vagyonokat.

Ha művész, vagy valami álmodozó lélek véletlenül idetéved ezekre a kerékvágásokkal mélyen behasított utakra, vagy erre a nehezen járható földre, mely szinte megközelíthetlenné teszi ezt a vidéket: bizonyára gondolkodóba esik, hogy micsoda szeszély vetette ezt a poétikus kastélyt ebbe a gabona-pusztába, ebbe a kréta-, márga- és homoksivatagba, a hol elhal a vidámság, a hol feltétlenül megszületik a szomorúság, a hol a lelket valami néma elhagyatottság, az egyhangu szemhatár és a tájnak rideg szépségei, melyek azonban a vigasztalást nem óhajtó szenvedéseknek kedvére vannak, folytonosan fárasztják és kimerítik.

Egy fiatal asszony, a ki Párisban híres volt bájosságáról, szépségéről és szellemességéről s a kinek társadalmi állása és vagyona összhangban volt nagy hírével, az 1820-dik esztendőben egyszerre csak letelepedett Saint-Lange kastélyban, nagy ámulatára a kis községnek, mely a kastélytól körülbelül egy mértföldnyire feküdt. A községbeli bérlők és parasztok emberemlékezet óta nem láttak urat a kastélyban. Ámbár tekintélyes jövedelmet hajtott a birtok, egészen egy ispán gondjaira és néhány régi cseléd őrizetére volt bízva.

Hogy a márkiné áthajtatott a falun, már ez

is jókora izgalmat támasztott. Sokan összegyülekeztek a falu végén egy silány vendégfogadó udvarán, mely a Nemoursnak és Moretnek vezető utak szétágazásánál feküdt, hogy lássák, mint halad el egy hintó, mely csak lassan gördült tova az uton, minthogy a márkiné saját lovaival jött Párisból. A hintó kisülésén a komorna egy kis leányt tartott ölében; inkább merengő, mint mosolygó arca volt a kis leánynak. Az anya a hintó főülésén hevert hátradőlve; olyan volt, mint egy haldokló, a kit az orvosok falura küldenek. E gyöngéd, finomalkatu asszony levert ábrázata nem igen elégitette ki a falu előkelőit, a kikben az, hogy a márkiné megérkezett Saint-Langebe, holmi reménységet ébresztett, hogy a községben mozgalmasabb lesz ezentul az élet. Ennek a fájdalmas arczu asszonynak nyilván láthatólag ellenszenves minden mozgalom.

Saint-Lange község legokosabb embere este, a csapszékben, abban a szobában, a hol a község előkelőségei ittak, kijelentette, hogy a márkiné vonásairól leolvasható szomorúságból következően, a kegyelmes asszony bizonyára tönkrement. A márki urnak távollétében, a ki, mint azt az ujságok írják, Angoulême herceget spanyolországi utján kísérni fogja, a márkiné eljött Saint-Langeba, összeteremteni azt a pénzt, melyre azért volt szükségük, hogy kiegyenlíthessék a különbözöteket, melyeket a márki rossz tőzsdespekulációi

okoztak. A márki a legvakmerőbb játékosok közé tartozik. Talán el lehetne adni a birtokot és így kisebb parcellákban jó fogást lehetne csinálni. Ki-ki számolja össze a garasát, szedje elő a pénzét a ládafiából, tegyen pénzzé a mit tud, hogy részt szerezhessen magának a saint-langei parcellákból. Ez a kilátás olyan szép volt, hogy minden tehetős paraszt türelmetlenül leste, van-e valami alapja és kutatta-tudakolta a kastély cselédségétől, mi igaz a dologból?

De senki sem tudott felvilágosítást adni arról a katasztrófáról, mely a márkinét a tél kezdetén épp Saint-Lange ódon kastélyába hozta, mikor vannak más birtokai is, melyek hiresek derüs fekvésükről és szép kertjeikről. A polgármester ur megjelent tisztelegni a kastély asszonyánál; de a márkiné nem fogadta. A polgármester után az ispán jelentkezett, de ő is csak úgy járt, mint a polgármester.

A márkiné nem ment ki szobájából, csak mikor takarított benne; ez alatt pedig egy szomszédos kis szalónban tartózkodott, a hol étkezni is szokott, ha ugyan étkezésnek lehet nevezni, ha valaki asztalhoz ül étvágy nélkül, nézegeti az ételeket és csak éppen annyit vesz belőlük, a mennyi arra szükséges, hogy meg ne haljon az éhségtől. Aztán újra visszatér az ódon karosszékbe, a hol reggeltől fogva ül, az egyetlen ablaknak mélyedésében, melyen át világos-

ság árad a szobába. A leánykáját csak arra a néhány perczre látja, melyet szomorú ebédje vesz igénybe és e kis időig is, úgy látszik, kínos neki maga körül látni gyermekét. Nem hallatlan, kimondhatlan fájdalmak lehetnek-e azok, a melyek egy fiatal asszonyban el tudják hallgattatni az anyai érzelmeket? A cselédség közül senki se közeledhetett hozzá. A komorna volt az egyedüli teremtés, a kinek szolgálatát a márkiné elfogadta. Teljes csendet követelt a kastélyban; a gyermeke csak valami távoli szobában játszhatott. Olyan nehezére esett a legcsekélyebb neszt is elviselnie, hogy minden emberi hang, még a gyermeké is, kellemetlenül hatott rá. A környékbeliek sokat foglalkoztak a márkiné furcsa különczködéseivel; és mikor aztán már minden képzelhetőt kieszelték, se a szomszédos város lakói, se a parasztok nem gondoltak többé a beteg asszonynyal.

A márkiné így magára hagyatva teljesen békében maradhatott a csend közepett, melyet maga teremtett maga körül és nem volt oka elhagyni a kárpitokkal bevont szobát, a hol a nagyanyja meghalt volt és a hová most maga is eljött meghalni, csendben, békében, tanu nélkül, alkalmatlankodásoktól menten, kikerülve a részvétet színlelő önzés alakoskodó tettetéseit, melyek a városokban kétszeresen nehezzé teszik a haldoklók halálküzdelmét.

Ez az asszony huszonhat esztendő volt. Ilyen korban az olyan lélek, mely tele van költői illuziókkal, szereti megizlelni a halált, ha üdvöt és megváltást remél tőle. De a halál csak kaczérkodni szokott a fiatal teremtésekkel: feléjük megy és visszahuzódik, előtünik és elrejtőzik, lassan közeledik, hogy kiábrándítsa őket és a bizonytalanság, a melyet elmaradása kelt, visszaveti a fiatal teremtések a világba, az életbe, a hol a szenvedés vár rájuk, mely irgalmatlanabb, mint a halál s mely nem várta magára, hanem lesújt rájuk.

Ennek az asszonynak is, a ki el akarta magától távoztatni az életet, szintén ki kellett tapasztalnia elhagyatott magányában a halál késlekedésének ezt a keserüségét és lelki haldoklásában, mely nem ért halálban véget, ki kellett állnia az önzésnek azt a rettenetes tanulságát, mely szivét majd elvirágoztatja és a világhoz hozzáalakítja.

Ez a kegyetlen és szomorú tanulság mindig első fájdalmaink gyümölcse. A márkiné valóságban először és talán egyetlen egyszer szenvedett. Hát nem tévedés hinni, hogy az érzelmek megújulnak? Ha egyszer felfakadtak, nem élnek-e örökké a sziv mélyén? Elülnek és újra felébrednek, a szerint, a mint az események változnak az életben; de megmaradnak a szivben és ottlétük szükségképpen alakítja a lelket.

Igy minden érzelemnek csak egy nagy napja van a szivben; hosszabb vagy rövidebb ez a napja, a szerint, a mint az érzelem első vihara tart. Így a fájdalom, mely legállhatatosabb érzelmünk, nem élénk igazán, csak első kitörésekor; többi nyilvánulásainál egyre gyengül vagy mert megszokjuk a válságot, vagy mert van természetünknek egy törvénye, mely hogy eleven maradjon e pusztító erővel szemben, egy épp ilyen nagy, de rendithetlen erőt állit, melyet az önzés számításaiból merit.

De minden szenvedések közt melyiket illeti a fájdalom-név? A szülők elvesztése olyan csapás, melyre a természet előkészítette az emberek; a testi betegség elmulik, nem zárja magába a lelket és ha kitart s nem mulik el, akkor nem szenvedés többé, hanem halál. Ha egy fiatal asszony elveszti ujon szülött gyermekét, a hitvesi szerelem mihamar utódot ad az elvesztett gyermek helyébe. Ez a bánat is mulékony tehát. Mindezek a szenvedések és még sok más hasonló ugyan csapások és sebek, de egyik sem támadja meg az életerőt lényegében és nagyon tömegesen és gyorsan kell követniök egymást, hogy kiöljék belőlünk azt az érzelmet, mely boldogságot keresni hajt bennünket. A nagy és igazi fájdalom azonban olyan gyilkos szenvedés, hogy magába tudja foglalni a multat, jelent és jövőt, nem hagyja meg épségben az életünk

egyetlenegy részét sem, örökre ki tudja forгатni gondolkodásunkat, kitörülhetlenül kiül ajkainkra és homlokunkra, kiszáritja vagy megapasztja örömeink forrásait e világ minden dolgai iránt, közönyösséget és kellemetlenséget oltván szívünkbe.

S e szenvedésnek, hogy mérhetetlen lehessen és ránehezedhessék a testre s lélekre, az élet egy olyan pillanatában kell föllépnie, midőn a testnek és léleknek erői még fiatalok és midőn még virágában lévő szivet zúzhat szét. Ilyenkor a csapás nagy sebet vág; a szenvedés nagy és nincs élő teremtés, a ki valami poétikus változás nélkül ki tudna szabadulni e bajból: vagy az ég felé vesz utat, vagy ha idelelni marad, visszamegy a világba, hogy hazudjon a világnak és szerepet játsszék benne; és akkor aztán jól ismeri a szinfalakat, a hová vissza lehet vonulni, számítani, sirni és tréfálni. Ez ünnepies válság után nincs többé rejtély a társadalmi életben, mely fölött az ilyen szív föltétlenül pálczát tör. Azoknál a fiatal asszonyoknál, a kik a márkiné korában vannak, ezt az első, ezt a leglesujtóbb fájdalmat mindig ugyanaz okozza. Egy asszony, és kivált egy fiatal asszony, a ki nagylelkü és szép, élete sulypontját mindig oda helyezi, a honnan a természet, az érzelmei és a társadalom teljesen vissza akarják vetni.

Ha ez az élet azután nem sikerül és ha az

asszony itt marad a földön, a legkegyetlenebb fájdalmakban lesz része, ugyanabból az okból, a mely az első szerelmet minden érzelmek leg-szebbikévé avatja. Miért nem akadt még a lélek e balsorsának festője vagy költője? De vajjon lehet-e a lélek e balsorsát megfesteni vagy megdallolni? Nem, azoknak a fájdalmaknak természete, a melyeket a lélek e balsorsa szül, elhárítja magától az elemzést és a művészetnek színeit. Azonfelül e szenvedéseket nem bizza a lélek senkire: hogy valaki egy asszonyt e szenvedések miatt megvigasztalhasson, ki kell tudnia találni e szenvedéseket; mert ámbár az asszonyok mindig keservesen gyötrődnek miattuk és őszintén átérzik e szenvedéseket, ezek mégis egyszerre törnek a lélekbe, mint a hógörgeteg, mely lezuhanván a völgybe, mindent elpusztít ott és ezzel csinál magának benne helyet.

A márkiné most zsákmánya volt e szenvedéseknek, melyek soká ismeretlenek maradnak a világ előtt, minthogy a világon minden kárhoz-tatja a szenvedéseket; az érzelem ellenben hizeleg nekik s az igazi asszony lelkiismerete mindig szentesíti is őket. Olyanok ezek a szenvedések, mint azok a gyermekek, a kiktől a sors ment-hetetlenül megtagadta az életet: ezek a szegény teremtések erősebb kapcsolással vannak hozzáfűzve az anya szívéhez, mint a természettől életre szánt gyermekek. Ez az iszonyu katasztrófa, mely

megöl mindent, a miben élet van, talán még sohsem volt olyan igazi, olyan teljes s a körülmények folytán annyira kegyetlenül megnövekedett, mint a mely a márkinét sujtotta.

Egy szeretett, nemeslelkü fiatal ember, a kinek vágyait a márkiné sohase hallgatta meg, mert engedelmeskedni akart a világ törvényeinek, igen, ez a fiatal ember meghalt, hogy megmentse a márkinénak azt, a mit a világ úgy hív, hogy az *asszony becsülete*. Kinek mondhatta el a márkiné:

— Szenvedek!

A könyei sértették volna a férjét, a katasztrófának legfőbb okozóját. A törvények és az erkölcsök kárhoytatva tiltották el panaszait; barát-nőinek jól estek volna s örültek volna miattuk, a férfiak a maguk javára kiaknázták volna e panaszokat. Nem, ez a szegény, lesujtott, bánatos asszony nem sirhatott szive szerint, csak egy pusztaságban; ott elfojthatta volna fájdalmát, vagy elpusztult volna beléjük, ott meg tudott volna halni, vagy megölhetett volna magában valamit, talán a lelkiismeretét.

Néhány nap óta szemeit egyre a kopár szemhatárba meresztette ki, a melyben, mint a maga jövőndő életében, nem kereshetett semmit, nem remélhetett semmit, a melyben egy tekintettel mindent átpillantott és a melyben a hideg vigasztalanságnak ugyanazokra a képeire

akadt, mint a melyek egyre, folytonosan a szívét tépdesték.

A ködös reggelek, bágyadt fényü ég, a szürke menybolt alatt közvetlenül a föld színe fölött tovaszálló fellegek megfelelték a márkiné lelki betegsége egyes szakainak. A szíve nem volt összeszorítva, le sem volt hervasztva; nem, hanem friss, viruló természete kövült meg lassu hatásától egy fájdalomnak, mely elviselhetetlen volt, mivel nem volt vége. Maga miatt és magának szenvedett. Így szenvedni nem annyi-e, mint befogadni a lélekbe az önzést?

És irtóztató gondolatok jártak át a lelkén, kinezva-gyötörve. Őszinte lélekkel megkérdezte magát és azt találta, hogy két teremtés lakozik magában: egy asszony, a ki gondolkodik és egy asszony, ki nem akar szenvedni. Visszaképzelte magát ifjusága örömeibe, melyek elmultak a nélkül, hogy boldognak érezte volna magát s a melyeknek tiszta képei tömegesen ujultak meg, hogy vádolják s kárhoztassák annak a házasságnak a csalódásait, mely a világ szemében tetszetős, de valóságban irtóztató volt. Mire voltak jók ifjusága szép, szemérmes erényei; mire volt jó, hogy elfojtotta gyönyörökre való vágyódásait és hogy áldozatokat hozott a világnak? Ámbár egész valója szerelmet fejezett ki és szerelmet várt, kérdezte magától, miért van meg még most is mozdulatainak összhangja, miért van meg még

most is mosolya és bájossága? Nem szeretne többé magát üdének és gyönyörre vágyódónak érezni, a mint nem szereti az ember, ha egy hang vég nélkül, folyton ismétlődik. Szépsége is terhére volt, mint valami olyan, a minek nem veheti semmi hasznát. Irtózva látta előre, hogy ezentul nem lehet többé tökéletes.

Hiszen belső *énje* elvesztette azt a képességet, hogy érezni tudja azoknak az édes új dolgoknak benyomásait, melyek az életet olyan derüssé teszik. A jövőben érzelmei legnagyobb része gyakran épp oly gyorsan el fog törődni, mint a milyen gyorsan fakad és sok érzelme, mely azelőtt indulatot keltett a lelkében, ezentul közönyössé lesz neki. Testi valójának gyermekkora után szívének gyermekkora következett. És ezt a gyermekkort szerelmese magával vitte a sirba. Vágyaiban még fiatal, de azért a lelkében nincs meg többé az a teljes ifjuság, mely az életben mindennek becset és kellemet ad. Hisz a lelkében a szomorúságnak és a bizalmatlanságnak egy kútforrása lakozik, mely elrabolja indulataitól a kitörő ifjuerőt és a lelkesítő hatalmat. Mert semmi sem adhatja vissza lelkének a reménylett boldogságot, melyet olyan szépnek álmódott.

Első igaz könyei eloltották azt a menyei tüzet, mely fényvel árasztja be a szív első indulatait; örökké szenvednie kell, hogy nem

lett azzá, a mivé lehetett volna. Nyilván e hitéből ered az a keserü boszuság és ellenszenv, mely miatt elfordítja a fejét, mikor a gyönyörűjé megjelenik. Ugy ítélte hát meg az életet, mint egy aggastyán, a ki már költözni készül ebből az életből. Ámbár fiatalnak érezte magát, örömtelen napjainak tömege ránehezedett szívére s pusztította és idő előtt öreggá tette a lelkét. Kétségbeesett kiáltással kérdezte a világtól, hogy mit ad neki cserébe a szerelemért, mely az életet tartotta benne és melyet most elvesztett. És kérdezte önmagától, hogy elfojtott s olyan szüzi és tiszta szerelmében a gondolat nem volt-e bünösebb, mint lett volna a tett. Hiszen gyönyörüsége telt vala benne, hogy bünösnek tette magát csak azért, hogy daczoljon a világgal s vigasztalhatta magát azzal a tudattal, hogy nem volt azzal, a kit megsiratott, abban a teljes összeköttetésben, mely két lélek összeforrása által apasztja a fájdalmát annak, a ki azzal a tudattal tartja fönn magát, hogy teljesen kiélvezte a boldogságot s hogy teljes boldogságot tudott adni és őrizi magában mását annak az érzelemnek, mely már nincs többé. Elégedetlen volt magával, mint egy színésznő, a ki belebukott a szerepébe; mert ez a fájdalom megtámadta minden izmát-idegét, a szívet és a fejét.

Megsértették legbensőbb vágyaiban? Nos, hát akkor a hiúság nem sértődött meg kevésbé,

mint a jóság, mely az asszonyt önfeláldozásra ragadja. És az által, hogy fölvetett minden kérdést, hogy megmozgatta a lét különböző rugóit, melyek a társadalmi, morális és fizikai természetet adják az embernek: annyira meglazította lelkének erőit, hogy egymásnak teljesen ellentmondó gondolatai közül egyet sem tudott megragadni.

És néha, mikor köd ereszkedett alá, kinyitotta ablakát és ott maradt állva az ablaknál, mozdulatlanul, gondolatok nélkül, gépiesen belehelve a földnek a levegőben terjengő gőzét; ott állt, mintha valami eszebomlott volna, mert a fájdalmanak zúgása, a természet harmóniái s a gondolatok bája iránt egyaránt süketté tették.

Egy napon déltájban, a mikor a nap legragyogóbban süt, a komornája hivatlanul belép és így szól:

— Már negyedszer van itt a lelkész ur. Minden áron beszélni akar a márkinéval. És ezuttal olyan határozottan kéri, hogy bocsássák be, hogy igazán nem tudunk neki mit felelni.

— Bizonyára pénzt jött kérni a község szegényei számára. Adjon neki a nevemben huszonöt louist.

— Asszonyom, — felelte a komorna, egy percz mulva visszatérve, — a lelkész ur nem akarja elfogadni a pénzt és beszélni óhajtana a márkinéval.

— Hát akkor jöjjön be, — viszonzá a márkiné rosszkedvü mozdulatot ejtve, mely azt jelzé, hogy szomoru fogadtatásban fog részesülni a lelkész ur, kinek zaklatásainak a márkiné bizonyára rövid és nyílt kijelentéssel szándékozott véget vetni.

A márkiné még gyermekkorában elvesztette édes anyját s a neveltetését természetesen befolyásolta az a lazulás, mely a forradalom alatt Franciaországban a hit kötelékeit megoldotta. A jámborság az az erény, melyet csak az asszonyok tudnak terjeszteni; és a márkiné a XVIII-dik század gyermeke volt, melynek filozófiai hitelveit a márkiné atya is vallotta. A márkiné nem folytatott semmiféle vallásos gyakorlatot. Neki a pap közhivatalnok volt, még pedig olyan, a kinek hasznossága fölött vitatkozni lehet. Abban a lelkiállapotban, a melyben most volt, a vallás szava még jobban elmérgesithette szenvedéseit; és nem hitt sem a falusi lelkészekben, sem a prédikációikban; elhatározta tehát, hogy a maga falujának lelkészét szépszerivel eltávoztatja magától és a gazdagok módjára, jótékonysággal lerázza a nyakáról.

A lelkész bejött. S a láttára sem változtak meg a márkiné nézetei. Potrohos, kövér, kis ember volt, a kinek az arcza vörös, de vén és ránczos, a ki mosolygást tett, de rosszul és kellemetlenül. Számtalan ránczczal keresztül-

barázdált tar koponyája kereken behajlott a képébe, úgy, hogy az arcza kisebbnek látszott. A nyaka fölött a feje alját néhány fehér hajfürt fogta körül, melyek előrenyultak a füléig. De azért ennek a papnak olyan volt az arcza, mint a ki természettől fogva derült kedélyü. Vastag ajkai, kissé felnyomott orra, álla, mely egészen eltünt a kétszeresen vetődött ránczokba, mind szerencsés jellemre vallottak. A márkiné eleinte csak ezeket a fővonásokat látta; de az első szóra, melyet a lelkész kiejtett, egészen meglepte, hogy milyen lágy és kellemes a hangja; figyelmesebben megnézte ezt az embert és észrevette, hogy ezek a szemek, a szürkülő szemöldökök alatt, ki vannak sirva; és az arcznak körvonala, oldalról nézve, a fájdalomnak olyan fenséges kifejezését adta e fejnek, hogy a márkiné fölismerte a lelkészben az embernyi embert.

— Oh, márkiné, a gazdagok csak akkor a miéink, mikor szenvednek; és egy fiatal, szép, gazdag férjes asszonyról, ki nem vesztette el se gyermekét, se rokonát, ki lehet találni, hogy szenved. E szenvedéseket olyan sebek okozzák, a melyeknek nyilallásait csak a vallás tudja megenyhíteni. Az ön lelke, asszonyom, veszedelemben van. Nem beszélek önnek e perczen az új életről, mely a másvilágon vár reánk. Nem, most nem gyóntatok. De nem kötelességem-e felvilágosítanom önt társadalmi életének jövője

felől? Bocsásson meg hát nekem, vén embernek, ha alkalmatlankodó és tolakodó vagyok az ön boldogsága érdekében.

— Boldogság? . . . uram, abból többé nem jut ki nekem. Nemsokára az öné leszek, a mint mondotta, még pedig örökre.

— Nem, asszonyom, ön nem fog belehalni abba a fájdalomba, mely most ránehezedik a lelkére s mely kifejeződik arczvonásain is. Ha önnek bele kellett volna halnia e fájdalmába, akkor nem volna most Saint-Langeban. Az ember nem vész el akármiféle bánat hatásától, hanem inkább a csalódott reményektől. Ismertem még sokkal elviselhetlenebb, még sokkal irtóztatóbb fájdalmakat, melyek nem voltak halálosak.

A márkiné olyan mozdulatot ejtett, mely azt fejezte ki, hogy nem hiszi.

— Asszonyom, tudok egy embert, a kinek a balsorsa és a boldogtalansága oly nagy volt, hogy ön a saját gyötrelmeit jelentékteleneknek tartaná, ha összevetné annak az embernek a gyötrelmeivel.

Lehet, hogy a hosszú, elhagyatott magány nehezedett már rá a márkiné lelkére, lehet, hogy az a reménység kapta meg, hogy végre talán akadt egy baráti sziv, a ki előtt feltárhatja fájdalmas gondolatait; de olyan kérdő-esdeklő arcczal nézett a lelkészre, hogy ez nem tévedhetett.

— Asszonyom, — folytatta a lelkész, — ez az ember apa volt, a kinek egykor számos tagu családjából már csak három gyermeke maradt. Egymás után vesztette el szüleit, aztán egy leányát és a feleségét: mindkettőt nagyon, de nagyon szerette. Egyedül maradt valami vidéki fészekben, kis birtokán, a hol egykor sok boldog időt töltött. Megmaradt három fia a katonaságnál szolgált; mindegyik a szolgálati idejének megfelelő rangban volt. Az emlékezetes »száz nap« alatt a legidősebb belépett a gárdába és ezredes lett; a középső fiu zászlóaljparancsnok volt egy tüzérezredben, a legfiatalabbik kapitány volt a dragonyosoknál . . .

»Asszonyom, ez a három gyermek épp ugy szerette az apját, mint az apjuk őket szerette. Ha ön ismerné a fiatal emberek gondtalanságát, a kiket szenvedélyeik kötnek le s így nem marad idejük, melyet a családi érzelmekre szánhatnának: akkor egyetlenegy tényből is megérthetné, hogy milyen élénk szeretettel viseltettek a szegény, elhagyatott aggastyán iránt, a ki már csak a fiai által és a fiaiért élt. Ez az egyetlen tény az, hogy nem telt el hét, hogy legalább valamelyik fiától ne kapott volna levelet. De maga sem tanusított gyermekeivel szemben gyengeséget, . . . az apa gyengesége ugyanis csökkenti a gyermekek tiszteletét; de nem volt gyermekeivel szemben igazságtalanul szigorú se, . . . a szigorú-

ság sérteni szokta a gyermekek lelkét; és nem sóvárgott a gyermekeitől áldozatokra se, . . . a gyermekek szive el szokott hidegülni, ha az apa sok áldozatot követel tőlük. Igen, ez az öreg ember több volt, mint atya; gyermekei testvérévé és barátjává avatta magát. Végül elment ez az atya Párisba, hogy bucsut vegyen gyermekeitől, a kik Belgium felé készültek elvonulni; meg akarta látni, jó lovaik vannak-e a fiainak s hogy nincsenek-e valaminek híján. Mikor aztán a fiuk utnak indultak csapataikkal, az atya hazatért. A háboru elkezdődik; az atya levelet kap Fleurisból, Lignyből; minden rendben van. Megesik a waterlooi ütközet, asszonyom tudja, minő eredménnyel. Francziaország egy csapásra gyászba borult. Minden család a legnagyobb aggodalomban leledzett. Gondolhatja, asszonyom, hogy ez az atya is várta-leste a híreket; nem volt se nyugodalma, se pihenése; bujta a lapokat, maga ment a postára naponta. Egy napon alkonyodóra jelentik neki, hogy megjött ezredes fiának a szolgája. Láttá, hogy a szolga a gazdája lován jött, nem is kellett hát kérdeznie: az ezredes meghalt, egy ágyúgolyó széttépte. Késő este a legfiatalabb fiának a szolgája gyalog kopogtatott be: a legfiatalabb fiu meghalt a csatát követő napon. Végre éjfélkor egy tüzér azzal a hirrel jött, hogy meghalt az atya legutolsó gyermeke is, a ki igen rövid ideig az édes atya

életének végső reménysége volt. Igen, asszonyom, mindhárman elestek.«

Kis szünet alatt a lelkész leküzdte felindultságát és nyájas hangon e szókat füzte elbeszéléséhez:

— És az atya életben maradt, asszonyom. Belátta, hogy ha isten itt hagyta a földön, hát tovább kell szenvednie és szenved is; de a vallás karjaiba vetette magát. S mi lett belőle?

A márkiné szemeit a lelkész arczára emelte, melyet fenségessé tett a bánat és a lelki önmegadás s várta ezeket a szókat, melyek aztán könnyeket fakasztottak ki szemeiből.

— Mi lett belőle? Pap, asszonyom. A könnyei fölszentelték, még mielőtt az oltár színe elé járult.

Egy perczre csend lett. A márkiné és a lelkész az ablakon át kinéztek a ködös szemhatárra: mintha odakünn a messze ködben láthatnák azokat, a kik nincsenek többé.

— Nem valami városi pap, hanem egyszerű lelkész, — folytatta az öreg ember.

— Saint-Langeban, — mondta a márkiné, könnyeit törülvén.

— Igen, asszonyom.

Soha a fájdalom fönségét Julie ilyen hatalmasan nem látta megnyilatkozni; és ez az »*Igen, asszonyom*« úgy ránehezett a szívére, mint valami végtelen szenvedésnek a terhe. Ez a hang, mely

olyan nyájas-lágyan csengett, velőjéig hatott. Ah, a balszerencse hangja volt ez a komor hang, mely, úgy látszik, szivigható áramot rezget magával.

— Uram, — szólta a márkiné szinte alázasan, — és ha nem halok meg, mi lesz akkor belőlem?

— Nincs gyermeke, asszonyom?

— Van, — felelte a márkiné hidegen.

A lelkész olyan tekintetet vetett a márkinééra, a melyet az orvos szokott vetni a nagy veszedelemben forgó betegre; és elhatározta, hogy minden képességével azon lesz, hogy elriaszsa a gonosz szellemet, mely immár kinyújtotta kezét ez asszony felé.

— Láthatja, asszonyom, hogy fájdalmainkkal együtt kell élnünk és csak a vallás nyújt igazi vigasztalást. Engedje meg újra eljönnöm, hogy hallhassa, asszonyom, egy embernek a hangját, aki meg fogja önt barátkoztatni minden gyötrelmekkel és akiben, úgy hiszem, nincs semmi ijesztő.

— Igen, uram, csak jöjjön. Nagyon köszönöm, hogy gondolt rám.

— Eljövök nemsokára. A viszontlátásra, asszonyom.

Ez a látogatás, mondhatni, megkönnyítette a márkiné lelkét, melynek erejét a bánat és a magány már tulontul izgatottá tették. A lelkész

balzsamillatot árasztott lelkébe, melyben a vál-
 lásos szavak üdvöt s enyhet adón zengtek vissza.
 A márkiné majd azt a bizonyos elégedettséget
 érezte, mely a rabnak lelkét deríti fel, a ki, miután
 felismerte elhagyatottságának mélységességét és
 bilincseinek sulyát, egy szomszédra akad, a ki ko-
 pogtat a falon, olyan hangokat jelezvén, a melyek-
 kel közös gondolataik fejeződnek ki. De a már-
 kiné nemsokára visszaesett keserü töprengéseibe
 és azt mondta magához, mint a rab, hogy még
 nem könnyebbült meg se a bilincse, se a jövője,
 azzal, hogy társat lelt a fájdalomban. A lelkész
 nem akarta mindjárt az első látogatáskor elriasz-
 tani a márkiné teljesen önző fájdalmát, de re-
 mélte, bizakodván a maga ügyességében, hogy egy
 újabb látogatás alkalmával majd már többre
 haladhat a márkinénál a hit tanaival.

Harmadnap csakugyan el is jött és a már-
 kiné olyan szívesen fogadta, hogy a lelkész
 meggyőződött, hogy a márkiné vágyódott erre a
 látogatásra.

— Nos, márkiné, — szólta az aggastyán, —
 gondolkodott egy kissé az emberi szenvedések
 nagy tömegéről? Emelte-e szemeit az ég felé?
 És látta-e a világoknak azt a végtelen sokasá-
 gát, melyek apasztván a magunk jelentőségét, el-
 oszlatván hiúságainkat, enyhítik a fájdalmainkat.

— Nem, uram, — felelte a márkiné. —
 A társadalom törvényei sokkal jobban ránehe-

zednek a szívemre és sokkal erősebben megtépedesték, semhogy az ég felé emelkedném lelkemben. De a törvények talán nem is olyan kegyetlenek, mint a világ szokásai. Oh, a világ . . .

— Engedelmeskednünk kell, asszonyom, a törvényeknek is, meg a szokásoknak is. A törvény a társadalom szava, a szokások a társadalom cselekvései.

— Engedelmeskedni a társadalomnak? . . .
 — folytatta a márkiné, irtózó mozdulatot ejtve. — Oh, uram, minden bajunknak ez az eredete. Isten egyetlen egy törvényt sem alkotott, melyből balsors ered; de az emberek, mikor egyesültek, meghamisították isten művét. Velünk, asszonyokkal a művelődés sokkal rosszabbul bánt, mint a természet. A természet testi gyötrelmeket mért ránk, melyeket önök, férfiak, nem enyhítettek; a művelődés azonban olyan érzelmeket fejlesztett ki bennünk, melyek ellen a férfiak folyton és szünetlenül vétkeznek. A természet el akarja fojtani és pusztítani a gyöngge teremtményeket; önök, férfiak, arra kárhoztatják őket, hogy éljenek az állandó boldogtalanság rabjaiként. A házasság, a mely intézményen ma a társadalom alapul, minden terhét velünk, asszonyokkal érezteti: a férfinak a házasság szabadság, a nőnek kötelesség. Mi a férfiaknak egész életünkkel tartozunk; a férfiak nekünk csak egy-egy ritka pillanattal tartoznak. Szóval: a férfi választhat, nekünk

pedig vakon alá kell magunkat vetnünk. Oh, uram, ön előtt mindent kimondhatok. Nos hát, a házasság ugy, a milyennek ma divik, nekem amolyan törvényes prostitucziónak tetszik és ebből fakadnak szenvedéseim. De annyi szerencsétlenül összepárosított boldogtalan teremtés közül nekem, egyedül nekem, hallgatnom kell. Mert magam vagyok a boldogtalanságom okozója: magam akartam ezt az én házasságomat.

Félbeszakította szavait, keserü könyeket ontott és csendben maradt.

— E mélységes nyomoruságban, — kezdte el újra, — a fájdalom ez oczeánjának közepén találtam egy kis zátonyra, amelyen megvetettem a lábamat, amelyen ugy szenvedhettem, a hogy a lelkemnek legjobban esett. Egy szélvész aztán mindent elragadott. És most itt vagyok egyedül, támasz nélkül, gyengén a viharokkal szemben.

— Sohasem vagyunk gyengék, mikor isten velünk van, — viszonzá a lelkész. — Aztán meg ha szeretetet már nem kell szolgálnia idelenn, nincsenek-e kötelességei, melyeket be kell töltenie?

— Mindig csak kötelességek! — kiáltott fel a márkiné olyas türelmetlenségfélével. — De hol vannak számomra az érzelmek, amelyek erőt adnak a kötelességek teljesítéséhez? Uram, semmiből nem lesz semmi és semmiért nem ad-

nak semmit: ez a legigazabb természeti, erkölcsi és fizikai törvény. Kivánja ön, hogy ezek a fák lombokat növeljenek, ha nincs meg az az életnedvük, mely a leveleket kirügyezteti? A léleknek is megvan a maga életnedve! Nálam ennek a nedvnek a forrása kiszáradt.

— Nem vallásos érzelmekről akarok beszélni, melyek önmegadást szülnek a lélekben, — felelte a lelkész. — De az anyaság, asszonyom, ez nem . . .

— Megálljon, uram! — viszonzá a márkiné. — Önnel szemben őszinte és igaz leszek. Mással azonban, fájdalom, nem lehetek az. Hamiságra, alakoskodásra vagyok kárhóztatva. A világ folyton tettetést és fitorításokat követel és meggyaláztatás terhe alatt parancsolja, hogy engedelmeskedjünk szabályainak. Kétféle anyaság van, uram. Azelőtt nem ismertem ilyen megkülönböztetéseket, most már tudom őket. Nem vagyok én anya, csak félig; jobb volna, ha egyáltalán nem volnék az. Heléne nem az ő gyermeke! Oh, ne borzadjon meg! Sainte-Lange olyan örvény, melyben a hamis érzelmek elsülyednek, a melyből a balvégzetű csillámlások kihunytak, a melybe beleomlottak a természetellenes törvények roskatag épületei. Van gyermekem, ez elég; anya vagyok, így akarja a törvény. De ön, uram, a kinek olyan gyöngéden együttérző szive van, ön talán megérti egy szegény asszony kiáltásait, a

ki nem engedett be a szívébe egyetlenegy mes-
terkélrt, hamis érzelmet se. Isten majd itélrti fog
fölröttem, de nem hiszem, hogy vétkeztem volna
törvényei ellen, mikor engedtem a vonzalmak-
nak, melyeket a szívembe adott: ezt érzem a
lelkemben. A gyermek, uram, nem két teremtménynek képmása-e, nem két szabadon össze-
olvadó érzelemnek gyümölcse-e? Ha nem foglalja két test minden izmának-idegének és két
szív minden gyöngéd érzelmeinek; ha nem em-
lékeztet gyönyörtadó szerelmekre s olyan he-
lyekre és időkre, melyekben e két teremtmény
szíve csupa boldogság volt, a nyelvük csupa
emberi zene, elméjük csupa édes gondolat: ak-
kor ez a gyermek elhibázott teremtmény. Igen,
nekik ez a gyermek elragadó miniatür kell hogy
legyen, a kiben megjelenülnek titkos pároséle-
tüknek költeményei; termékeny indulatok forrá-
sát kell hogy megnyissa a számukra, egész mult-
juk és egész jövőjük kell hogy legyen egyszerre.
Az én szegény kis Helénem az apjának gyermeke,
a kötelességnek és a véletlennek szülötte; csak
az asszonyi ösztönt kelti bennem, azt a törvényt,
mely arra hajt bennünket ellenállhatatlanul, hogy
védjük azt a teremtményt, a ki ölkben fogant
meg. A társadalom felfogása szerint kifogástalan
vagyok. Hiszen gyermekemért feláldoztam életem
és boldogságomat. A gyermekem kiáltozásai
felindítják egész benső valómat; ha gyermekem

vizbe esnék, utána ugranám, hogy kimentsem. De a szivemben nincs benne. Ah, a szerelem sokkal nagyobb, sokkal tökéletesebb álmot szőtt bennem az anyaságról; egy eloszlott álmomban becézgettem gyermekemet, mely a vágyaimban megfogantatott, még mielőtt apja nemzette volna, szóval: ápolgattam-csókolgattam azt a gyönyörűsége virágot, mely megszületett a szivemben, mielőtt napvilágra jött. Az vagyok Helénének, a minék az anya a természet rendje szerint szülöttei számára kell, hogy legyen. Ha majd nem lesz szüksége rám, ez a mondás fog illeni rám: az ok megszűnt, megszűnnek az okozatok. Ha az asszonynak megvan az isteni kiváltsága, hogy kiterjesztheti anyaságát gyermeke egész életére, nem erkölcsi termékenység kisugározásának kell-e akkor tulajdonítani érzelmének ez isteni állhatatosságát? Ha a gyermeknek első burkolatja nem az anyja lelke volt, akkor megszűnik az anyaság a szivében, mint megszűnik az állatoknál. S érzem, hogy ez így is van: a mily mértékben nő a kicsikém, épp oly mértékben szorul össze a szivem. Az áldozatok, melyeket hoztam gyermekemért, immár elszakasztottak tőle, míg egy más gyermekkel szemben, az ő gyermekéért érzem, hogy a szivem kimeríthetetlen lett volna; ezért a más gyermekért semmi sem lett volna nekem áldozat, minden gyönyörűség lett volna a lelkemnek. Láthatja hát, uram, hogy okosság, vallás, min-

den erőtlén a lelkemben érzelmeimmel szemben. Hát lehet kárhoztatni, mert meg akart halni, azt az asszonyt, a ki sem anya, sem feleség, a ki, boldogtalanságára, a szerelemben végtelen szépségeket, az anyaságban határtalan örömeket sejtett? Mi lehet belőle? Megmondom önnek én, hogy mit érez. Éjjel is százszor, nappal is százszor borzongás hatja át a fejemet, a szíve-
met és a testemet, mihelyt valami csak gyöngén leküzdött emlék szemeim elé hozza képeit a boldogságnak, melyet én sokkal nagyobb-
nak képzelek, mint a milyen valóságban. Ezek a kegyetlen képzelme-
k elhalványítják érzelmeimet és így szólok magamhoz: »Milyen lett volna az életem, ha...?«

Kezeibe rejtette arcját és zokogva fakadt.

— Ime, feltártam lelkem mélyét, — folytatta a márkiné. — Az ő gyermekétől szívesen elfogadtam volna a legirtóztatóbb gyötrelmeket is. Isten, a ki a föld minden bűneitől terhelve meghalt, megbocsátja nekem ezt a reám nézve vészes gondolatot, de a világ, tudom, engesztelhetetlen; a világnak szavaim istenkáromlás; durván megsértem velük összes törvényeit. Ah, szeretnék harczba szállni ez ellen a világ ellen, hogy megújítsam törvényeit, szokásait, hogy megtörjem uralmukat. Nem sebezte-e meg minden gondolatomat, minden porcikámat, minden érzelmemet, minden vágyamat, minden reményemet, jövőmet, jelenemet, multamat?

»Nekem a nappal telve van sötétséggel; a gondolatom éles pallos; a szívem egy tátongó seb, a gyermekem egy tagadás. Igen, mikor Heléne szól hozzám, szeretném, ha más volna a hangja; mikor rám néz, szeretném, ha más szemei volnának. Csak azért van a világon, hogy egyre figyelmeztessen arra, hogy mi mindennek kellene lennie s mi minden nincs. Elviselhetetlen, türhetetlen a lelkemnek a gyermekem. Rámosolygok, iparkodom, hogy kárpótoljam azokért az érzelmekért, melyeket megvonok tőle. Szenvedek, oh uram, sokkal jobban szenvedek, semhogy élni tudnék. És még erényes asszonynak tartanak! És nem követtem el semmi vétket! És tisztelni becsülni fognak! Leküzdtem az önkénytelen, akaratlan szerelmet, melynek nem volt szabad engednem; de ha megtartottam is testem becsületét, megőriztem-e szívemet? Ez -- mondta, jobb kezét a keblére szoritva -- sohasem volt másé, csak egy teremtsé. A gyermekem nem is csalódik ebben. Az anyának vannak tekintetei, mozdulatai, hangjai, melyeknek megvan az az erejük, hogy alakítani tudják a gyermekek lelkét; és az én kicsikém nem érzi reszketni karomat, rezgeni a hangomat és nem látja meglágyulni tekintetemet, mikor ránézek, mikor szólok hozzá, vagy mikor karomba fogom. Vádló-panaszló pillantásokat vet rám, melyeket nem bírok el. Néha remegek, hogy gyermekemben bíróra lelek, a ki

elitél a nélkül, hogy meghallgatott volna. Adja isten, hogy ne lépjen közénk egy napon a gyűlölet! Nagy isten! inkább nyisd meg előbb számomra a sirt, hadd, hogy befejezzem életemet Saint-Langeban! El akarok menni abba a világba, a hol újra feltalálom másik lelkemet, hol egészen anya lehetek. Oh bocsánat, uram, örült vagyok. Ezek a szavak megfojtanak; de kimondtam! Ah, ön is sir! Akkor nem fog megvetni!... Heléne, Heléne, édes kis leányom, gyermekem, jer ide! — kiáltotta szinte kétségbeesetten, látván, hogy gyermeke visszatért sétájáról.

A kicsike mosolyogva és kiáltozva jött hozzá; lepkét hozott, melyet az imént fogott. De mikor meglátta, hogy az édes anyja szemei könnyektől áznak, elhallgatott, leült melléje és csendben nyugton engedte, hogy az édes anyja homlokon csókolja.

— Nagyon szép leány lesz a kicsikéből, — szólt a lelkész.

— Egészen az atyja, — felelte a márkiné, forrón megölelvén leányát, mintha tartozását róna le, vagy mintha a lelkiismeretét akarná ezzel elhallgattatni.

— Olyan forró vagy, mama!

— Menj most, angyalkám, hagyj bennünket, — felelte a márkiné.

A gyermek könnyü szível ment, rá sem nézett az anyjára, szinte boldogan, hogy mene-

külhet egy szomorú arcz elől; mintha már felfogta volna, hogy nem kedvezők reá nézve azok az érzelmek, melyek ez arczon kifejeződnek.

A mosoly jutalma, nyelve és kifejezése az anyaságnak. A márkiné nem tudott mosolyogni. Elpirult, mikor most a lelkészre nézett, azt remélte, hogy anyának fog mutatkozhatni, de sem maga, sem gyermeke nem tudott hazudni. Csakugyan, egy őszinte asszony csókjában van valami isteni méz, mely mintha egy lelket öntene bele szerető enyeltésébe; van benne valami finom tűz, mely áthatja a szívet. A csókok, melyek megvannak fosztva ettől az édes balzsamtól, fanyarak és szárazak. A lelkész észrevette ezt a különbséget; meg tudta mérni azt az örvényt, mely a hús anyasága és a szív anyasága közt tátong. És fürkésző pillantást vetvén ez asszonyra, így szólt hozzá:

— Igaza van, asszonyom, jobb volna önnek, ha már sírban volna.

— Ah, látom, megértette szenvedéseimet, — felelte a márkiné, — akkor hát, keresztény lelkész lévén, találja ki és helyeselje azokat a végzetes elhatározásokat is, melyeket e szenvedések fakasztottak bennem. Igen, meg akartam halni a saját kezem által; de hiányzott a kellő bátorságom, hogy végrehajtsam szándékomat. A testem gyáva volt, mikor a lelkem erős volt és mikor a kezem már nem reszketett, a lelkem

ingadozott. Nem ismerem e lelki harczoknak, s e lelki zavaroknak titkát. Bizonyára szánandó asszony vagyok, a kinek akarata állhatatlan s a ki csak szerelemre erős. Megvetem magamat! Éjszaka, mikor háznépeim aludtak, elindultam a viz felé; a parthoz érve, gyöngé természetem irtózott a pusztulástól. Megvallom önnek gyöngeségemet. Mikor újra ágyamban voltam, szegyenkezés fogott el és ismét fölbátorodtam. Egy ilyen pillanatban laudanumot vettem be; de csak újabb szenvedéseket okozott és nem haltam meg tőle. Azt hittem, hogy kiittam az egész üveggel, pedig megállottam a felénél.

— Ön elveszett, asszonyom, — szólt a lelkész komolyan s könyekkel teli hangon. — Ön vissza fog térni a világba és meg fogja csinálni a világot; ön a világban keresni fogja és meg fogja találni azt, a mit úgy tekint, mint kárpótlást szenvedéseiért. Azután majd egy napon a lelke gyötrellemmel fog bünhődni a gyönyörökért . . .

— Én? — kiáltott föl a márkiné, — én oda dobnám az első jött-ment gazembernek, a ki el tudja játszani egy szenvedély komédiáját, oda dobnám a szívem legnagyobb, legdrágább kincseit és a kétes gyönyör egy pillanataért megrontanám életemet? Nem, az én lelkemet tiszta tűz fogja elemészteni. Uram, minden emberben megvan az emberi fajnak lelkivilága; de olyan lelkivilág, melyben szív van és a mely kielégíti

természetünk minden kívánságait s a melynek dallamos összhangja csak az érzelmek hatásától indul meg, olyan lelki világunk nincs kétszer életünkben. A jövőm irtóztató, ezt tudom: az aszszony semmi szerelem nélkül; a szépség semmi örömök és gyönyörök nélkül, de nem kárhoztatná-e a világ a boldogságomat, ha még egyszer részemül jutna?

»Becsületes és becsült anyával tartozom leányomnak. Ah, vasgyűrűbe kerültem, melyből nem tudok gyalázat nélkül kiszabadulni. A jutalom nélkül betöltött családi kötelességek untatni fognak! átkozni fogom az életemet; de a leányom legalább szépet és jót fog gondolni anyjáról. Az erénynek kincseivel fogom megajándékozni, hogy kárpótoljam a szeretet kincseiért, melyektől megfosztottam. Azért sem kívánok élni, hogy élvezzem az örömeket, melyeket az anyáknak gyermekük boldogsága ad. Nem hiszek a boldogságban. Mi lesz Heléne sorsa? Semmi kétség, az, a mi az enyém. Mily eszközeik vannak az anyáknak arra, hogy leányukat biztosítsák, hogy az az ember, a kire rábizzák gyermeküket, szivük szerint való férj lesz. Ön is megveti, ugy-e, azokat a szegény teremtéseket, a kik néhány tallérért eladják magukat akármelyik férfinak, a ki elébük kerül: az éhség és a szükség fölmentik e hamar muló egyesüléseket; a társadalom ellenben türi és bátorítja azt a még sokkal borzasztóbb, gyors

és közvetlen egyesülést, mikor egy ártatlan, tiszta fiatal leány egy férfival egyesül, a kit még három hónap óta sem ismer. Az ilyen szegény leány el van adva egész életére. Az igaz, hogy magas áron. És ha már nem is adnak ezeknek a leányoknak semmiféle kárpótlást fájdalmaikért, legalább megbecsülnék és tisztelnék őket; de nem, a világ megrágalmazza még a legerényesebb asszonyt is. Ha mindkét oldaláról tekintjük, ez a mi sorsunk: nyilvános prostituczió és gyalázat, titkos prostituczió és boldogtalanság. A sok szegény leány pedig, a kinek nincs hozománya, esztét veszti és meghal; az ő számukra nincs irgalom! A szépségnek, az erénynek nincs becse az önök emberi bazárjában és az önzésnek ezt a barlangját önök társadalomnak nevezik! Tagadják hát ki az asszonyokat! Így legalább a természet egy törvényét töltik be, ha élettársukat a szivük vágya szerint választhatják ki és vehetik nőül.«

— Asszonyom, szavai arról győznek meg, hogy sem a családi szellem, sem a vallásos szellem nem hat önre. Nem is fog ön ingadozni a társadalom önzése, mely sérti önt és annak a teremtésnek önzése közt, a ki önt gyönyörökkel biztatja.

— Hát van család, uram? Tagadom, hogy volna család egy olyan társadalomban, mely az atya vagy anya halálával fölosztja a vagyont s

kinek-kinek azt mondja, hogy menjen a maga utjára-dolgára. A család csak időleges és véletlen társulás, melyet a halál egyszerre szétoszlat. Törvényeink szétszakgatták és megsemmisítették a családokat s nemzetségeket, az örökölt vagytonokat, a példaképek és hagyományok maradandóságát. Nem látok magam körül mást, csak romladékokat.

— Asszonyom, ön nem fog megtérni istenhez, csak akkor, a mikor isten keze rá fog önre nehezedni és kívánom, hogy legyen elég ideje, hogy megbékéljen a lelke istennel. Mikor vigasztalást keres, a föld felé fordítja tekintetét, a helyett, hogy ég felé emelné szemeit. Az álbölcsélet és a személyes érdek megtámadták az ön szivét; ön süket a vallás hangjával szemben, mint e hitetlen századnak gyermekei általában. A világ gyönyörei csak szenvedéseket szülnek. Szenvédéseit más szenvedések fogják felváltani, ez az egész.

— Meg fogom hazudtolni ezt a jóslatát, — felelte a márkiné keserü mosolylyal, -- hü leszek ahhoz, a ki meghalt értem.

— A fájdalom, — válaszolta a lelkész, — csak az oly lelkekben képes megélni, a melyeket a vallás előkészített rá.

A lelkész alázatosan lesütötte szemeit, hogy észre ne vehesse a márkiné a kétségeket, melyek a tekintetében talán kifejeződnek. A márkiné

ajkain kifakadt panaszok erélyessége elszomoritotta a lelkészt. Ismervén az emberi *énnek* ezerféle alakjait, nem remélte, hogy megtérítheti s megindíthatja ezt a szívet, melyet a balsors kiszáritott, a helyett, hogy meglágyított volna és melyben az égi Magvető magszeme nem foganhatott meg, mert e szív édes-lágy hagját elfojtotta az önzésnek nagy és irtóztató kiáltozása. Mégis apostoli állhatatosságot tanusított a lelkész és újra meg újra eljött; mindig az a reménység vezette a márkinéhez, hogy isten felé fordíthatja ezt a nemes és büszke lelket; de elvesztette bátorságát, mikor egy napon észrevette, hogy a márkiné csak azért szeret társalogni vele, mert édesen esik a lelkének, hogy arról beszélhet, a ki nincs többé. Nem akarta lealázni hivatását azzal, hogy egy szenvedély kerítőjévé teszi magát; abbahagyta a bizalmas beszélgetéseket és fokról-fokra visszatért a társalgás alakiságaihoz és közhelyeihez.

Eljött a tavasz. A márkiné szórakozásokat lelt mélységes szomorúsága számára; egyéb dolga nem lévén, birtokával foglalkozott, melyen kedvtelésből egy s más munkákat rendelt el.

Október havában elhagyta saint-langei ódon kastélyát, a hol ismét üdévé és széppé lett, tétlen lévén a fájdalma, mely eleinte heves és erős volt, mint egy erős kézzel kivetett discos, majd pedig elhalódott a melankóliában, a mint megáll

a discos fokról-fokra gyengülő lengések után. A melankólia hasonló erkölcsi lengések sorozatából áll, melyeknek elseje a kétségbeeséssel, utolsója pedig az örömmel határos; a fiatal korban a melankólia a virradat szürkülete; vénségben az esté.

Mikor a kastély urasszonyának hintója áthaladt a falun, a márkiné fogadta a lelkész köszönését, ki éppen vissza ment a templomból a paplakba; de viszonzván a köszönést, a márkiné lesütötte szemeit és elfordította a fejét, hogy ne lássa az öreg embert. A lelkész nagyon is helyes véleményt alkotott magának erről a szegény ephesusi Artemisről.

(Vége az első kötetnek.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

